

Ujlaky István

Csak tárgyilagosan!

Különös írást vehet kezébe a História című ismeretterjesztő folyóirat egyik legutóbbi számának olvasója. A *Beneš dekrétumok – szlovák szemmel* címen felvezetett, *Megszabadulás a kisebbségektől* konkrét címmel ellátott szöveg szerzője Štefan Šutaj. Szép is az, ha a szomszéd népek megismerhetik egymás álláspontját! Mi Šutaj úr gondolatait olvashatjuk, s valószínűleg cserébe *Glatz Ferenc* vagy valamely munkatársa szerepelhet a paralel szlovák lapban. Amúgy Šutaj történész a legkevésbé sem vádolható magyarelles érzelmekkel. Egyetlen becsmérő, bíráló, rágalmozó szava sincs a magyarokra. Egyáltalán, Šutaj írása semmilyen (pl. demokratikus, liberális, humanista, emberjogi) érzelméről sem árulkodik. Oly végtelen higgadt tárgyilagossággal beszél a tiszta szláv Csehszlovákia megtervezéséről, a *háromszázezer ember cseréjét feltételező optimista felfogásról*, a magyar személyek vagyonekkobzásáról, mintha az egy főre jutó tejtermelés lenne értekezésének tárgya. Oly korrekt tárgyyszerűséggel ír a *magyar lakosság ügyének végérvényes megoldásáról*, a magyar nyelvű lakosság *kitelepítéséről és száműzéséről*, a magyarok Csehországba való *deportálásáról*, mintha mondjuk a sportcsatornák nézettségi indexének változásáról lenne szó.

Šutaj megállapítja, hogy „mindkét fél újra bebizonyította, hogy a konfliktusok előidézésében és a megegyezések hátráltatásában képesek egymást felülmúlni.” Tudniillik a magyar kormány is akadályozta a lakosságcsereét mindaddig, amíg folytatódik a magyarok üldözése Szlovákiában, és a csehszlovák kormány is üldözte, ill. deportálta a magyarokat. Dicséretes pártatlanság! Ha valaki a zsidó vézkorszakról írna ily érzelemmentes higgadtsággal, egyetlen szót sem pazarolva emberi jogokra, emberi életre vagy a deportáló államhatalom embertelenségére, minden jóérzésű ember mélységesen felháborodna, s teljes joggal. Ha magyarok deportálásáról, jogfosztásáról vagy reszlovakizációjáról (mily gyönyörű szó!) van szó, az persze egészen más, akkor mindennél fontosabb a „higgadt és kritikus (nemzeti önkritikus) álláspontok ütközése” – de ez már Glatz Ferenc.

Mit is mond *Barraclough*, angol történész? „Tisztességtelen volna, ha elzárkóznánk Hitler erkölcsi megítélésétől. Következésképpen Nérót is erkölcsileg kell megítélnünk.”

Kráter Könyvesház
1072 Budapest, Rákóczi út 8/A – belső udvar
Nyitva tartás: munkanapokon 10–18 óráig
www.krater.hu

Lapunkat támogatta:

A lap ára: 450 Ft

POLÍSZ

Politika-Líra-Szép próza szellemi-lelki „városalma”
A megújuló magyar és keresztény hagyomány fóruma
A Kráter Műhely Egyesület irodalmi és kulturális lapja

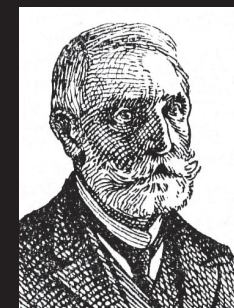
„A történész akkor kerül válaszút elé, amikor tisztáznia kell önmagával, hogy vagy belép az önámítás zsákutcájába, vagy nyíltan vállalja eszméit, rokon- és ellenszenveit.”

(Barcsa Dániel)

RUGONFALVI KISS ISTVÁN EMLÉKEZETE • Boda László és Ortutay Péter előadásai Wass Albertről • Jokum Rohde – Pinocchio hamvai – dán drámarészlet • Együd László, Simek Valéria, Kaj Ádám, Máhr Gábor és Cs. Sándor Richárd versei • Szappanos Gábor és E. Csák Lilla novellái • Három tibeti mese Pável Krisztina fordításában • Kaposi Márton az ördög és a filológia viszonyáról • **EMIGRÁCIÓNK ÉBRESZTÉSE** – R. Török Gábor bemutatja Csongár Álmost

Rugonfalvi Kiss István
1881–1957

Vargha Gyula
1853–1929

2008 március

112.
megjelenés

Polisz 112. – 2008 MÁRCIUS

A PoLíSz a Szellem városa

A MEGÚJULÓ MAGYAR ÉS KERESZTÉNY HAGYOMÁNY LAPJA

Ayhan Ey Gökhán

Gyűjtögetők

együtt és külön. hallgatjuk egymást, mit beszél a másik.
a mondatok széles képkockaként peregnék, egymás szavait, beteg lepkéket gyűjtjük, eltesszük ószre vagy télire.

uraim, a hallgatásom a tiétek. pontos vagyok, mint a reggeli kávé, nyomokat hagyok a szavaimon.

Gyukics Gábornak és Dukay Nagy Ádámnak

a grinzingiben, sokan, éjjeli angyalok, akiknek túl sok, vagy túl kevés szeretet jutott.

lepergünk, de keveset tudunk erről, uraim.

Lapunk megjelentetését támogatja
a Nemzeti Civil Alapprogram Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégiuma
és az NKA Szépirodalmi Szakmai Kollégiuma

Kiadja a Kráter Műhely Egyesület közhasznú szervezet

Felelős kiadó és alapító főszerkesztő **Turcsány Péter**

Főszerkesztő-helyettes **Kaiser László** (kaiser@hungarovox.hu)

Szerkesztőségi titkár **Szepessy Katalin**

Telefon/fax/e-mail: 06/1/266-6288 • ptitkar@krater.hu

Segédszerkesztő **Hussein Evín** • Telefon/e-mail: 06/26/328-491 • titkar@krater.hu

Szerkesztők **Bay Ágota** (próza) bayagota@freemail.hu, **Barcsa Dániel**

(történelem) roocal@citromail.hu, **Bágyoni Szabó István** (vers) bagyonisz@gmail.com,

Lukáts János (esszé) lukatsjanos@freemail.hu, **Madarász Imre** (irodalomtörténet),

Néráth Mónika (képzőművészet) monika@kubele.hu, **Szentandrási Erzsébet**

(olvasószerkesztő), **Szapponos Gábor** (műfordítás) szappgab@t-online.hu

Főmunkatársak **Ferenczi László**, **Tóth Éva** és **V. Tóth László**

Szerkesztőségi cím 1053 Budapest, Papnövelde u. 8. II. emelet 26.

Lapunk megrendelhető 10 szám ára egy évre 4000 Ft, fél évre 2000 Ft, külföldön egy évre 43 euró

Nyilvános szerkesztőségi óra minden hónap második és negyedik csütörtökén 16 órától

a **Centrál Kávéházban** (1073 Budapest, Károlyi Mihály u. 9.)

www.krater.hu

Tipográfiai tervezés, tördelés **Berkes Dávid**

Nyomdai előkészítés **Eredeti Bt.**

Terjeszti a Lapker Rt.

Kapható a Kráter Könyvesházban (Bp., Rákóczi út 8/A – udvar),

az Írók boltja, a Lítea, a Fehérlófia (1086 Bp., József u. 2.)

és az Osiris Kiadó Gondolat Könyvesházában, (1053 Bp., Károlyi M. u. 16.),

valamint a RELAY hírlaphálózatában.

Megjelenik a Mondat Kft. gondozásában.

Felelős vezető **ifj. Nagy László**

ISSN 0865-4182

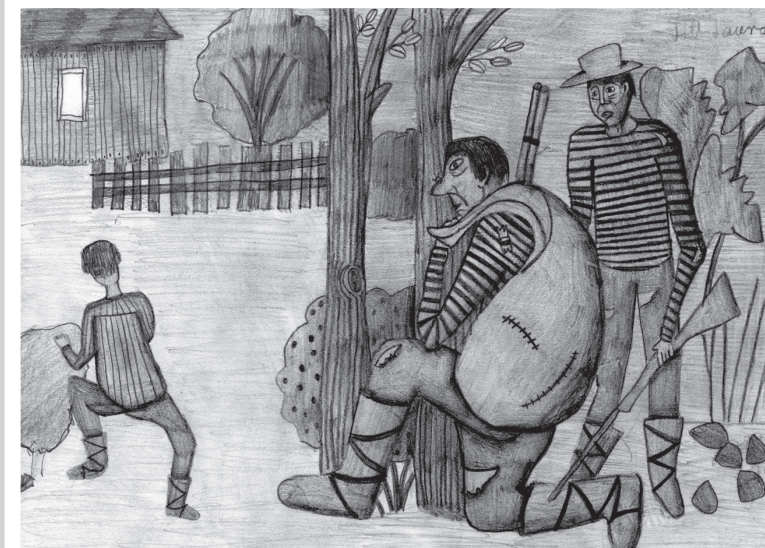

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Tivorán Réka
12 éves
„Egyedül maradtam”

Tóth Laura
9 éves

A TÖRTÉNELEM FAGGATÁSA

Barcsa Dániel: A hűség krónikása – Rugonfalvi Kiss István emlékezete	2
Zambon Csaba: Rugonfalvi Kiss István memoranduma a román miniszterelnökhöz ..	7
Posta Ákos István: A cseh- és morvaországi magyarságról (<i>kitekintő</i>).....	12
Lakatos Miklós: A költő és a statisztikus – Vargha Gyula élete és munkássága	17
Romhányi Török Gábor: Magyar Odüsszeia – Ithaka nélkül. Csongár Álmos hányattatásai.....	26
WASS ALBERT EMLÉKEZETE XLVIII. rész	30
Boda László: Wass Albert jelleme.....	30
Ortutay Péter: Wass Albert és az amerikai álom.....	34

VILÁGBESZÉD

Tibeti mesék (<i>Pável Krisztina fordításai</i>)	39
Jokum Rohde: Pinocchio hamvai (<i>novella</i>) (<i>Szappanos Gábor fordítása</i>).....	46

MERÍTETT SZAVAK

Bene Zoltán: Istenítélet 2. – részlet egy készülő regényből.....	53
Együd László: Új Világ, Perspektíva (<i>versek</i>)	58
Szappanos Gábor: A szobrok életéből (<i>novella</i>)	59
T. Ágoston László: Pótnászút (<i>novella</i>)	67
Kaj Adám János: Azt szeretem... Karácsony, tavasszal; Szonett a barátságról (<i>versek</i>).....	70
Simek Valéria: Menekülés, Falumban, Ágról szakadt (<i>versek</i>).....	72
Cs. Sándor Richárd: Halálomra (<i>vers</i>).....	73
E. Csák Lilla: Fegyenctelep (<i>elbeszélés</i>)	74
Nagyatádi H. Tamás: Örök biztató, Mandala, Üresedik (<i>versek</i>)	78
Máhr Gábor: Szőlőszemek, Írtam a tulipánról, Amikor te sírtál (<i>versek</i>).....	79

TÁJOLÓ

Kaposi Márton: Mennyire sikerült, avagy nem sikerült elűzni Belfagort? – Machiavelli, ill. La Fontaine műve kapcsán (<i>esszé</i>).....	81
Madarász Imre: Jó estét, proletármítosz! – A csaknem elfelejtett Fejes Endre (<i>esszé</i>)	84
Pátrovics Péter: Athila – egy „magyar bestseller” kelet-európai története (<i>könyvismertető</i>).....	86
Lukács János: Emberek a történelemben, történelem az emberekben – Ujlaky István: <i>Tiberius és Sztálin. Kettős portrék (könyvismertető)</i>	89
Kovács György: Szigeti Lajos <i>Barbár téridő</i> című verseskötetéről	91
CIVIL FIGYELŐ	93
Lisztóczky László: Beszámoló a Dsida Jenő Baráti Kör 2007. évi munkájáról.....	93

(A borító belső oldalán .... verse, a hátoldalon pedig ..... olvasható)

E lapszámunkat .... díszítettük.

Barcsa Dániel

A hűség krónikása

Rugonfalvi Kiss István emlékezete

Annak idején a kádári Magyarországon senki sem emlékezett meg *Rugonfalvi Kiss István* születésének századik évfordulójáról. Ezen csöppet sem csodálkozott az, aki csak egy kicsit is ismerte e történelemtudós munkásságát. Kötődése Erdélyhez, a székelységhez, magyarsága és hazafisága, politikai szimpátiái, leplezetlen vizsgálója a marxi ideológiától, mind kizáró ok volt, hogy életműve akár a „túrt” kategória menedékébe is meghúzódhasson. Azóta fordult ugyan a világ, de úgy tűnik, hiába, mert a további kerek évfordulók is úgy szálltak el, mintha a jeles történész meg sem született volna. Nincs az az új kiadású életrajzi, történeti vagy irodalmi lexikon, amelyben neve szerepelne. Pedig azok számára, akik Erdély, s különösen a székelység iránt érdeklődnek, Rugonfalvi Kiss István személyisége megkerülhetetlen.

Életművét csak úgy érezhetjük át és értelmezhetjük, ha ismerjük a földet és a népet, melyből az író vétetett. E megállapítás jobbra más alkotókra is igaz, de ez Rugonfalvi Kiss Istvánra különösen áll, mert az ő írói-történeti munkássága legelőször a *hűség* szót juttatja eszünkbe. Hűség a hazához, Székelyföldre és annak népéhez.

A Kiss nemzetség *törzsökös*, azaz igen ősi familia Rugonfalván. Rugonfalva az *anyaszék*, Udvarhelyszék területén található, hétszáz lelkes, zömében református község. Jelenleg a romániai Hargita megyéhez tartozik.

A Rugonfalvi Kiss család első írásos említése 1550-ből való. A történész első, név szerint ismert felmenője Kiss Miklós, aki tekintélyes primorként szerepel az 1685. évi széki lustrumban. A régi feljegyzésekben a Kiss familia általában *primorként* jelenik

meg, de a családot esetenként *lőfő* rendűnek is említik. Az ellentmondás csak látszólagos, mert – a ma is dívó romantikus képzelgésekkel szemben – a katonáskodó szabad székelység három rendje, a *primor*, a *lőfő* és a *gyalog* vagy *darabont* székely eredetileg nem rangot, hanem vagyoni helyzetet jelölt. A nehezebb évek, avagy a birtok felosztása az örökösök között, a felsőbb rendből való kihullást, a gyarapodás, örökség, az esetleges jó házasság a magasabb osztályba való emelkedést hozhatták a család számára.

Valószínűleg még a fejedelemség korszakában történt, hogy a Rugonfalvi Kiss nemzetség – olyanmód, mint a többi primor, és számos lőfőrendű székely – nemességet nyert. Ám akadtak, akiknek utóbb ez sem volt elegendő, s a Habsburg időkben a primorok közül számosan báróságot talpaltak (talpnyaltak) ki maguknak Bécsben. A Rugonfalvi Kiss familia nem kért e talmi dicsőségből, a család jelesei inkább a kétfejű sas ellen, a nemzeti függetlenségért fogtak fegyvert. Kiss István nagy erejű nagyapja, „Ökör Küs” András – ragadványnevét azért kapta, mert képes volt könnyedén felemelni egy ökröt – Bem tisztjeként vett részt a szabadságharcban.

A család legjelesebbje, a történettudós Rugonfalvi Kiss István 1881. január 14-én született Csíkygyimesen. Édesapja Kiss Ferenc pénzügyőrtiszt, édesanyja Bálint Júlia volt. A házaspár kilenc gyermeke közül István a harmadikként jött világra. Az elemi iskolát Csíkszentgyörgyön végezte, gimnáziumba a székelykeresztúri unitáriusokhoz, majd Székelyudvarhelyen a reformátusokhoz járt. Az érettségit is itt, a Székelyudvarhelyi Református Gimnáziumban tette le.

Tizenhat esztendő volt, amikor édesapja meghalt. A csonkává árvult család visszaköltözött az ősi fészekbe, Rugonfalvára. A szorgalmas, jó eszű fiú, hogy tanulmányait folytatni tudja, tanítványokat vállalt, nevelősködött. Takarékosan élt, igyekezett édesanyját és fiatalabb testvéreit az így szerzett keretével is támogatni.

1898-ban Rugonfalvi Kiss István beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karára. Latin–történelem szakos tanárnak készült. Bölcsészeti tanulmányaival párhuzamosan két évig jogot is hallgatott, mert széleskörű históriai érdeklődésében első helyen állt a magyar jogtörténet. Egyetemi évei alatt kitűnt társai közül latintudásával, sem a klasszikus, sem a középkori latin nem okozott gondot számára, könnyen és pontosan olvasta a középkori okleveleket és más forrásokat. Professzorai sokszor megbízták fordítási feladatokkal, hogy kutatómunkájukat segítse.

A Rugonfalvi Kiss família tulajdonában volt egy 1676-ban, Lőcsén kiadott nyomtatvány, amely Balassi és Rimai verseit tartalmazta. Kiss István erről a kötetről írta első tudományos közleményét, amely meg is jelent a Magyar Könyvszemle 1901-es évfolyamában. Erre a tanulmányra figyelt fel *báró Radvánszky Béla* koronaőr, a kor neves történésze. Radvánszky meghívta magához a tehetséges ifjút sajkózái kastélyába, hogy rendezze a család gazdag könyvtárát és oklevéltárát. A Radvánszky-kastély a bölcsészjelöltnek kincsesházának bizonyult, számos pályaindító tanulmányához innen szerezte az indíttatást. A sajkózái feladatok egyetemi stúdiumait nem akadályozták, 1904-ben sikerrel védte meg bölcsészdoktori diplomáját.

A diploma megszerzése után „egyéves önkéntesként” a békéscsabai 101-es közös gyalogezredhez vonult be. Az ezred egyik zászlóalját, Rugonfalvi Kiss Istvánnal együtt, Bécsbe vezényelték. Itt, ha éppen nem volt szolgálatban, különleges parancsnoki engedéllyel, levéltári kutatásokat foly-

tatott. Tudósi pályáján fontos állomásnak bizonyult a *Helytartótanács I. Ferdinánd korában* című műve, amelyet még Sajokázán kezdett írni, de már csak katonai szolgálata alatt tudott befejezni. E tanulmányát 1906-ban a Magyar Tudományos Akadémia kiadásra méltatta.

Sajokáza más szempontból is fontos volt Rugonfalvi Kiss István életében. Itt ismerkedett meg a Radvánszky család háziorvosának leányával, Fábri Jolánnal, akit 1907-ben feleségül is vett. E házasságból két fia született, István és András. A család ekkor már nem Sajokázán élt, hanem Győrben, mert Rugonfalvi Kiss István állást vállalt, miután elnyerte Győr vármegye főlevéltárosi tisztét. A Győrben töltött négy esztendő igen termékenynek bizonyult, ez idő alatt több mint harminc tanulmány került ki a keze alól. Itt készült el az első nagylegzetű munkája is, az 1909-ben kiadott *Az utolsó nemesi felkelés* című tanulmánya. A kétkötetes mű a győri csatát és annak előzményeit mutatja be, igazságot szolgáltatva a méltánytalanul kigúnyolt nemesi felkelőknek.

1911-ben a nagy hagyományú Debreceeni Református Kollégiumot átszervezték, a teológiai és a jogi kar mellé életre hívták a bölcsészfakultást is. Rugonfalvi Kiss István megpályázta és elnyerte az új, a Magyar Történeti Tanszékre meghirdetett állást. 1914-ben a Református Kollégium ismét nagy átalakuláson ment keresztül, mert belőle hozták létre az állami *Gróf Tisza István Tudományegyetemet*. Az új intézmény oktatói közé átvette Rugonfalvi Kiss Istvánt is.

Egyetemi tanári ténykedése azonban jóformán meg se kezdődhetett, mert a világháborús mozgósítás miatt – tartalékos főhadnagyként – be kellett vonulnia. 1916-os felmentéséig két évet szolgált az orosz, majd az olasz fronton az első világháború poklában. Hazatérése után reménye a nyugodt alkotómunkára csak illúzióknak bizonyulhatott. Bekövetkezett az összeomlás, a szomszédok mohósága és Károlyiék vak balgatagsága

végveszélybe sodorta a történelmi Magyarországot. Erdély veszni látszott, s nem volt erő, amely ellenállhatott volna a megszálló román csapatoknak.

A szakadék szélén tántorgó országban egyedül csak a székelyek őrizték meg egészséges életösztönüket, magukra maradvá is hajlandók voltak életüket áldozni a haza egyben tartásáért. A Debrecenben élő székelyek, s a román megszállók elől hozzájuk csatlakozó menekültek Székely Nemzeti Tanácsot alakítottak. Elnökökké Rugonfalvi Kiss Istvánt választották. Mikor 1918. december elején Marosvásárhelyen összehívták a székely nemzetgyűlést, Kiss István az ő képviselőikben szólt fel. Nagy hatású beszédében fegyveres ellenállásra biztatott.

Amikor a román csapatok a védtelenül hagyott szorosokon keresztül beorokodtak Erdélybe, előlük tömegével szöktek el a székely fiatalok. A haza iránt hűséges tisztek belőlük kezdték el szervezni a Székely Hadosztály első alakulatait. E szervezők között ott volt Rugonfalvi Kiss István is.

A Székely Hadosztály hónapokon keresztül sikerrel késleltette a román előrenyomulást, reményt nyújtva a megszállás alatt sínylődő magyar millióknak.

Amikor 1919 januárjában a Székely Hadosztály áttette székhelyét Debrecenbe, akkor Rugonfalvi Kiss István szerepe megnőtt. Toborzó körútra indult, és – diplomáciai képességét bizonyítva – sikerrel közvetített a hadosztály iránt bizalmatlan Károlyi kormányzat, és a harcoló alakulat között. Sikertörténetét Böhm Vilmos hadügyminisztert meggyőznie a keleti védelmi vonal megerősítésének szükségességéről, és a hadosztály számára pénzt és fegyvert szereznie tőle.

1919. március 2-án Szatmárnémetiben Károlyi Mihály több kormánytaggal együtt megtekintette a székelyek harckészségét. Ezt, a Károlyit árulónak tartó székely katonák arra akarták fölhasználni, hogy az ország méltatlan vezetőit elfogják, de a kétes kimeneteli akciót sikerült Rugonfalvi Kiss

Istvánnak személyes fellépésével megakadályoznia.

Kun Bélának hatalomra kerülése azonban lehetetlen helyzetbe hozta az egyetlen komoly magyar harci egységet. Keletről a románok, nyugatról „saját” kormánya fenyegette létében a hadosztályt. A székely katonák előtt két lehetőség állott: vagy behódolnak a kommunista hatalomnak, s ezzel kiszolgáltatják a terrornak tisztjeiket és önmagukat, vagy leteszik a fegyvert a románok előtt. 1919. március 30-án a súlyos döntést meghozó szűk körű tanácskozáson Rugonfalvi Kiss István is a románok előtti fegyverletétel mellett érvelt.

Amikor a fegyverletételt követően a román hadsereg akadály nélkül bevonulhatott a Tiszántúlra, akkor a megszálló hatóságok Rugonfalvi Kiss Istvánt előbb tárgyalópartnernek tekintették, ámde később mégis megpróbálták elfogni, mivel tudomásukra jutott, hogy ő őrzi a Székely Hadosztály pénzalapját, mintegy harmincmillió koronát. Kézre kerítése azonban meghiúsult, mert sikerült időben átszöknie a Nemzeti Hadsereg által ellenőrzött területre.

A Horthy és Bethlen fémjelezte konszolidáció lehetőséget teremtett Rugonfalvi Kiss István számára, hogy ismét a nevelésnek és a tudománynak élhessen. Visszatért a debreceni egyetem falai közé. A zavaros idők után az egyetemi élet újrarendezése óriási energiát igényelt. Rugonfalvi Kiss István a Magyar Történelmi Tanszék vezetőjeként s a bölcsészettudományi kar dékánjaként önmagát nem kímélve vetette bele magát az emberfeletti feladatba.

Mint oktatót briliáns előadónak tartották számon, vizsgáztatóként kiemelték empátiáját és segítőkészségét. Különösen szívén viselte a trianoni határokon túlról érkezett diákok sorsát, erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette őket.

Tudósként a debreceni évtizedek hozták el számára a történelmi pályát kiteljesedését. Ekkor megjelent művei páratlan felkészült-

ségét és történelmi érdeklődésének izgalmas sokrétűségét bizonyították.

Rugonfalvi Kiss István még egyetemi hallgató volt, amikor ismeretséget kötött *Szekfű Gyulával*. A két tehetséges a diák akkor barátságot kötött egymással, ám a kibontakozó tudósi pályák többször is metszettek egymást, s a közöttük fel-fellángoló szakmai viták nem egyszer elkeseredett személyeskedésbe torlottak. Az első összecsapásuk tárgya Szekfű Gyulának *A száműzött Rákóczi* című, botrányt kavarázó tanulmánya volt. Szikráztak a pengék, a vasak húsa hatoltak, s az egymásnak okozott sebek csak nehezen vagy egyáltalán nem gyógyultak. Két évtizeden át csak lappangott, s időnként épp hogy fel-felszikrázott a köztük lévő ellenérzés, de 1929-ben ismét hevesen egymásnak feszültek, amikor megjelent Szekfű Gyula *Bethlen Gábor* című tanulmánya. A két kiváló történésznek eltérő volt a véleménye Bethlen Gábor személyiségéről és történelmi jelentőségéről. Összecsapásuk során a Protestáns Szemle hasábjain Rugonfalvi Kiss István Szekfűt egyenesen történelemhamisítással vádolta meg. A megtámadott indulatosan válaszolt, ám Kiss István nem volt hajlandó a sajtóban folytatni a méltatlanná váló disputát, hanem elegánsan, a saját költségén kiadott, az *Átértékelt Bethlen Gábor* című nagylegzetű tanulmányában válaszolt ellenfelének.

A harmincas évektől kezdve Rugonfalvi Kiss István sokirányú történelmi tájékozódása ha nem is szűkülni, de mindenképpen fixálódni látszott. Egyre inkább szülőföldje, Erdély került érdeklődésének homlokterébe. Ebben az alkotói korszakában született meg a legismertebb vállalkozása, *A nemes székely nemzet képe* című műve.

A második bécsi döntés visszaadta Észak-Erdélyt Magyarországnak. Rugonfalvi Kiss Istvánt nagy örömmel töltötte el a szűkebb haza felszabadulása. Mikor végre ismét betűzhatta Székelyföldet, éles szeme azonnal észrevette a negatívumokat is, a szegénységet, a sokszor csak szavakban megnyilvánuló

anyaországi gondoskodást, és a székelyek közé kinevezett magyar tisztviselők fennhéjázását, és esetenkénti visszaéléseit. A kialakult helyzet javítására nyilvánosan követelt autonómiát Székelyföld számára. Elképzeléseivel fölkereste Kállai Miklós miniszterelnököt is, Horthy kérésére pedig egy memorandumban foglalta össze a székelység jövőjére vonatkozó elképzeléseit. Ám a kibontakozást megghiúsította a háború, és az újabb magyar katonai vereség.

A front közeledtével a már nyugállományba helyezett professzor Debrecenből Budapestre menekült. Itt érték utol a harcok. A főváros ostromát szerencsésen túlélte, ám ugyanakkor pótolhatatlan veszteség érte, mert kéziratainak jelentős része a bombázások során megsemmisült.

A béke beköszöntötte nem jelenthette számára a megnyugvást, mert az őt ért vádak ellen volt kénytelen védekezni. Azt csak gyaníthatjuk, hogy az ellene kibontakozó hisztériában része volt az új hatalommal megalkuvó, magának befolyást, jó pozíciót biztosító Szekfű Gyulának is. Sorsát végleg az pecsételte meg, hogy visszautasította a történész szakma élére kivezényelt kommunista komisszár, Molnár Erik együttműködési ajánlatát.

Ez időben Rugonfalvi Kiss István ellen két eljárás is indult. Az első perben történelmi műveinek állítólagos fasiszta tartalmát vizsgálták. A vád az összefüggésiből kiragadott, az eredeti tartalommal ellentétes idézetekkel operált. Az igazságra senki sem volt kíváncsi, így e koncepciós eljárásban a debreceni Népbíróság elmarasztalta a történészt.

A második perre később került sor. Egy feljelentés alapján indult ellene vizsgálat. Amikor ugyanis 1947. közepén Budapestre utazott, a vonaton egy rendőrségi provokátorral politikai tartalmú beszélgetésbe bonyolódott. A bíróság ennek az egy tanúnak – a rendőrgyűnőknek – a vallomása alapján hozott ítéletet.

Rugonfalvi Kiss István mindkét esetben föllebbezett. Perújrafelvétel során ezt a két ügyet összekapcsolták, majd többszöri tárgyalás után a büntető tanács az előző ítéleteket

helybenhagyta, s az idős történést börtönbüntetésre ítélte. A szegedi Csillag börtönből csak súlyos betegség árán szabadulhatott.

Családja ekkor már Biharkeresztesen élt. Szabadulása után ide tért meg, ahol száműzött idegenként élt saját hazájában, 1957. április 9-én bekövetkezett haláláig. Debrecenben temették el, szíve fölött egy maréknyi, Rugonfalváról hozott földdel. Sírján kopjafa jelzi, hogy amíg élt, a székelységért munkálkodott.

Rugonfalvi Kiss István igen sokoldalú tudós volt. Stúdiumai átölelték a jog- és alkotmánytörténetet, a hivataltörténetet, foglalkozott heraldikával és geneológiával, valamint a magyar és azon belül a székelý társadalom történeti változásaival is. A szűken vett történettudományi problémák mellett érdekelték irodalomtörténeti kérdések, de olyan történettudományi határvidékek is, mint a politológia.

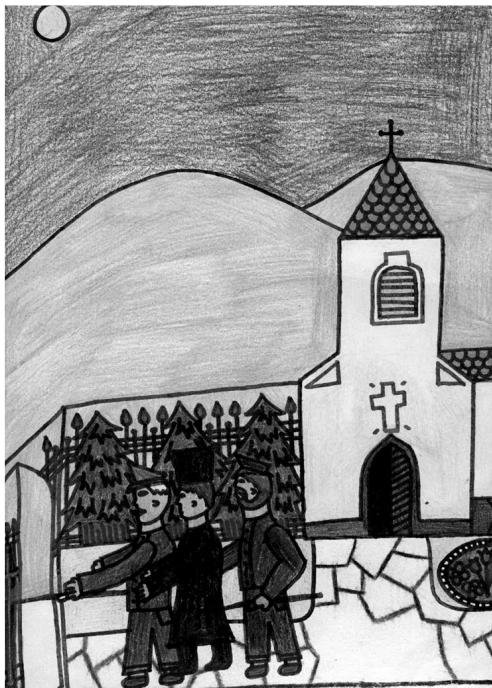
Nincs olyan történész, aki képes lenne érvényesíteni a *sine ira et studio* sokat hangoztatott elvét. Az elfogulatlan történetíró éppen olyan fehér holló, mint a „független” újságíró. A történész akkor kerül válaszút elé, amikor tisztáznia kell önmagával, hogy vagy belép az önámítás zsákutcájába, vagy nyíltan vállalja eszméit, rokon- és ellenszenveit.

Rugonfalvi Kiss István a nemzeti szempontú történetírás elítölkélt képviselője volt. Műveiben kiemelt szerepet kaptak a nemzeti függetlenség kérdései, munkáit áthatotta az erős Habsburg-ellenesség, szívesen, nagy empátiával mutatta be a rendi ellenállás formáit, protestáns fejedelmeink szabadságküzdelmeit és a kuruc korszakot.

Rugonfalvi Kiss István abban látta a magyar történész feladatát, hogy a múlt feltárásával és bemutatásával védje és szolgálja a nemzeti érdekeket, és az ellenséges propagandával szemben segítse a nemzeti önvédelmet. Szenvedélyesen lépett föl a nemzetünkre és a nemzeti múltunkra szórt rágalmak, hazugságok, hamisítások, valamint a deheroizálási kísérletek ellen.

Ez szolgáltatót aztán alapot életműve későbbi megítélésének, jobban mondva elítélésének. Történetési attitűdjét korszerűtlennek, egyoldalúnak, nacionalistának bélyegezték, sőt megvádolták a fasiszta eszmékkel való kollaborálással is. Ámde volt, amit ellenfelei és ellenségei sem vitattak el tőle: szakmai hozzáértését, azt, hogy sehol mások által nem ismert, nagy mennyiségű új forrást tárt és használt fel műveinek megírásához.

Rugonfalvi Kiss István történeti munkássága valóban ellentétben áll mindazzal, ami ma a korszerűnek mondott történetírás jellemzi. Ámde arra a történész mégsem szolgált rá, hogy a hálátlan utókor személyét és életművét feledésre ítélje. Napjainkban, mikor megrokkant nemzeti öntudatunk támaszt keres, Rugonfalvi Kiss István életének példájánál hasznosabb istápot aligha találhatnánk számára.

Nagy József

Zambon Csaba

Rugonfalvi Kiss István memoranduma a román miniszterelnökhöz

Napjainkban a kisebbségek ügye egyre nagyobb figyelmet kap. Székelyföld autonómiájának kérdése a sajtó és a közvélemény figyelmét egyre inkább Székelyföld és Erdély magyarságának kisebbségi helyzetére és az erre adott román reakciókra irányítja. A román–magyar kapcsolatokban a fellelhető problémák azonban nem új keletűek, mélyebb gyökereik vannak, melyekben az 1918–1919-es román megszállás új korszakot nyitott meg. Addig Románia vetette fel vélt vagy valós kisebbségi sérelmeit Magyarországgal szemben, ezt követően fordított helyzet állt elő. Románia került – külső nemzetközi támogatással – abba a pozícióba, hogy az Erdélyben élő magyarok kisebbségi jogait biztosíthassa. Ebben a történelmi pillanatban fogalmazta meg *Rugonfalvi Kiss István*, a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem tanára 1919. május 14-i keltezéssel memorandumát, melyben Magyarország és Románia uniójának lehetőségét vázolta fel a román miniszterelnöknek.

De ki is volt valójában a memorandum szerzője? Miért fogalmazta meg elképzelését? Milyen jelentős események előzték meg, míg eljutott az említett május 14-éig, és mi lett memorandumának a sorsa?

Rugonfalvi Kiss István udvarhelyszéki székely család harmadik gyermekeként látta meg a napvilágot 1881-ben Csíkgyimesen. Alap- és középfokú iskoláit már Rugonfalva közelében végezte el, ahonnan a család származott.¹ Egyetemi tanulmányai miatt 1899-ben végleg elkerült otthonról.² Oda ezek után már csak látogatóba tért vissza, de szívében mindig magával vitte a szülőföld szeretetét Budapestre, Győrbe és Debrecenbe is.³

Az első világháború idején, mint egyetemi magántanár, megjelent műveinek jövedelméből mindig adakozott a székelységnek.

Az 1918-as esztendő azonban döntő fordulatot hozott addigi életében, a tanári pályájához a politikai szereplést is felvállalta, mivel a román hadsereg, átlépve a magyar határt, elkezdte Erdély fokozatos megszállását.

1918. november 28-án a marosvásárhelyi székely gyűlésnek – saját önéletrajzában tanúsága szerint – maga is részese volt, ahol az önálló Székely Köztársaság megszavazása volt a cél, így akarták a belgrádi konvenció alapján a Maros vonalát mint demarkációs vonalat hatályon kívül helyezni. A gyűlés azonban az eredeti elképzeléssel szemben foglalt állást, így a fegyveres ellenállás elmaradt.⁴

1919. január 30-án Debrecenben Rugonfalvi Kiss Istvánt a jórészt menekült székelekéből megalakuló Székely Nemzeti Tanács elnökévé választották, amely a „székelység ügyének igazán hivatott képviselője és védője volt mindvégig”.⁵ Ebben a munkájában a Debreceni Székely Társaság is segítette, melynek társelnöki tisztét töltötte be, amely már 1919. január 16-án összejevetelt tartott, ahol a lakosság „hatalmas népgyűlésen fejezte ki tiltakozását a gyulafehérvári határozat ellen”.⁶

Az 1918 végén alakult és *Kratochwill Károly* vezetése alatt álló Székely Hadosztállyal a Nemzeti Tanács, amely a katonák toborzásában nyújtott aktív segítséget, szoros kapcsolatot tartott fenn.⁷ Maga Rugonfalvi Kiss István is részt vett a toborzókörúton a Tiszántúl városaiban és nagyobb községeiben.⁸ 1919. március elején az ezredes kéré-

sére a Székely Nemzeti Tanács a debreceni városházán összehívta a zilahi menekülteket, hogy a cívisvárosba látogató *Trousson* francia ezredesen keresztül az antant figyelmét felhívják az Erdélyben zajló szomorú eseményekre.⁹ Sajnos az akciónak nem volt hatása, a nemzeti tragédiának nem vetett véget.

A Székely Hadosztály, amely a Köztársaság alatt is nehéz helyzetben volt, a Tanácsköztársaság 1919. március 21-i megalakulásával további nehézségekkel találta szemben magát. Nem kapott hadianyag- és élelő-utánpótlást, és a román királyi hadsereg és a Vörös Hadsereg közé ékelődött be.¹⁰ Erre az ambivalens helyzetre egyrészt egy szűk körű tanácskozás döntése, másrészt Rugonfalvi Kiss István unokatestvérének, *Rugonfalvi Kiss Károlynak* a Székely Hadosztály tisztjének, a hadosztály-parancsnokság és a debreceni Székely Nemzeti Tanács parlamentereként két alkalommal járt hadiköveti megbízatása is rávilágít.

A Székely Hadosztály tanácskozására 1919. március 30-án került sor Debrecenben, amelyen Rugonfalvi Kiss István is részt vett, és ahol a Tanácsköztársaságot ítélték nagyobb veszélynek, így felvetődött a vörös vezetéssel szembeni katonai akció terve. A terv végrehajtásához az antant támogatására is szükség volt, ezért megpróbálták hadikövet útján felvenni a kapcsolatot az Aradon tartózkodó *Gondrecourt* francia tábornokkal. A próbálkozás azonban kudarcba fulladt.¹¹

Rugonfalvi Kiss Károly első hadikövet-járására április 1-jén került sor, amikor *Iulia Maniu*hoz indult azzal a céllal, hogy a román vezetés tudtára adja, hogy „*a székely csapatok a magyarországi bolsevista események dacára sem kommunisták, sem bolsevisták, sőt csak nem is szocialisták. Egyedüli vágyuk, hogy mint szabad székelyek Erdélybe visszakerüljenek. – Ezért, s nem bolsevista eszmékért állják a frontot.*” Mivel azonban a szükséges iratokkal nem rendelkezett, nem jutott el Kolozsvárig, hanem a csucsai front parancsnokával, *Bunea* generálissal találkozhatott, aki továbbította a

Hadosztály és a Nemzeti Tanács memorandumát az illetékeseknek. Április 8-án a debreceni Székely Nemzeti Tanácsnak beszámolt küldetéséről, majd 12-én továbbutazott Szatmárba a Hadosztály parancsnokságára. Hét nappal később újabb megbízatást kapott személyesen *Kratochwill* ezredestől, hogy maradjon Szatmárban, és várja be a román csapatok érkezését. Feladata ismét a korábbi megbízatás megerősítése, kiegészítve, hogy a bolsevikok ellen a románokkal is készek együtt harcolni. Kéri, hogy a román fél a hadifoglyokkal (hadosztály fogságba esett katonáival) a hadijog szerint bánjon, a „vörös terror” elől menekülő katonák és civilek menedéket kapjanak, továbbá a hadosztály a főlöszeges vérontás elkerülése érdekében az április 16-tól támadó román hadsereg előtt lassan visszavonul.¹² Április 19-én délután jelentkezett *Davidoglu*, majd 20-án *Constantinidi* generálisoknál. Őt nappal később este *Mosoiu* generálishoz kísérték Désre, ahol előadhatta megbízatásának tárgyát. Másnap, 26-án a románok a feltételeiket 4 pontban foglalták össze, ezt még aznap Rugonfalvi Kiss Károly továbbította a székely csapatoknak. A román feltételeket *Presán* tábornok – a román vezérkar főnöke – látta el kézjeggyével, melyben ígéretet tett arra, hogy a fegyvert letevő székely csapatokat maximum 8-10 napra internálják.¹³

A hadosztály a kilátástalan katonai helyzet miatt és bízva a román oldal szavahihe-tőségében Demecsernél 1919. április 27-én és az azt követő napokban letette a fegyvert.¹⁴ A románok azonban nem tartották be ígéretüket, a székely katonákat Brassóba és Fogarasba szállították.¹⁵ A kényszerű száműzés részesévé vált a fegyverletétel feltételeinek közvetítője, Rugonfalvi Kiss Károly is, aki május 10-én érkezett a fogságának színhelyéül szolgáló Brassó városába.¹⁶

István azonban elkerülte a „kényszerű utazást”, hazatért a fegyverletétel helyszínéről, *Bonis páter* kíséretében, aki a Székely Hadosztály tisztje volt, és aki később a nyu-

gat-magyarországi eseményekben játszott jelentős szerepet.¹⁷ Debrecenben a románok bevonulását követően a Székely Társaság nevében többed magával egy kérvényt nyújtott be *Dimitrescu* tábornoknak, aki április 23-án vonult be Debrecenbe. Azt kérték a megszálló csapatok hadvezetésétől az írás megfogalmazói, hogy a fegyverüket letett és a főcsapattól elszakadt katonákat – ha fogságba esnek – ne tekintsék vörös katonának, hanem engedjék haza Erdélybe.¹⁸ Valószínűleg ez a kérés szem ézte el célját.

Rugonfalvi Kiss István a debreceni Székely Nemzeti Tanács, a Székely Hadosztály és Károly unokatestvérének parlamenti tevékenységének köszönhetően, olyan kapcsolati tőkével rendelkezett, melyre a román fél is felfigyelt. 1919. május 12-én *Traian Mosoiu* tábornok, az Északi Hadsereg parancsnoka átvette Debrecen felett a hatalmat.¹⁹ Az egyház és a város vezetői, a vármegye képviselői látogatást tettek az új tábornoknál. A polgármester és a püspök kérésére Rugonfalvi Kiss István is részt vett a delegációban, és a tárgyalást követően is a helyszínen maradt, hogy megtudja, miért kereste a korábbi városparancsnok, *Dimitrescu* tábornok. A négy szemközti megbeszélésből kiderült, hogy *Iulia Maniu* – aki az erdélyi románság kormányának, a Kormányzótanácsnak a miniszterelnöke és belügyminisztere volt – szeretne vele kapcsolatba lépni, mivel „*az erdélyi románok vezetői szívesebben maradnának egy erdélyi köztársaságban, valószínűleg erről akart beszélni, mint a székelység egyik vezetőjével*”.²⁰ Írásban is megfogalmazott elképzelése a román miniszterelnöknek írt memorandumában öltött testet, amely eredetiben a Veszprém Megyei Levéltár Kratochwill Gyűjteményében található meg.²¹

A memorandum célja egyértelműen Erdély magyar részről való elvesztésének megakadályozása, oly módon, hogy Románia és Magyarország unióra lép egymással, hasonlóan a szétesett Osztrák–Magyar Monarchiához, és egyben elveti Magyarország

gyengesége miatt a különálló Erdélyi Köztársaság tervét.²²

A memorandum elején Rugonfalvi Kiss István kifejti, hogy április 1-je óta többször próbált sikertelenül a miniszterelnök úrral kapcsolatba lépni unokaöccse, dr. Rugonfalvi Kiss Károly rendőrtisztviselő és tartalékos főhadnagy által. A sietség oka, hogy a budapesti székely nemzeti tanács szerepét a székely szovjet vette át. Ezért tett lépést a hadosztálynál a kommunista befolyás elhárítására és a veszély elkerülése érdekében a székely akció leállítására. Így személyesen részese volt a Székely Hadosztály fegyverletételének. Véleménye szerint, „szomorú szereplésem” ellenére – bár a székelységet és az erdélyi magyarságot nem képviselheti, mert nincs felhatalmazása – szükségét érzi, hogy cselekedjen. Vállalja, hogy a románok útján összehívott, lakosság által választott 3-4 tekintélyes követ előtt kifejti a román álláspontot. Ennek – véleménye szerint – a következőkre kell kiterjednie: politikai jogok, közigazgatás, egyház, iskolai autonómia és a gazdasági élet szabályai. Megítélése szerint fontos a román nemzet mérsékelt és higgadt viselkedése, mert csak így lehetséges az együttműködés. A magyar politikai elit felismerte, hogy Magyarország gyenge, nem maradhat önálló. Csak két út közül választhat, vagy a szláv, vagy a román. A szláv nem jelent megoldást, mert ez „*a magyar mivoltunk feladását vonja maga után*”. A románok, ha barátságosan közelednek a magyarokhoz, akkor együtt a szláv népek gyűrtjében fennmaradásuk biztosított. Ez csak olyan jogokra lehet érvényes, melyeket a magyarok a Monarchia keretei között élveztek. Ha az erőszakos megoldást választják, az meg fogja haladni Románia katonai és gazdasági erejét, és a meg nem szállt területeken erősíti a bolsevizmust, mely destabilizálja a térség biztonságát. Ezért kéri, hogy ha a kormány megtárgyalta a memorandum tartalmát, és azzal egyetértett, írásban mielőbb értesítse, mert „*előrebaladott állapotban lehet oly politi-*

kai akció, amely a román-magyar szövetségnek praejudicálhat”.²³

A memorandumot Nagykarolyban 1919. május 25-én – a Károlyi-kastélyban rendezett banketten – Ferdinánd király és Iulia Maniu jelenlétében ismertették.²⁴ Utólag az egyetem megvizsgálta az esetet, és a következőket állapította meg: „A memorandum készítése és átadása az illető tanárnak kifejezetten egyéni ténye volt, amibez nemcsak az egyetemnek, de az egyetem más tanárainak sincs semmi köze, másrészt megállapítjuk azt is, hogy a szóban forgó memorandum bazafias intenciókból fakadt, azonban a memorandum készítésének és átadásának módját helytelenítettük”. Komolyabb következménye nem volt, Rugonfalvi Kiss István az egyetemen tovább dolgozhatott.²⁵

Hasonló tervek vezető politikusok részéről is születtek, *Bethlen István*, *Teleki Pál* és a *Friedrich-kormány* is tárgyalta a román fél megbízottjaival egy előnyösebb rendezés lehetőségéről. Még a román király Magyarország uralkodójaként való elismerése is szerepelt a tervek között.²⁶ Azonban minden ez irányú próbálkozás megfeneklett a román tárgyaló fél feltételein, mely egyértelműen a Vix-jegyzékben megjelölt demarkációs vonaltól nyugatra eső románlakta területek (Békéscsaba, Makó a Maros–Tisza szöggel) átengedését követelte. Ez végeredményben az 1916-os bukaresti szerződésben megígért határok garantálását jelentette volna, Erdély és az erdélyi magyarság sorsának említése nélkül.²⁷ Ez a magyaroknak természetesen elfogadhatatlan követelés volt, így Rugonfalvi Kiss István memorandumának sem volt alternatívája. Ez számára is hamar bizonyossággá vált, amikor a románok a Tisza vonaláig elképzelt határ előkészítéseként egy Tisza-melléki kormányzóság felállításán gondolkodtak. A szervezéssel *Rászó István* megyei főispánt bízták meg a románok, aki – Rugonfalvi Kiss István önéletrajza szerint – kikérte véleményét, mielőtt a feladathoz hozzálátott volna. Ő természetesen teljes mértékben ellenezte a tervet, többed-

magával, ezért egy tiltakozó jegyzéket írt, melyben a kormányzóság felállítását jogtalanak ítélte.²⁸

Erdély, legfőképpen a székelyek sorsának megváltoztatásába vetett hitét a határok meghúzása után sem veszítette el, szenvedéllyel állt ki szülőföldje érdekében. Történelmi munkássága többségében Erdély és a székelység történelmére fókuszálódott, politikai téren kapcsolatot tartott fenn a két világháború jeles magyar vezetőivel. *Gróf Bethlen István* már az 1920-as évek elején az Országos Menekültügyi Hivatal vezetőjeként megismerhette, aki ebben a pozícióban segítette a Debreceni Székely Társaságot.²⁹ *Gróf Teleki Pállal* bizonyosan az 1934. június 3-i zászlóavatási ünnepségen találkozott, melyet a Debreceni Székely Társaság rendezett. Az egybegyűlték előtt Rugonfalvi Kiss István is beszédet tartott. A zászlófelvonást követően került sor a magyar és székely egyesületek országos értekezletére.³⁰ A második világháború idején *Kállay Miklós* miniszterelnöknél személyesen járt a második bécsi döntés után visszakerült Észak-Erdély székelységének ügyében. A megbeszélés részletes tartalmát nem ismerjük, de önéletrajza szerint a székely autonómia visszaállítására tett javaslatot. A miniszterelnök ígéretet tett, hogy miután a németek megnyerik a háborút, visszatérnek a kérdésre.³¹ Természetesen erre soha nem került sor.

A második világháborút követő rendezés, a számára annyira fontos Erdély – egyben a szülőföld – újbóli elvesztését eredményezte. Az anyaországban bekövetkező politikai változások során meghurcolták, nyugdíját megvonták, 2 év 9 hónap börtönre ítélték.³² 1951 decemberében szabadult, a börtönévek alatt egészsége megromlott, 1957. április 9-én Biharkeresztesen hunyt el. Debrecenben helyezték örök nyugalomra, a szíve fölé helyezték maréknyi rugonfalvi földdel.³³

(A szerző Rugonfalvi Kiss István dédunokája.)

Jegyzetek:

1. Rugonfalvi Kiss István saját kezűleg írt önéletrajza (Rugonfalvi Kiss Csaba tulajdona) (A továbbiakban: *Önéletrajz*)
  2. Az *Önéletrajz* és a Bölcsészeti Akadémia jegyzőkönyve (Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen: II. 4. b. 1.)
  3. *Önéletrajz*, Közgyűlési jegyzőkönyv az 1906. évről (Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, IV. B. 402. a./35.), Lengyel Alfréd: *Győr Vármegye levéltárának története* In.: szerk. biz.: *Levéltári Szemle* 1962. 3–4. szám, Bp., 1962, 125–126. és Dicsőfi József: Tiszántúli Református Egyházkerület 1911. máj. 16–18. között Debrecenben tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, Debrecen, 1911, 99.
  4. *Koréh Endre: „Erdélyért”, A székely hadosztály és dandár története I. 1918–1919.*, Bp., (továbbiakban: Koréh Endre), *Fráter Olivér: Erdély román megszállása 1918–1919-ben* In: Kisebbségkutatás 9. évf. 2000. 2. szám (www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2000_02/cikk.php?id=246 – 62k -) (továbbiakban: Fráter Olivér) és *Jubász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945* Bp., 1988 18. (továbbiakban: Jubász Gyula)
  5. *Koréh Endre: 187 és Önéletrajz*
  6. Emlékfüzet a Debreceni Székely Társaság húszéves évfordulójára 1902–1922., Debrecen, 1922. 7–8 és 49. (továbbiakban: D. Sz. T.) és *Gunst Péter (szerk.): Debrecen története 1849–1919* III. kötet Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997. 432.
  7. *Koréh Endre: 33. és Szentkeresztbegyi Kratochwill Károly: A székely hadosztály 1918–19. évi bolsevikellenes és forradalmi harcai a székely dicsőségért.* 1938. 37–38. (továbbiakban: *Kratochwill Károly*)
  8. *Önéletrajz*
  9. *Kratochwill Károly: 37–38.*
  10. *Szűj Jolán (főszerk.): Magyarország az első világháborúban Lexikon A–Zs.* Petit Real Könyvkiadó, Bp., 2000 632–633. és *Fráter Olivér*
  11. *Ajtay Endre (szerk.): A magyar katona. Századunk legszebb csatái.* Élet Nyomda, Budapest, 1943. 413. és *Ránki György (főszerk.): Magyarország története 1918–1919.* Zrínyi Nyomda, Budapest, 1976. 270.
  12. *Kratochwill Károly: 104.*
  13. Uo.: 105. és 109.
  14. *Dr. László Jenő: A Székely Hadosztály és dandár harcai Erdély védelmében (1918–1919)*, Bp., 1944. 141.
  15. *Koréh Endre II.: 90–91.*
  16. Rugonfalvi Kiss András szíves közlése alapján (továbbiakban: András) és *Kratochwill Károly: 104–105, 107.*
  17. *Önéletrajz és Zsiga Tibor: Horthy ellen, a királyért.* Gondolat, Bp., 1989. 115–116.
  18. D. Sz. T.: 14. és *Ránki György (főszerk.): Debrecen története (1919–1944)* 4. kötet, Debrecen, 1986. 168. (továbbiakban: *Ránki György*)
  19. *Ránki György: 166.*
  20. *Önéletrajz és Fráter Olivér*
  21. *Önéletrajz és Veszprém Megyei Levéltár (Vem. LXIV.10.)* (továbbiakban: Levéltár)
  22. *Önéletrajz*
  23. *Levéltár*
  24. *Ránki György: 172 és 459.*
- A szerző csak feltételezi, hogy az átadott memorandumot Rugonfalvi Kiss István készítette. A professzor önéletrajzában leírta a memorandum tartalmát és azt, hogy a román koronatanács a javaslatát megtárgyalta, de a Nagykarolyban lezajlott eseményeket nem említette.
25. Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1919–20. tanévről
  26. *Jubász Gyula: 40.*
  27. *Romsics Ignác: Bethlen István.* Osiris Kiadó, Bp., 1999. 134.

28. *Önéletrajz és Ránki György*: 172.

Rugonfalvi Kiss István is írt a hadosztályról és a román megszállásról „*A székely hadosztály és az oláh megszállás története*” címmel. Sem kéziratát, sem nyomtatott változatát nem ismerjük. (D. SZ. T.: 10.)

29. D. SZ. T.: 14.

30. Emlékfüzet a Debreceni Székely Társaság 1934. június 3-án tartott zászlóavatási ünnepségén, Debrecen, 1934. 9–10, 12 és 15.

31. *Önéletrajz*

32. *Önéletrajz*, András, Nbö.603/1946-25.sz.,Nbö.266/1947/10.sz. és Debreceni Megyei Bíróság B.IV.681/1950-2. sz. (A fénymásolt példányok Zambon Csaba tulajdona)

33. András

Posta Ákos István

A cseh- és morvaországi magyarságról

Az, hogy tulajdonképpen mit is értünk „nyugati magyarság” alatt, igen meglepő lehet sokak számára. Nemzetpolitikailag nyugati magyarnak számít minden olyan magyar, aki nem a trianoni országcsönkítés következtében került a határokon kívülre, így a nyugati magyarok közé soroljuk azokat az országokat is, amelyek földrajzilag nem a vasfüggöny nyugati, hanem keleti részén voltak, ugyanakkor nem birtokolnak egy tömbben magyarlakta területeket. (Ez alól is van persze kivétel: hiszen Ausztria, Olaszország és Lengyelország is részesült magyar területekből.)

Mondhatjuk tehát, hogy a nyugati magyarság fogalma alatt lényegében véve a szórványmagyarságot értjük.

Az európai szórványmagyarság hivatalos szervezete a NYEOMSZSZ (*Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége*), amely dr. Deák Ernő vezetésével Bécsben székel, s hivatalos orgánuma a Bécsi Napló. A MÁÉRT-en és egyéb magyar–magyar csúcstalálkozókon a nyugati magyarság hivatalos képviselője.

Ennek a csúcsszervnek a cseh- és morvaországi tagszervezete a CSMMSZ, azaz a *Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége*, amely mintegy 15 000 magyart átfogó/számláló szervezet.

A csehországi, illetve akkor még csehszlovákiai magyarok első hivatalos átfogó civil szerve, a CSEMADOK volt, amely a Felvidéken máig is működik, a csehországi alapítások után azonban rövid fennállást követően, – amikor több városban is működött CSEMADOK, sőt volt külön csehországi magyar lap és gyereknap is – a 70-es, 80-as évek fordulójára elsorvadt.

A bársonyos forradalmat követően, amikor a civil szféra újra virágzásnak indult, újonnan alakult a szervezett magyarság, de immár nem CSEMADOK néven, hanem Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetségként.

1990-ben, Prágában alakult meg az első alapszervezet, amely a legnagyobb az alapszervezetek közül. Ezt követően másodikként 1992 decemberében Ostravában alapítottak a magyarok szervezetet, majd 1993 novem-

berében Brnóban. Litomericében 1995-ben, Plzenben pedig 1997-ben alakult helyi magyar közösség. Már az ezredforduló után, 2002-ben alakult az ez idáig legfiatalabb szervezet Teplícében.

A CSMMSZ központi irodája Prágában működik. Szintén Prága környékén foghatták a magyarok az állami regionális *Rádió Regina* hullámhosszán kéthetente sugárzott negyedórás adást. A műsor a nagy árvíz óta sajnos szünetel. A Rádió Regina vételkörzete Prága és annak közvetlen környéke, így a műsor csak a fővárosban élő magyarokat érte el, és elsősorban kultúrával foglalkozott.

A CSMMSZ elnökszónya 2006 óta Hyvnar Anna, aki Ostravában él, beszélgetésünkkor a szervezet finanszírozását a következőképpen festette le:

A szövetség tagdíja igen kis részét teszi ki az összköltségvetésnek. Egy évre 300 koronát kell fizetni, ha valaki nem kéri a Prágai Tükör c. lapot, amely a csehországi magyarok hivatalos lapja, s évente öt alkalommal jelenik meg. A Prágai Tükörrel együtt 400 korona az éves díj.

Családonként általában csak 1 fő fizeti elő a lapot, a többi családtag az alacsonyabb díjat fizeti, illetve vannak olyan családok, ahol csak az egyik családtag magyar, a másik cseh, így a másik családtag nem is érti a lapot, akkor sincs értelme több példányban járni. Vegyes családokban sajnos sokszor a gyerekek sem feltétlenül tanulják meg a nyelvet, hiszen szórványban kevés lehetőség van a magyar nyelv aktív használatára.

A Cseh Kultuszminisztérium, amelynek a felügyeleti körébe a kisebbségek ügye is tartozik, a legfőbb, de nem egyedüli fenntartója a szervezetnek.

A minisztériumhoz egy kisebbségi szervezet évente maximálisan három pályázatot adhat be. (A három pályázatba a lapkiadás nem tartozik bele, hiszen erre elkülönített forrás van.) Ezek mindegyikét kihasználja a CSMMSZ, mégpedig az alábbiak szerint:

Az első és legfontosabb pályázati kör az ún. *Kulturális-információs pályázatokon* való részvétel. Ebből finanszírozzák a klubtalálkozókat, a megemlékezéseket, s a helyiségek bérletét, rezsijét, illetve a béreket. A 6 alapszervezet legtöbbszörnek van bérelt helyisége, illetve a központnak is van egy.

A legkisebb szervezet, a litomericéi nem rendelkezik klubhelyiséggel, ők csak 13-an vannak, és nem tudnának fenntartani egy klubhelyiséget, illetve jelenleg a plzenieknek sincs.

Szintén ebből a kulturális-információs keretből megy a kisebb, az egyes klubok keretein belül megrendezhető rendezvények (pl. hangversenyek, irodalmi estek) költségeinek fedezése is, valamint a könyvtárak állománygyarapítása. A központ mellett Ostravában, Brnóban és Teplícében is működik egy.

Augusztus 20-án a klubhelyiségben le szokták vetíteni az *István, a királyt* dvd-n. Gyakran kölcsönzik ki a *Bánk Bán* című operafilmet a csehországi magyar klubtagok. A könyvtárak anyagai jelenleg leginkább a középkorú és idősebb korosztály érdeklődését tudják kiszolgálni.

Minden alapszervezet kidolgozza a saját pályázatát, melyet a központ összesít, és együttesen bead.

A második pályázati kört a *Kulturális Napok* megrendezése jelenti. A hatból négy alapszervezet (Brno, Prága, Ostrava, Teplíce) rendez minden ősszel kulturális napokat; a teplicei szervezet a fürdőszézon kezdetén, tavasszal is.

A harmadik pályázatot a *Művelődési Tábort* megrendezése jelenti; ennek megrendezését a központ évente egyedül vállalja magára.

Emellett természetesen minden helyi szervezetnek lehetősége van arra, hogy a helyi és megyei önkormányzati forrásokból pályázati pénzhez jusson.

Az ostravai szervezetnek különösen jó az együttműködése az önkormányzatokkal. Ostravában a magyar kisebbség számszerűsítve a hagyományos kisebbségek közül az 5.

helyet foglalja el. Első helyen a szlovákok, a másodikon a lengyelek, a harmadikon a németek, a negyediken pedig a cigányok állnak a hivatalos statisztikák szerint. Valójában a cigány kisebbség áll az első helyen, közülük azonban sokan nem vallják magukat cigánynak. Itt természetesen csak a történelmi kisebbségekről van szó, hiszen az újonnan bevándorolt kisebbségek közül például vietnamiakból és ukránokból is több van, mint amennyi magyar. (Bár az ukránok között is vannak történelmi gyökerű ostravaiak, többségük azonban itt csak az európai uniós papírjukra vár, hogy azt megkapva továbbutazzon nyugatabbra.)

Támogatás szempontjából a magyarok a második helyen állnak – a cigányok után – érdekes programjaiknak köszönhetően, amelyekkel a többségi cseh nemzet kultúráját is építik.

Az egy városban együtt élő nemzetek együttes kulturális életének egyik illusztris példáját jelenti a Liszt Ferenc műveit bemutató gálaműsor, amit annak apropóján rendez a magyar szervezet az önkormányzat támogatásából, hogy Liszt hosszabb ideig élt az Ostravától mintegy 40 km-re, az opavai járásban lévő Hradec nad Moravicében. A gálán az ostravai Zeneakadémia hallgatói adnak elő Liszt-műveket, a közönség pedig ún. ankét-lapokkal megszavazza, hogy melyik előadót tartja a legjobbnak. Aki a legtöbb szavazatot kapja, 2000 korona honoráriumot kap.

Az ilyen és hasonló kezdeményezéseknek köszönhetően a magyarok pályázata Ostravában eddig mindig pozitív elbírálásban részesült.

Szintén kitűnő az együttműködés az önkormányzattal Brnóban is, ahol a 2001-es népszámlálási statisztikák szerint kb. 400 magyar él. Ez a szám valamelyest növekszik, hiszen sokan vannak, akik itt maradnak egyetemi tanulmányuk végeztével.

Brnóban – mint ahogyan Prágában is – két-két magyar szervezet van: az egyik a MKIC, azaz a *Magyar Kulturális és Informáci-*

ós Centrum. Költségeit a támogatások mellett aktív tevékenységgel is fedezi. Hivatalos fordítással, magyarországi (esetenként más külföldi) utazások megszervezésével és jellegzetes magyar termékek árusításával egyaránt foglalkoznak.

A másik a KaFeDiK, azaz a *Kazinczy Ferenc Diák Klub*, melynek elnöke Németh Ildikó, s a csodaszép város magyar ajkú diákjait fogja össze. A KaFeDiK szervezésében klubestek, magyarul zajló beszélgetésekkel kísért borozások-sörözések mellett koncertek és filmvetítések is zajlanak, s a brünni magyar emlékek gondozása is a két szervezet kezelésében működik (pl. a Kazinczy-emlék hely megkoszorúzása a költő születésnapján).

A környező nagyvárosok közül Bécsben (MDE – VUS / *Magyar Diákok Egyesülete – Verein Ungarischer Studenten*), illetve Prágában az 1957-ben alapított, az idők folyamán a törzshelyül szolgáló kocsmát-éttermet többször is változtató *Ady Endre Diákklub* hasonló szervezetek.

A brnói magyarság lapja a *Brünni Magyar Futár*, amelynek megjelenését az önkormányzat támogatja. A lapban a *Prágai Tükör* érdekesebb anyagainak utánközlése mellett igen érdekes helytörténeti anyagok is vannak, egyrészt a várossal, másrészt a csehországi, csehszlovákiai, vagy még a régi monarchikus idők történelmét, egyszerre magyar és brnói, avagy cseh vonatkozású történéseit feldolgozó írások is előfordulnak. A Brünni Magyar Futár melléklapjaként jelenik meg a KaFeDiK lapja, a *Sárga Szamár*.

Szintén Brnóban működik a *Kőrös Táncsoport* is, amely a magyar néptánc hagyományait ápolja, s tagjainak mintegy fele magyar, fele cseh. Így a cseh fiatalok szó szerint testközelből ismerhetik meg a méltán híres magyar néptáncot.

Prágában is színes a magyar kisebbségi kulturális élet, széleskörűen kiépült a kulturális intézményrendszer.

A prágai alapszervezet elnöke 2003-tól Fiala Jaroslav. Legjelentősebb rendezvényeik

közé az *Ősszbang* című szavalóverseny. Ebbe a prágai magyar óvodások (*Iglice*) és iskolások is bekapcsolódnak. Minden év februárjában megrendezik *Prágai Magyar Bált* és az *Irodalmi Zenés Délutánt* (ezt az Ady Endre Diákkörrel közösen). Mindemellett havonta klubtalálkozók, történelmi előadások vannak. Nagyon színvonalasak a *Prágai Magyar Kulturális Napok* – a helyszínük leggyakrabban a Prágai Magyar Kulturális Központ épülete, amely intézettel szoros az együttműködése. Ezek keretében kiállítást is szerveznek, mindannyiszor egy magyar képzőművészt mutatnak be. A prágai alapszervezet mellett működik a *Nyitnikék* néptáncgyűttes, jelenleg Tóth Péter vezetése alatt. Különböző fesztiválokon képviselik a CsMMSz-t. A prágai alapszervezet klubtalálkozóira helyiséget bérel, ahol a népes taglétszám találkozhat. Azonkívül Prágában júniusban megnyílt a *Nemzetiségek Háza*, ahol szintén lehetőséget kaptak a prágai magyarok.

Prágában található a már említett *Prágai Tükör* szerkesztősége is, melynek jelenleg Kokes János Zoltán a főszerkesztője.

A *Prágai Tükör* fő részében elsősorban olyan tanulmányok, könyvrecenziók, esszék megjelentetésére helyezik a hangsúlyt, melyek a magyar kultúra interetnikus kapcsolatait, illetve annak közép-európai vonatkozásait elemzik, elsősorban a lapban tradicionálisnak számító cseh–magyar viszonylatban. Ezenkívül különös hangsúlyt fektetnek a csehországi magyarok nyelvhasználatával kapcsolatos cikkek megjelentetésére. A *(Tü)Körkép*-ben rendszeresen tudósítanak a CsMMSz helyi szervezeteinek rendezvényeiről. Megismeretik az olvasókat például a magyarok hagyományos népi kultúrájával, gyermekoldalaik lehetővé teszik gyermekeik magyar nyelvű művelődését. A lapban a tartalomjegyzéket cseh nyelven, illetve a cikkek kivonatait cseh és angol nyelven is közlik. Honlapjuk a www.pragaitukor.com cím alatt található. Az érdeklődők a 2001. évtől kiadott számokról kaphatnak áttekintést és a cikkekből kis ízelítőt.

A csehországi magyarok egyébként szinte kizárólag a Felvidékről kerültek Csehországba, Morvaországba vagy Sziléziába. A Csonka-Magyarországról elszármazott ottani magyarok száma szinte elenyésző. Ennek egyébként a nyelvhasználatra is igen érdekes kihatása van. A csehországi magyar nyelvhasználatnak is megvannak ugyanis a maga sajátosságai. Így például egyes szavak jellegzetesen a Felvidéken élő magyar nyelvhasználat elemei, s az általános magyar irodalmi, sajtó- és közéleti nyelvben nem használatosak, vagy mást jelentenek. (Például amit Csonkahunban „általános iskola” néven nevezünk, azt a csehszlovák szó tükörfordításaként a felvidéki, valamint a cseh- és morvaországi magyarok „alapiskola” névvel illetik. A brigádolást, a brigádmunkát pedig egyszerűen a részmunkaidős foglalkoztatottság kifejezésére használják, hiszen a brigád csehül ezt jelenti.)

Az identitástudat megőrzése egyébként sokkal könnyebb, mint a nyelv. Az eredendően a Felvidékről a tanulmányai miatt felkerült fiatal generáció természetesen beszéli a nyelvet, hiszen neveltetéséből, s a felvidéki tömbmagyarság megtartó erejéből következik, hogy a nyelvet otthon használta; a csehországi születésű, általában csak egy magyar szülővel rendelkező gyermekek megfelelő közeg nélkül azonban sokszor nem tudják gyakorolni a nyelvet, bár azért akadnak szép ellenpéldák is. Mivel az idősebb generációk internet-hozzáférése a magyarországi viszonyokhoz hasonló, általában az elsődleges magyar forrást a *Duna Tv* műholdas adása, valamint a hozzáférhető folyóiratok (felvidéki, a magyarországi és emigráns lapok egyaránt) jelentik. A középkorú és a fiatalabb generációk általában használják az internetet, így több lehetőségük is adódik a magyar nyelv használatára az online tartalmak böngészésével, magyar nyelvű e-mailezéssel és chateléssel.

Megfigyeléseim alapján a cseh- és morvaországi magyarok többszörös identitásúak, s

a többnyelvűség és a többhónúság révén úgy tudják őrizni magyarságukat, hogy közben a csehekkel és szlovákokkal egy élettérben élve közösséget alkotnak. Ennek megfelelően szinte átlános, hogy az összejöveteleken, a magyar népdalokon és slágereken kívül cseh és szlovák dalok is felcsendülnek.

A történelmi gyökerű együttélés igen speciális helyzetének lehetünk tanúi, ahol a nyugati magyarság szórványhelyzete, Csehország és Magyarország közös monarchikus múltja és az itteni magyarság Felvidékről való elszármazása különös szituációt teremt, melyet *Sólyom László* a következőképpen fogalmazott meg:

„A csehországi magyarok olyan Kárpát-medencei magyarok, akik a történelem sajátos alakulása folytán kerültek szórványhelyzetbe, és ma a nyugat-európai magyarokéhoz hasonló körülmények között élnek.”

Sólyom László egyébként többször is látogatást tett a csehországi magyaroknál, Prágában és Brnóban egyaránt.

A cseh–magyar kapcsolatok ápolását, a kétoldalú államelnöki találkozók és a csehországi magyar szervezetek mellett a budapesti Cseh Nagykövetség épületében működő *Cseh Centrum* (a világszerte több városban, így Budapesten és Bécsben is működő Cseh Centrum-hálózat részeként.) is támogatja.

Mindezek ellenére azonban mégis elmondható, hogy a magyar és a cseh lakosságnak általánosságban véve nincs igazán rálátása egymásra. A rendszerváltásnak nevezett történelem sorozat következtében mintha degradálódtak volna az „Ost”-on belüli kapcsolatok, hiszen mindenki Nyugat, a munkaerő-piacát a térség EU-csatlakozását követően azonnal megnyitó ködös Albion felé kacsingat. A hátrányos munkajogi rendelkezések miatt Bécs nem tudja kellő mértékben betölteni azt a szerepét, amit évszázadokon át betöltött, a Felvidéken manifesztálódó nagypolitikai feszültségek pedig bénítólag hatnak az egész térség együttműködési politikájára. A visegrádi országok közti kooperáció a töredé-

ke annak, mint a sokkal valószínűbb működésű hasonló szervezeté, a skandináv országokat tömörítő *Északi Tanácsé*.

Így tehát a Csehországban élő magyarok a földrajzi közelség ellenére kevésbé tudnak kapcsolódni Budapesthez, bár tulajdonképpen a csehországi magyarság anyaországának lényegében véve a Felvidék tekinthető, amelyhez azért erős kötelékek fűzik, hiszen a szeparált államiság ellenére is nagyon fontos szerepet töltenek be a még mindig meglévő cseh-szlovák belső kulturális és gazdasági kötelékek.

A csehországi magyarok *Wass Albert A láthatatlan lobogó* című versének szimbolikus alakjához hasonlóan őrzik magyarságukat Közép-Európa egy olyan szegletében, amely – habár Magyarországhoz sohasem tartozott – az Osztrák–Magyar Monarchia szerves részeként a mi mindenkori múltunk szerves részének is tekinthető-tekintendő.

(2007. ősz, *Ledeč nad Sázavou - Brno - Bécs*)

Hadnagy Petra

Lakatos Miklós

A költő és a statisztikus

Vargha Gyula élete és munkássága

Vargha Gyula a magyar irodalom ismert, egyben a magyar hivatalos statisztika egyik vezető alakja, a Statisztikai Hivatal időrendben harmadik igazgatója, akit ugyanakkor és elsősorban az *Arany János* és *Ady Endre* közötti időszak egyik jelentős költőjeként is számon tartunk. Nyelvtudása révén tájékozott volt a korszak európai költészetében és már az Ady felé mutató új költői hangnyomai is fellelhetők nála. Költői és hivatali karrierje szinte egy időben indult el, és mindkettőt elismerés kísérte. Az utókor olvasóközönsége talán méltatlanul feledte el, de az irodalomtörténészek méltó helyen tartják számon az Arany János-i hagyományok folytatójaként és egyben a századvégi modern költészeti fordulat előhírnökeként.

Vargha Gyula, korának elismert költője és a magyar statisztika és közgazdaságtan (pénzügytan) kiváló képviselője a „hegyvölgyes Tápíóság” egy kis falujában, a Pest megyei Káván született, 1853. november 4-én. A család őse *Kapitány Vargha András* volt, akinek *II. Ferdinánd* király 1633. június 7-én, Bécsben adott nemességelevelet, nagy valószínűséggel a törökkel vívott harcokban szerzett érdemeiért. Vargha Gyula apja, *Vargha János* (1804–1886) Tatatóvárosról került Debrecenbe, majd Pestre joghallgatónak. 1831-ben tette le ügyvédi vizsgáját, és a Pest megyei Káván telepedett le. Túl volt férfikora delén, amikor 1848-ban feleségül vette zsarójáni *Márton Sárát* (1813–1899), egy régi Szatmár megyei család leszármazottját. A Vargha házaspárnak három gyermeke született. A legidősebb fiú, *Gyula Tamás* kicsiny gyermekkorában meghalt, s így csak *Ida* leányuk és *Gyula*, a költő-statisztikus maradt életben. Vargha Gyula, a költő így látta édesapját és a szülői házat:

„Örökségem’ ami nézi,
Édes apám sem tetézi,
Csak éldegel békeségben,
Becsületes szegénységben.

Hogy kell könnyen boldogulni,
Soh’sem tudta megtanulni,
Nem kívánta el a másét,
Odaadta a magát.

(Édesapám)

A FELKÉSZÜLÉS. Vargha Gyula irodalmi és tudományos munkásságát mélyen befolyásolták gyermekkorá élményei, az a „puha, meleg” légkör, melyben öregedő szülők gyermekeként felnevelkedett (születésekor apja 49, anyja 40 éves volt). Ismert pszichológiai helyzet az idős szülők elfogultsága, az alkonyodó életet bearanyozó kis gyermekük iránt. Visszatekintve e korszakra az öregedő költő is így látta, ő is érzékelte, hogy mélabúra hajló természetét mennyire meghatározta idős szüleinek társasága.

„Öreg szülők mellett nőttem, növekedtem,
Köztük kora értté, öregessé lettem;
Örömré nehézkes, bánatra fogékony;
Komoly volt, ha volt is, gyermeki játékom.

Egyszerű kis házunk mintha templom lenne,
Tréfaszó, léhaszó sohse hangzott benne,
Kegyes család sem folyt hitető furfanggal,
Nem járt ott Mikulás s karácsonyi angyal.

De a gond, töprengés sokszor fölkereste,
Enyhületet mindig nem hozott az este.
Mintha eső készül, köd száll az oromra.
Megülte a mát a holnapi nap gondja.”

(Pályám végén)

Boldog gyermekkorra volt. Első tanítója, apja nemcsak az elemi ismereteket, hanem a gimnázium első két osztályának tananyagát is maga tanította fiának. Gyors felfogású, tanulni vágyó gyerekként sokat olvasott, és természetszeretétét szintén az otthoni nevelés alakította élete egyik meghatározó vonásává. Hogy milyen boldog életet élhetett szüleivel, egy késői verse is jól bizonyítja.

A boldog gyermekkor véget ért, amikor Vargha Gyulát 1865 őszén szülei beíraták a pesti református főgimnázium harmadik osztályába. 1871-ben kiváló eredménnyel érettségizett, majd ugyanebben az évben elkezdte jogi tanulmányait a pesti tudományegyetemen. Ügyvédnek készült, később azonban barátjának, *Jekelfalussy József*nek a kezdeményezésére és azért is, hogy öreg szüleinek terhére ne legyen, az 1872. év tavaszán, elsőéves jogász korában, az Országos Statisztikai Hivatal szolgálatába állt, mint napidíjas gyakornok. Azzal a tervével, hogy ügyvéd lesz, ettől az időtől fogva véglegesen felhagyott. 1872 – 19 éves volt ekkor – fontos év az életében, ebben az évben jelentek meg első költeményei a *Kiss József* szerkesztette *Képes Világ* című lapban. Közben a Statisztikai Hivatalban is értékeli munkáját, mert két év után, 1874 tavaszán, már gyakornoknak léptetik elő. Ez az első hivatalos kinevezése. 1875-től sorozatban hozza le verseit a *Buda-pesti Szemle*, olyan nagy költők társaságában, mint például *Arany János*.

Hivatali munkája mellett befejezte egyetemi tanulmányait, 1878. június 1-jén kapta kézhez a jog- és államtudományi doktori oklevelét. 1878 nyarán katonai szolgálatot teljesített; mint tartalékos hadnagy végigküzdötte a boszniai hadjáratot, súlyosan megsebesült, összezúzott lábbal, tüdőgyulladással került vissza szüleihez, s egy év is elmúlt, míg teljesen felgyógyult, s újra munkaképesé vált. Vargha Gyula ifjúsága nem a „lázadó ifjúság” jegyében zajlott le, már ebben a korszakában is inkább csendes, visszahúzódó viselkedés jellemezte, amit az átlagosnál erősebb

kötelességtudás és lelkiismeretesség kísért. Jól jellemzi magát, mikor öregkorában ifjúságára visszatekintve ezt írja:

„Vidám czimborák közt nem örömet ülttem,
Léha tivornyájuk messze elkerültem.
Gőze undorított a patakzó bornak,
Lelkem át nem adtam rózsaszín márnornak.

De az öregek közt szívesen időztem,
Több örömem telt a tavasznál az őszben,
Tetszett a komoly szó, ha rokon a tettel,
Néztem az érdemre igaz tisztelettel.”

(*Pályám végén*)

1882-ben megnősült, felesége, *Szász Polixéna (Póla) Szász Károlynak*, az igen művelt költő-műfordítónak, a későbbi református püspöknek, „...a világirodalmi ismeretterjesztés magas színvonalú példaképe” a leánya. Hosszú, boldog házasságban éltek, öt gyermekük született, a sors kegyelme megengedte nekik, hogy mind az öt gyermeket felneveljék. Ezzel lezárult az a közel két évtizednyi időszak, mely először szakította el a szülői háztól, s mely tanulóéveit, pályakezdését, ifjúkorát s a költői fejlődés első szakaszát foglalta magában. Vargha Gyula ekkor már elmúlt 29 éves.

A FÉRFIKOR. Az 1880-as évek elején még jelentős irodalmi tevékenységet folytatott. 1881-ben „*Dalok*” címmel kiadta első versgyűjteményét, majd 1883-ban tagjává választotta a Kisfaludy Társaság. Ezzel párhuzamosan kezdett kiteljesedni statisztikai hivatali munkássága is, emelkedni kezd a hivatal ranglétráján: 1882-től már fogalmazó, 1886-tól pedig miniszteri titkár, 1892-ben miniszteri osztálytanácsos, és ebben az évben kinevezik a Hivatal aligazgatójává, majd *Jekelfalussy József* halálát követően, 1901-től 14 éven át a Hivatal igazgatója volt.

Itt kell megjegyezni, hogy a reformkort követő nemzedéknél még nem volt ritka a polihisztorság, a KSH-ban például Vargha

Gyulán kívül *Buday László* is írt verseket, és részt vett az irodalmi közéletben.

Vargha Gyula hivatali munkássága három területre is kiterjedt. Részt vett a hivatali kiadványok összeállításában, szerkesztésében; önálló tanulmányokat és könyveket írt; és a Hivatal vezető munkatársaként, illetve igazgatójaként irányította a Hivatal adatgyűjtéseit, összeírásait, mai szóval élve meghatározta és egyben végre is hajtotta a Hivatal „stratégiai célkitűzéseit”.

Egyik első önálló munkája közé tartozott a már abban a korban is fontos témának számító civil szervezetek statisztikájáról szóló kiadvány összeállítása (*Országos* [1880]). (A témával kapcsolatos úttörő jellegű adatgyűjtés megszerzése is feladatai közé tartozott.) A kiadványban rövid összefoglalót találunk az egyesletek (mai szóval civil szervezetek) számának alakulásáról, fejlődéséről. Összefoglaló adatokat tartalmaz az egyesletek székhelyéről, címéről, alakulási idejéről, céljairól megyék, városok szerinti bontásban. Vargha Gyula az egyesleteket céljuk és tevékenységük szerint csoportokba rendezte. Így voltak például: önszervező egyesületek, jótékony egyesületek, művészeti egyesületek, vallási egyesületek, tűzoltóegyesületek, társas egyesületek, nevelő- és oktatóegyesületek. Nyilvánvaló, hogy a kiegyezés utáni Magyarországon nagy szerep jutott ezeknek a civil szervezeteknek abban, hogy tevékenységükkel támogatták, segítették azt a jelentős társadalmi, gazdasági fejlődést, mely e korszakban végbement. Mai szemmel nézve is igen gazdag, informatív kiadványról van szó, mely példaként szolgált az új nonprofit statisztika kialakulásához. A kötetből megismerhetjük a korabeli egyesületek nevét, tagjaik számát, tagdíjuk összegét, az évi bevételt és az egyesületek vagyoni helyzetét, települések szerinti bontásban. Fogalmat alkothatunk a korabeli Magyarország gazdag és színes civil szervezeti életéről.

A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai és Nemzetgazdasági Bizottsága, a Hivatal anyagi és szellemi támogatásával

1883 és 1886 között évkönyveket jelentetett meg *Földes Béla* szerkesztésében. Ez azonban sem a nagyközönséget, sem a szakmai köröket nem elégtette ki. Így került a közönség elé 1887 és 1894 között új címmel és új szerkesztőkkel, hatékony *Közgazdasági és statisztikai évkönyv*, melynek szerkesztését *Keleti Károly*, a Statisztikai Hivatal első és akkori igazgatója legkiemelkedőbb fiatal munkatársaira, dr. *Jekelfalussy József*re és dr. *Vargha Gyulára* bízta. Kilenc éven keresztül volt Vargha az évkönyv társszerkesztője, és számos cikkének írója, szerkesztését és tagolását is ő tervezte meg.

Az évkönyv a terület és a népesség; az őstermelés, a népesség élelmezése; a bányász- és kohóipar; a kereskedelmi forgalom; a közlekedés; a hitel; a közoktatásügyi és szellemi műveltség; az igazságügy; a véderő és az állami pénzügyek kérdésköreit ölelte fel, világos tagolással.

A későbbi kereskedelemügyi miniszter, *Láng Lajos* által szerkesztett „*Magyarország statisztikája*” második kötetében, melynek címe: „*Magyarország gazdasági statisztikája*”, a „*Közlekedés és forgalom*” című harmadik fejezetét ugyancsak Vargha Gyula írta. A közlekedés eszközeit, a közlekedést előmozdító intézményeket s végül a forgalmat növelő intézményeket dolgozta fel ebben Vargha a rá jellemző tudományos felkészültséggel és alaposággal.

Vargha Gyula – mai szóval élve – mind a gazdaság-, mind a társadalomstatisztika terén figyelemreméltó teljesítményt nyújtott. A gazdaságstatisztika területén elsősorban nagyobb önálló összefoglaló műveket, a népességi és népmozgalmi statisztika terén pedig kisebb, esszézerű tanulmányokat írt. Publikációi közül az egyik legmaradandóbb, a „*Magyarország pénzügyei*” című könyve, melyet az 1885. évi országos kiállítás általános bizottságának megbízásából írt. A könyv történeti megközelítésben tárgyalja hitelviszonyaink fejlődését, a hazai pénzügyintézetek működését. Ez a munka olyan sikert aratott, hogy az 1896.

évi millenniumi országos kiállítás pénz- és hitelügyi bizottságának megbízásából megírta kibővített, korszerűsített változatát, „A magyar hitelügy és hitelintézetek története” címmel, melyet Vargha Gyula tudományos munkássága egyik legfőbb művének tartott.

A történeti áttekintésen túl külön adatgyűjtést is szervezett a hitelintézetekről annak érdekében, hogy a kiállításon a jelen legfontosabb adatait is bemutatthassa. A kiadvány első fejezetében szemléletes leírást találunk a XVIII. század végi és XIX. század eleji hazai közgazdasági állapotokról, ami gazdaságtörténetünk egyik első összefoglalója erről a korszakról. Élvezetes stílusban mutatja be a tőkeképződés és a hitel akadályait, szól a nemzeti ébredés korszakáról és gróf Széchenyi István fellépésének hatásáról. Vizsgálja az első takarékpénztárak megalakulásának korszakát. Ebben kiemelt szerepet tulajdonít Fáy Andrásnak, aki 1840-ben a „Pesti Hazai Első Takarékpénztárt” alapította. Azért is szól bővebben Fáy Andrásról, mert itt módja van leírni egy olyan történetet, amikor egy elsősorban a magyar irodalomban ismert személyiség a közgazdaság területére „tévedt”. Magára is gondolhatott, mikor ezt írja Fáy Andrásról:

„Fáy Andrásé, a kitűnő magyar mese-íróé s közéletünk egyik fűrdobatlan bajnokáé az érdem, hogy a takarékpénztári intézmény megnovosult Magyarországon; ő volt az, ki a takarékpénztárak eszméjét beledobta a közvéleménybe s szívós kitartással meg nem szűnt munkálni, míg csak az ige testté nem vált.

Külföldön a takarékpénztárakat többnyire lelkészek vagy jótékony városi polgárok alapították. Nálunk egy régi nemesi család ivadéká. Fáyban a széles irodalmi műveltség ritka emberszerető nemes szívvel s társadalmi kérdésekben nem csekély gyakorlati érzékkel párosult. Művei s különösen meséi eléggé feltáráják megfigyeléseinek, élettapasztalatainak gazdagságát s gondolkodásának fennkölt nemességét; de tudjuk kortársainak tanúságtételéből is, mily emberszerető szív dobogott a mesék és aphorizmák költőjének, az első hazai takarékpénztár megalapí-

tójának keblében. Szerette a népet, óbajtotta, hogy művelt, vagyonos, megelégedett legyen; ezért kapja őt meg oly ellenállhatatlanul a takarékpénztárak eszméje, melyet 15 évi agitáció után végre sikerült neki hazánkban megvalósítani.

Hogy Fáy András mily korán foglalkozott a takarékpénztárak kérdésével, bizonyítja az a követi utasítás-tervezet, melyet, mint táblabíró, 1825-ben dolgozott ki Pest vármegye felszólítására. E tervezetben többek közt így szól: >Az erkölcsatlenség, főképp a szegényebb osztálynál, egyik elősegítője, hogy megtakarított keresményével nem tud mit tenni, mert ha kölcsön adja valakinek, bizonyos pert vesz nyakára, a pénzt is elveszti. Ennek elejét veendő, egy aprós cassa (Sparkasse) állítassék fel legfeljebb 300 frt betétekkel s azt egy megbízható kereskedő vagy a megye kezeltesse.<

Hogy irodalmi úton is népszerűsítse az eszmét, >Béltékylház< című regényében, mely 1832-ben jelent meg, részletesen foglalkozik a takarékpénztárak kérdésével; majd 1835-ben Pest vármegye őt követül választván, a karok és rendek között igyekszik propagandát csinálni.”

Különösen a takarékpénztáraknak a jelzáloghitel területén kifejtett tevékenységét taglalja, és megadja a jelzáloghitel fontosságának háttérét az örökvaltság és az úrbériség megszüntetésének leírásával és a földhitel égető szükségességének magyarázatával együtt. Szemléletes leírást ad az 1848 utáni helyzetről, áttekintést nyújt a Földhitelintézet, a biztosító intézetek és a szövetkezetek fejlődéséről. A bankokról szóló részben részletes elemzést közöl az 1869 és 1873 közötti első hitelválságról. Rávilágít a magyar pénzügyi rendszer és az Osztrák Nemzeti Bank kapcsolataira a kiegyezés utáni helyzetben. Szól a korszakot jellemző bankügyi vitákról. Bemutatja a kisbirtokhitel megszervezésének körülményeit, nehézségeit, elemzi a millenniumi korszak közgazdasági állapotait, javulásról számol be a hitelügy terén. Ezenkívül még sok más témával foglalkozik oly élvezetes stílusban, nagy szakértelemmel, hogy méltán tekinthetjük ezt a művet statisztikai, közgazdasági irodalmunk gyöngyszemének.

Ha áttekintjük Vargha Gyula nagyobb jelentőségű tanulmányait, cikkeit, akkor láthatjuk, hogy a gazdaságstatisztikai művek mellett szép számmal szerepelnek demográfiai, a népesedési helyzetet taglaló elemzések. Érthető módon ezeknek a cikkeknek egyik fő adatforrása a népszámlálás, hiszen Vargha Gyula – különböző minőségben – részt vett az első világháború előtti valamennyi népszámlálásban (az 1869. évi népszámlálás kivételével). 1908-ban jelent meg egy összefoglaló tanulmánya „*A Magyarbirodalom vázlatos ismertetése*” címmel. Ebben a tanulmányban jól megfér egymás mellett a gazdaság-, a társadalomstatisztikus és a szépíró. A szerző igyekezett a statisztikai jelenségeket a nem szakember számára is érthetően, szemléletesen megfogalmazni. Ebből a szempontból is példaértékűnek tekinthetjük ezt a művet, melyben – igaz, némi hazafias pátozssal átítatott – összefoglalást kaphatunk a korabeli magyar viszonyokról.

Vargha Gyula tudományos teljesítményére a tudósvilág is felfigyelt. A Magyar Tudományos Akadémia Vargha Gyula statisztikai és közgazdasági író 1892-ben levelező, 1907-ben pedig rendes taggá választotta. Legmagasabb tudományos rangra akkor emelkedett, amikor 1928-ban az Akadémia másodelnökévé választották. 1901-ben a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI) is tagjai közé választja. Tagja lesz a Svájci, a londoni Királyi és az Amerikai Statisztikai Társaságnak. Amikor a Magyar Statisztikai Társaság 1922-ben megalakult, előbb rendes tagjai közé vette fel, majd 1924-ben tiszteletbeli taggá választották.

Egyre sűrűsödő hivatali kötelezettségei mellett az irodalmi élet szervezésében is tevékenyen részt vett. Költői munkássága elismeréseként 1883-ban a Kisfaludy Társaság tagja lett, 1891-ben másodtitkárként választották, majd 1900-ban ő lett a Társaság főtitkára, 1922-ben másodelnöke. Vargha Gyula e két legtekintélyesebb irodalmi és tudományos

intézmény életében igen aktív szerepet játszott. Például szívesen vállalta az Akadémiához beérkezett közgazdasági pályamunkák bírálatát, gyakran kérték fel emlékbeszédek megtartására a Kisfaludy Társaságban és az Akadémián egyaránt. Nagy hatású emlékbeszédekben idézte fel többek között *Jekelfalussy József*, *Barys József*, *Pólya Jakab*, *Ráth Zoltán* alakját. Ezekből az emlékbeszédekből, amelyek valóságos kis monográfiák voltak, sokat tudhatunk meg a korabeli statisztikai hivatal életéről, a hivatali szervezet működéséről és emberi viszonyairól. Például Jekelfalussyról szóló emlékbeszédeiben korszaka kapcsán megemlíti, hogy:

„A statisztikai hivatal szátkörű hivatal volt, kevés állással, hol alig-alig történt egy kis mozgás. A legtebetségesebbnek és legszorgalmasabbnak is bosszú éveket kellett vesztegetni egy állásban mozdulatlanul.”

Ebben a beszédben jelzi azokat a vitákat, melyek arról folytak, hogy a Hivatalban az 1880. évi népszámláláskor áttérjenek-e a régi lajstromos rendszerről az egyéni laprendszerre. Mint tudjuk, azután az utóbbi módszerrel hajtották végre – igen sikeresen – a népszámlálást. (Az 1870. évi népszámláláskor a népességi adatokat személyenként a lajstromra (az ívre) egymást követő rovatokba kellett bejegyezni, majd háztartásonként összegezni. 1880-ban már minden személynek külön lapja volt – nemenként eltérő színben – és ezeket a lapokat kellett különböző ismérvek szerint csoportosítani.) A Jekelfalussyról mondott emlékbeszéd azért is fontos dokumentum, mert amikor az elhunyt munkatárs és barát tevékenységét elemzi, akkor lényegében a saját munkásságáról is szól, tekintettel arra, hogy Vargha 1892-től (Keleti halála után) a Hivatal második embere volt, és az igazgató Jekelfalussy gyakori betegeskedései miatt részben ő irányította a Hivatalt.

1892-től Vargha már a Hivatal igazgatóhelyetteseként is részt vett azoknak a munkatársaknak a kiválasztásában, felkészítésében, akiknek odaadó tevékenysége biztosította

annak a gépezetnek a munkáját, mely a XIX. század végétől sok évtizeden át óramű pontossággal működött. A magyar statisztikának ebben a jeles korszakában Vargha Gyula fokozatosan vont be olyan – később nagynevű statisztikusokat – mint *Vízaknai Antal*, *Buday László*, *Bud János*, *Kenéz Béla*, *Kovács Aladár* és *Laky Dezső*.

Vízaknai Antal és Jekelfalussy József mellett Vargha Gyulának is vezető szerepe volt a statisztikai szolgálat működését hosszú időre, alapjaiban meghatározó 1897. évi XXXV. törvény megalkotásában és elfogadtatásában. A törvény jelentőségét maga Vargha Gyula is méltatta az idézett Jekelfalussyról szóló emlékbeszédében. Kiemelte, hogy milyen nagy erénye volt a törvénynek a statisztika erős központosítása; a kormányjelentés szerkesztésének és munkájának a Statisztikai Hivatallal való szerves egybekapcsolása; a magánszemélyek statisztikai adatbevallási kötelezettségének kinyilvánítása és szankciókkal való biztosítása; a statisztikai szakképzés magas szintre emelése; a statisztikai egyedi adatok bizalmas kezelése. Ez a törvény biztos alapot szolgáltatott a Statisztikai Hivatalnak ahhoz a virágzó korszakához, melyet Vargha Gyula neve fémjelez.

Kiemelkedő szerepe volt abban is, hogy a magyar törvényhozás az 1895. évi VIII. törvénnyel megadta a lehetőséget a Statisztikai Hivatalnak, hogy végrehajtsa az első magyar mezőgazdasági statisztikai összeírást. Ennek a nagy és alapvető felvételnek az eredményeit a Statisztikai Hivatal öt hatalmas kötetben bocsátotta a nyilvánosság elé. Az adatfelvétel tervezésétől, a feldolgozástól át a közzétételig Vargha Gyula mindvégig jelentős szerepet játszott ebben a munkában. A végleges adatközléseket az ő tervei szerint publikálták, tevékenyen részt vett az egyes kötetek szerkesztésében és az ő tollából származik az ezeket bevezető tudományos kommentár is. Az első kötetben rövid ismertetést találunk a magyar mezőgazdasági statisztika fejlődésének valamennyi

fázisáról, sorra véve a korábbi felvételeket, vagy az arra tett kísérleteket, melyek a mezőgazdasági termelés egyik vagy másik ágának felmérésén keresztül elvezettek a XIX. század végi nagy összeíráshoz. A negyedik kötet elemzést közöl a gazdaságok jelleg és nagyság szerinti megoszlásáról. Olyan oldalról mutatta meg a mezőgazdaság helyzetét, melyről addig semmiféle adat nem állt rendelkezésre. Például adatokat találunk a gazdaságok számáról, nagyságáról; a törpe-, kis-, közép- és nagy gazdaságok művelési ágak szerinti megoszlásáról; a tulajdon, haszonbérleti és vegyes jellegű gazdaságok elterjedési arányáról, összetételéről. Az ötödik kötet értékes információkat tartalmaz például a földek áráról, a mezőgazdasági gépekről, a talajjavításról, a mezőgazdasági szövetkezetekről, a háziállatok átlagos értékéről faj, nem, kor és birtoknagyság szerinti bontásban, a mezőgazdaságban dolgozók számáról és összetételéről, a klimatikus és talajviszonyokról. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a XX. század első felének agrárpolitikája jórészt e gazdag anyagból merítette a döntésekhez elengedhetetlen számszerű információkat.

Az 1890-es évek kissé megviselték Vargha Gyula egészségét, napokig tartó ideges fejfájások, gyomorgörcsök gyötörték. Ezekben az években, csupán két ízben, 1896-ban és 1898-ban – mikor egészségi állapota is igényelte – vett ki hosszabb időre szabadságot és utazott néhány heti pihenésre. De nem tudott kellő időt fordítani irodalmi tevékenységre. Kissé rezignáltan írta le ezt a lelkiállapotot későbbi verseiben:

„... a kötelesség jármát vonva-vonva,
Felejttem azt is, hogy valaha tán
Költő valék, vagy az lehettem volna...”

(*Barátomboz*)

Ebben az időben lehetetlennek tartotta költői ábrándjainak megvalósulását, formába öntését:

„...S napi munka végén, lengve színes
szárnyon
Álmok pillangói tölték be magányom;
De elfogni őket meg sem is kíséreltem,
Szárnyuk arany himét letörölni féltem.”
(*Pályám végén*)

Vargha Gyula a „*Dalok*” című verseskötetének megjelenése (1881) után 1907-ig kevés verset publikált. A mintegy kilencszáz nyomtatásban megtalálható verse közül ötven-hatvan verset írt az 1881 és 1907 közötti időszakban. Ahogy a költői életművek esetében gyakran előfordul, sokszor maga a költő sem emlékszik versei születésének időpontjára. Így ír erről:

„*A pontos sorrendet ma már magam sem tudnám megállapítani. Évszámot a régiek közül alig egy-kettőnél találtam följegyezve. Közétételük ideje sem irányadó. Nem a nyilvánosságnak szánván verseimet, keltezésük és megjelenésük közt sokszor hosszabb idő telt el, s gyakran időben egymástól távolállók láttak egyszerre napvilágot. Az is elégszer megtörtént, hogy a pillanat hatása alatt egy-két vagy egynéhány strófát papírra vettem, töredéknek hagyva. A legtöbb örökre töredék maradt; de olykor visszaéltem múltamat, megcsendült lelkemben egy-egy ilyen régi töredék, s egészé alakult. Ezeket a 'későn született dalok'-at tulajdonképpen keletkezési idejük termése közé soroztam. Midőn, mint egy idegen, a kritikus elfogulatlan nyugodt szemével néztem át verseimet, magamat is meglepett, hogy a barminc-negyven évvel ezelőtt keletkezett s csak imént befejezett töredékek régi és új részei nyelv és verselés, szín és hang tekintetében mennyire egyöntésűek.*” 1901-ben, Jekelfalussy József halálát követően, a király Vargha Gyulát nevezte ki a Statisztikai Hivatal igazgatójának miniszteri osztálytanácsosi rangban. A Statisztikai Hivatal egyik legtermékenyebb korszakáról beszélhetünk ekkor. Már szóltunk róla, hogy az 1897. évi XXXV. törvény fontos feladatokat rótt a Hivatalra, ugyanakkor megadta azt a jogi háttérrel, mely nélkülözhetetlen volt a statisztikai munka magas színvonalú végzé-

séhez. Vargha Gyula, aki kiváló tehetségeket vont be a munkába, lényegében egy jól, biztonságosan működő hivatalt irányított.

E „csöndes munkásság”-gal jellemzett korszakban a Központi Statisztikai Hivatal két népszámlálást hajtott végre (1900-ban és 1910-ben), az új alapokra – a polgári anyakönyvezésre – helyezett népmozgalmi statisztika ebben az időszakban bizonyította be létjogosultságát, és kapcsolódott hozzá a vándorlásokra vonatkozó adatgyűjtések is. A társadalomstatisztika ebben az időszakban bővült egyrészt fontos egészségügyi jelenségek megfigyelésével, másrészt számos szociális intézmény – árvaházak, gyógypedagógiai intézetek, javítóintézetek stb. – tevékenységére vonatkozó adatgyűjtésekkel is. A statisztikai szolgálat magas színvonalát mi sem jellemzi jobban, mint hogy már 1904-ben országos rákstatisztikai felvételt hajtott végre, és a feldolgozott adatokat közreadó kiadványhoz a hivatal igazgatója, Vargha Gyula írt kommentárt.

A gazdaságstatisztika területén is fontos adatgyűjtések indultak, csak példászerűen jelezzük, hogy a gyáripari adatgyűjtéseket az üzemekről és a termelésről először a Kereskedelmi Minisztériumban (1898-ban), majd 1909-től a Statisztikai Hivatalban bonyolították le, illetve végezték el 1911-től kezdődően évenként. 1902-től (ugyancsak évente) statisztikát készítettek az ipari részvénytársaságokról, 1905-től a kereskedelmi és iparkamarákról, valamint a szövetkezetekről. A kisipari adatgyűjtés 1900-ban, az ipartestületi statisztika pedig 1898-ban, 1901-ben, 1906-ban és 1911-ben szintén az ipari adatgyűjtés körét gazdagította. Az új időszakban találkozunk már a gyáripari munkaviszonyokról (1898-tól kezdve), valamint 1905-től a sztrájkokról készített adatgyűjtésekkel.

A mezőgazdasági statisztika ebben az időszakban bővült a mustra, az új borra, a faiskolákra és a vásárookra vonatkozó adatgyűjtésekkel, továbbá a 100 katasztrális holdnál

nagyobb birtokok változásaira vonatkozó statisztikával (1913).

A gazdaságstatisztika más területein említést érdemel 1893 után a vasúti statisztika átszervezése, 1912-től az iparvasutak statisztikája, a tengerhajózás statisztikája (1900).

Talán a Hivatal e szabályszerű, „csöndes” munkásságának is köszönhető, hogy egy idő után Vargha Gyula irodalmi munkássága is jelentősebbé vált, 1906–1907 után költészete felvirágzott, minek köszönhetően, 34 évi hallgatás után, a Kisfaludy Társaság többszöri sürgetésére újból megjelent a nyilvánosság előtt, mégpedig „*Vargha Gyula költeményei*” című verseskötetével (1915), amely felőleli költészete csaknem összes termését 1914-ig.

1914-ben, még a világháború kitörése előtt, 61 éves korában megvált hivatalától, melynek négy évtizeden át szorgalmas és meghatározó munkása volt. *Tisza István* miniszterelnök kérésére, 1914 februárjában, a Kereskedelmügyi Minisztérium politikai államtitkára, egyben miniszterhelyettese lett. Még ugyanebben az évben Kassa város képviselőjévé választották. Az államtitkárság – melynek elvállalására igen nehezen szánta rá magát – nagy elfoglaltságot jelentett számára, de úgy tűnik, hogy ez a pozíció olyan intézkedési és cselekvési szabadságot biztosított neki, melyben több időt szentelhetett irodalmi tevékenységének. Ugyanis éppen erre az időre (1914–1917) esett költői munkásságának jelentős korszaka.

ALKONYAT. A Tisza-kormány bukása után, 1917-ben, 45 évi állami szolgálat után búcsút mondott a közéleti szereplésnek. Így alkalmá nyílt arra, hogy legfőbb vágyának, a költészetnek éljen. Ezt az is elősegítette, hogy 1918 őszén kiköltözött az Üllő melletti löbi birtokára (1897-ben vette ezt a birtokot, az 1896-ban eladott kávi kúria helyett), ahol pusztai magányában rendre begyűjthette egy fáradtságos élet termését.

Vargha Gyula irodalmi munkásságát több nagy híró kortársa is értékelte. *Mészöly De-*

zső, a műfordító-irodalmár 1985-ben kiadott Vargha Gyula-válogatásában a következő értékelést idézi *Kosztolányi Dezsőtől*.

„*Ez a pályafutás a maga külsőségében is szokatlan, éppen csöndes voltával feltűnést keltő, az agkori kivirágzásával, folytonos crescendojával pedig mindnyájunk meglepetése. Rendszerint az ellenkező történik. Az, hogy a költők az ifjúkori termékenység után birtelen meddővé válnak. Nála a lírai fiatalság az öregséggel kezdődik, abban a korban, mely az ellenőrző logikát éppoly jótékonyan lazítja, mint az ifjúság, s gát nélkül ömleszt ki az érzést. Vajon mi lehet oka ennek a lélektani és irodalomtörténeti rendellenességnek? Kutatom magyarázatát, s életrajzában rábukkanok egy adatra: 'öreg szülők kései gyermeke'. Ő maga is 'későn született dalok'-nak nevezi költeményeit. Mélyre bató, nyilván gyermekkorra visszanyúló emlékek határozták meg így fejlődésének törvényét. Valóban alkonyi költészet ez, mely az esthajnal bágyadt varázsát és gazdag árnyalatait, a bosszú szeptemberek egyenletes napsütését, gyümölcsös báját, viaszárga és lázas-piros lombjait juttatja eszünkbe, a mi ősünket, mely üdén-színes, anélkül, hogy tarka vagy cifra lenne.*

Akadémikus költő? Kötve hiszem. Az akadémizmus többnyire bizonyos formai merevségben nyilatkozik meg, mely a hagyományok bálványozása folytán lelketlenné vált, s elvesztette egyéni veretét. Vargha Gyula új kötetében, a Ködben azonban éppen a tiszta bang – egy élet tiszta visszabangja –, a természetes folyékonyosság és kedvesség, a hazugság és nagyképűség nélkül való őszinteség, az érzélgéstől mentes érzés a megindító. Arany Jánoson iskolázódott a nyelve. De az ifjú költő, aki sokáig ballgatott, egy bosszú életen át finomította szerszámain, és az agg művész már a mester biztonságával mozog a formák között, s anélkül, hogy részt vett volna bármelyik irodalmi forradalomban, alkalom szerint, amint érett ízlése és ösztöne sugallja, magáévá teszi eredményeit.”

Leíró verseinek szemléletes hangulatkeltő képei kitűnőek. Aranyéra emlékeztető nyugalom és életszerűség jellemzi ezeket a verseit. Különös, szinte testvéri gyengédséget érez a növények és az állatok iránt.

„Pihenni erdő hűs ölén
 Be jó a tikkadt nyár hevében;
 Sátrat feszít a lomb fölém,
 S árny-szőnyeget terít elébem.

Köröskörül nagy néma csend,
 Madár se zengi most danáit;
 Egy mélyre vájt mederbe' lent
 Élővíz csillogása csábit.

Tükrét homály borítja bár,
 Itt-ott a víz szikrázva csillan,
 Még színesebb a napsugár,
 Lombrésen át amint bevillan.

Muladni kezd a múlt idők
 Árny- s fényszövéssű álma vélem...
 Arany szárnyú szitakötők
 Hintáznak a smaragd levélen.”

(Szitakötők)

A Mészöly Dezső által összeállított könyvben található Schöppflin Aladár-féle jellemzés (Nyugat, 1916) szerint:

„*Öregkori versei valami mély, benső Szent Ferenc-i szolidaritást éreztetnek, teljes közösség-érzést fűvel, virággal, fával, madárral, a természet színeivel és hangjaival. Minden melancbólia mellett valami sajátosság életöröm fejeződik ki ebben a kívülről élő világgal való szolidaritásban, ujjongó elragadtatással, hálával telt szívvel örül a látás és ballás gyönyörének. Úgy érzem, ez az költészetében, ami egészen az övé; ez tört ki lelke legmélyéből. S egész pályája legszebb virágait ezekben az öregkori versekben kell keresni.*

Másik feltűnő vonás öregkori lírájában bazafias költészetének sötét, kétségbeesett hangja. Kölcsey óta nem volt költő, aki a magyarság sorsát oly vigasztalannak tartotta, és oly reménytelennek érezte. Úgy látszik, az utolsó búsz év magyar közéletének erős marakodásai a politikai fegyelemnek az a megbomlása, amely a millennium óta oly sivárrá és terméketlenné tette a magyar politikát, benne, a belsőleg fegyvelmezett, biggadt és józan bazafiságú, a nagyszájú kortes-lármát és céda bazafiaszkodást megvető magyarban azt az érzést riasztotta fel, hogy fajunk

az öngyilkos pusztulásnak roban elébe. S a magyar élet alakulásának azon a megfigyelő-bélyén, ahol mint a statisztikai hivatal igazgatója állott, talán tapasztalatai is fokozták kétségbeesettségét.

Sajátságos párbuzam: ugyanazokban az években egy másik magyar költő ajkáról hasonlóan kétségbeesett hangjait hallottuk a magyarság sorsának. Ez a kétségbeesés más élményekből, más premiszókból s más életideálokból fakadt fel, de épp oly sötét képeket festett megdöbbenésünk elé. Ady Endre bazafias költészetére gondolok. Ady kezébe a kétségbeesés a szenvedélyes barag karikás ostorát adta, amellyel nekibúsultan csapkodott mindarra, ami romlasztót maga körül látott. A szelídebb, lemondásra hajló Vargha Gyulában is felgerjed olykor az átkozódó barag, de az alaphangulat mégis a zokogó bánat nála. A két ellentétes természetű költő egy pillanatra, egy érzésben találkozik, aztán a temperamentum különbözőségeivel ismét elválnak.”

Vargha Gyula mint közéleti ember Tiszta István oldalán állt. Világnézete konzervatív volt, a millenniumi Magyarország gazdasági-politikai elitjéhez tartozott. Azonban eszméileg hozzá közel álló kortársainál korábban érezte meg a veszélyt. A Statisztikai Hivatal szolgálatában eltelt évek alatt figyelemmel kísérhette a számok sokat mondó világában a növekvő veszedelmet: a csökkenő születést, a növekvő kivándorlást, a nemzetiségek összetételének változását. A millennium örömujjongó, diadalmas napjaiban azon kevesek közé tartozott, akik félték az új ezredévtől a véres viszályokkal terhes századok után. Kevesen voltak, akik 1912-ben, a mámoros háborúra készülődés kellős közepén ilyen gondolatokat fogalmaztak meg:

„Közelg a végzet; hallom zúgni szárnyát,
 A romlás réme ül azon.
 Lelkemben én, hazám, bukásod árnyát
 Már negyven éve hordozom.

Ez vonta gyászba ifjúságomat,
 Végighúzódtott életem nyarán,
 Kísért, reám borúlt, hozzám tapadt,
 Elűzni bárhogy akarám.

Olykor feledni kezdtem. Bízatóan
Föl-fölszállott a színes remény
– Tűnő sugár sötét, ködülte tón. –
Meg elborult s hangzik folyvást felém:

Álmok szegény, szegény bolondja, te,
Ne álmodozál nagy, dicső hazáru!;
Néped halott. Története,
Mint egy koporsó, szomorúan bezáru!”
(Sötét árnyék)

Az évek haladtával Vargha Gyulában egyre nagyobb teret nyert az elmúlás gondolata, mely fiatal korától jelen volt költészetében. Egyre inkább érezte a halálnak közelségét. Rettegett a rokkant, szomorú öregségtől, ép testtel és lélekkel kívánt meghalni. Vágyott a „végtelen felé”, de ez nem félelmes birodalom az ő szemében, hanem a földi élet egyfajta befejezése, folytatása.

„Körben úszó ifjú hattyúk
Tőlük lassan elevezve
Látják a nagy öreg hattyút,
Amint egyre távolog,

Hol a végtelenbe veszve
Égnek a bíbor habok.

Vén fejét feltartva büszkén,
Felborzolva szárnya tolla,
Lángoló hab fényes üszkén
Ringatózva énekel,
S mint a távozó vitorla,
Lassan úgy enyészik el.”

(A végtelen felé)

1929. május 2-án, rövid betegség után hunyt el. Az Akadémia körcsarnokában vettek búcsút tőle a népes család, a tudományos és az irodalmi élet képviselői, valamint volt munkatársai és barátai. Tartalmas és igaz, tehetségben és munkálkodásban gazdag élet volt Vargha Gyuláé. S bizonyítja, hogy egy tevékeny életbe mennyi minden beleférhet.

A tudós és költő egy emberben, nem gyakori, de messze nem kivétel nélküli a magyar kultúrában. Az alkotó és gondolkodó ember sokrétűsége gazdagította az irodalmat és tudományt egyaránt!

Romhányi Török Gábor

Magyar Odüsszeia – Ithaka nélkül

Csongár Álmos hányattatásai

Az írók és művészek általában különleges emberek, különleges életsorssal. De a Berlinben élő *Csongár Álmos*nál aligha dicselkedhet változatosabb étellel huszadik századi magyar író. Ő a világtörténelem közreműködésével valóban különleges életet hozott össze magának. 1984-ben egyszer már kiadta külföldön is sikeres, regényes önéletrajzát *„Ezer nyelven – Egy változatos*

élet bozadéka” címmel. Azonban az NDK alig feledhető kultúrpolitikája okán abban nem írhatott meg „mindent”. 2006-ban újra kiadta e *„Bildungsroman*” bővített változatát *„Hogyan lett a szűzből bika” – Egy évszázad átka és áldása*” címmel, amelyben immár sok minden egyéb is helyet kapott, ami az 1984-es kötetből az NDK-cenzúra jóvoltából kiszorult.

Csongár Álmos 1920-ban született Ungváron. Sokat idézte egyik nagybátyja, Zoli bácsi kedvenc mondását: „Négy állam polgára voltam, anélkül, hogy Ungvárról kimozdultam volna.” (ti.: Osztrák–Magyar Monarchia, Csehszlovákia, Magyar Királyság és a Szovjetunió). Ez az alig kívánatos világtörténelmi változatosság nyomta rá bélyegét életére újszólván születése pillanatában. Kárpát-Ukrajna 1920-ban, születése idején lett a Csehszlovákia része, és a magyarokat azonnal másodrangú állampolgárrá degradálta a hatalom működésének minden szintjén. Csongár felső középosztálybeli római katolikus polgárcsaládjá fokozatosan a társadalmi kezdeményezés hátterébe szorul. Egyre inkább csupán elszennvedő tulajdon helyzetét, ahelyett, hogy sorsát „cselekvőn” alakítaná. Mindezt betetézi az apa viszonylag korai halála, amelyet a fiú kiskamaszként él át, szenved meg és négy testvérel (három fiú és egy lány) korai árvaságra jut egy jószerével idegen, magyar szempontból majdnem ellenséges országban. Az érzékeny, zárkózott, irodalmi tehetséggel megáldott-megvert, állandóan olvasó gyermek lelkében, zsigereiben szinte ösztönösen eleven a kiszorítottság, a félreállítottság élménye. A családért rengeteget dolgozó, áldozatos életű, hitbuzgó katolikus édesanya papnak szánja ezt a különleges, „elhivatott” fiát és jó egyházi kapcsolataival el is intézi, hogy Álmos az érettségi után a Vatikánban hallgathassa a teológiát.

Am a fiú érdeklődése, sőt egész élete akkor már más irányba fordult: középiskolás éveiben ismerkedett meg *Nietzsche* művével és ez az ismeretség visszavonhatatlanul megpecsételte sorsát. A filozófus árnya immár végigkíséri egész életén. (*Csongár Nietzsche-tevékenységéről szóló cikkem: Egy magyar Nietzsche szakértő: Magyar Demokrata, 2004. szeptember 1.*)

1938-ban érettségizik cseh nyelven, Ungvár ekkor tér vissza német közreműködéssel az évezredes Magyar Királyság kebelébe. A debreceni egyetemre nyer felvételt, ahol filozófiatörténetet, klasszika filológiát és germanisztikát hallgat.

Debrecen, a magyar kálvinizmus Rómája, döntő fordulatot jelent az egyetemi hallgató életében. Már Ungváron is feltűnt neki, hogy a magyar hadsereg nyomán bevonuló hivatalnoki kar mennyire teszteli, ellenőrzi, felügyeli, mintegy karanténba zárja az elcsatolt területek magyarságát, mintha attól tartottak volna, hogy a viszonylag laza cseh demokrata szellem megfertőzte e „külföldi” magyarságot. Az ittenieknek lépten-nyomon bizonygatniuk kellett „jó magyarságukat”, töretlen szittyá szellemiségüket. Mindez persze történelmi ártalmból, higgadt tudatossággal valamelyest érthető, de a „helyszínen” nehezen elviselhető.

Pedig Debrecenben még hatványozottabban kellett ezt megélnie. Egyszer kapásból „lekommunistázták”, mert a „nagy méltóságú professzor úr” megszólításból lespórolta a „nagy méltóságút”. A pörgebajszú nyalka hajdúnak öltöztetett pedellus pedig árgus szemmel figyelte, hogy köszönés közben vajon 45 fokos szögben hajolnak-e meg a hallgatók, mert ha nem, akár eltanácsolással is számolhatnak. Bármekkora közhely is, ideírom: itt megtanulhatta, hogy polgárság nélkül nincs demokrácia. Csongár egyszer egy hétágú koronás évfolyamtársa előtt ékeszólón ócsárolta a rendi Magyarországot, miszerint kár volt a Habsburgokat detronizálni, ha Horthy országa egyebet sem tesz, mint elvtelenül őket majmolja. A dologból lovagias ügy lett, tompított hegyű lovasági kardokkal, első vérig, amely a sértő fél karsebével végződött. Általában ügyetlenül csetlett-botlott a különféle tekintélyek, intézmények között és képtelen volt megérteni, hogy itt az embertől nem teljesítményt követelnek, hanem szolgálatot. Minden szolgálatban szellemi függetlensége elvesztésének lehetőségét szimatolta és mivel számára nem létezett egyéb érték, mint a teljesítmény és tulajdon tehetsége, szükségképpen magára maradt. És – *horribile dictu* – időnként már bizonytalan nosztalgiát érzett Csehszlovákia demokratikusabb légköre iránt, amit persze

önmagának is szégyenlett bevallani. Könyvének címére utalnék e ponton: (az asztrológia nyelvén szólva) így lett a szüzből bika. Mert Csongár a legcsekélyebb diplomáciai érzék híján, némi anarchista árnyalatú, magányos lázadóként most már mindennek nekirontott. Közérzete egyre romlott, szorongása fokozódott, a konzervatív professzorok körében nem talált mentort, a hallgatók között nem akadt barát. Nagy elszigeteltségében, amelyet néhány tekintetben magának is köszönhetett, buzgón írta doktori értekezését: „*Nietzsche és a dekadencia*” címmel. A türelmes debreceni professzor urak csak egy valakit, ill. valamit nem tudtak elviselni: Nietzscht, az életművével együtt. Egyikük jóindulatúan oda is súgta a lázadó szellemű hallgatónak: Mária országában Nietzschtől soha nem írhat diplomamunkát. Ő pedig alaposan megfontolta ezt az intelmet és úgy döntött, Németországban fogja befejezni szakdolgozatát, ösztöndíjas alapon.

1940 kora őszén a müncheni egyetemre utazott. Kiábrándító benyomásokra tett szert. Nietzschtel a nyavalya sem törődött, legföljebb annyiban, amennyiben a náci ideológia szolgálatába lehetett hamisítani. A szivárvány minden színében pompázó páratlan nietzschei életművet – Csongár egyetlen birtokát, amelyért akár tűzbe is ment volna – brutálisan eltűntették a színről. A magyar ösztöndíjossal, a legendás német-magyar fegyverbarátság szellemében, alig álltak szóba. Elkeseredésében hivatalos német fórumhoz folyamodott, vizsgálják meg faji hovatarozását. A homlokszöveget méricskélő „tudósok” ítélete így hangzott: alacsonyabb rendű fajhoz tartozik. Kínos zavarában felkeresett egy „germán jövőmondó nőt”, vizsgálja felül az előbbi ítéletet: a hölgy megerősítette azt. Az egyetemre már nem járt be, egyre csak Nietzsche művét tanulmányozta, már kívülről tudta az egészet és írta, egyre írta a dolgozatát. Elzarándokolt Weimarba, a Nietzsche-archívumba, hogy áldozatos lélekkel a filozófus

halálának és megdicsőülésének helyszínén rója le kegyeletét. Jószerével be se engedték az archívumba, bizalmatlanul, néhány barátságosan szóval utasították el közeledését. A túlfeszített szellemi megterheléstől roppantul kifáradt, és úgy érezte, a fizikai munkában találná meg a felfrissülést. Akkori állapotát így jellemzi: „*Inkább probléma voltam már, mint ember.*” Segéd munkásnak állt egy szappangyárba, ahol lengyel és szerb hadifoglyokkal dolgozott együtt, nyomorult rabszolgaként mintegy két hónapig.

Hazatérése után Debrecenben azonban két kellemes meglepetés fogadta. Klasszika-filológiai professzora a fiatal Szabó Árpád lett, a rendkívül tehetséges egyetemi tanár, aki a végső határig rugalmasan viselkedett mind az oktatásban, mind pedig a magánéletben. Csongár egész életében tartotta a kapcsolatot e nagyszerű tudóssal, egészen 2001-ben bekövetkezett haláláig. Új évfolyamtársat is kapott, Lakatos (Lipsitz) Imre személyében, aki zsidó származású létére, a *numerus clausus* ellenére, bekerült az egyetemre. Sok időt töltöttek együtt, a kölcsönös megértés szellemében vitatkozva: Lakatos Marx kiválóságát ecsetelte élénk színekkel, míg Csongár Nietzschtét vallotta egyedül üdvöztetőnek. Lakatosnak később sikerült Angliába jutnia; Oxfordban világhírnévre tett szert matematika- és tudománytörténészként. 1974-ben halt meg.

Csongár később jámbor reformot igyekezett meghonosítani a német nyelv középiskolai oktatásában; ebből újabb kellemetlenségek származtak. Mivel Nietzsche magyar viszontagságai sem csillapodtak, második német ösztöndíjért folyamodott és 1943 novemberében újfent Németországba utazott, ezúttal a berlini Humboldt egyetemre.

A Nietzsche-témában jó érzékkel választotta magának *Alfred Baumert* opponensként, a világhírű Nietzsche és Kant szakértőt, aki azonban e történelmi helyzet kényszerítő erejű kötelmei okán – jobb meggyőződése ellenére – csak Nietzsche náci ideológiai al-

kalmazhatóságát tarthatta szem előtt. Ennek megfelelően Csongárral az első pillanattól kezdve szinte semmiben sem értettek egyet. A közös munka fellazult, a kapcsolat megfegneklett. Az opponens, látván, hogy Nietzsche tárgyában zátonyra futott az együttműködés, még egy kísérletet tett: tudta, hogy Csongárnak kisujjában vannak a szláv nyelvek, és Dosztojevszkijért majdnem annyira rajong, mint Nietzscheért. Magához hívatta a magyar ösztöndíjast és olyan Dosztojevszkij dolgotat rendelt nála, amely a nagy oroszzt a lélektani hadviselés eszközeként a Szovjetunióval fordítja szembe. E találkozás jelentette kapcsolatuk végét. Ettől kezdve Csongár inkább száműzöttként, mint ösztöndíjasként tartózkodott Berlinben. Akkoriban ismerkedett meg egy kedves, fiatal lánnyal, egyszerű német munkáscsalád gyermekével, és nagy szerelem szövődött köztük, amely életre szóló sorsközösséggé magasztosult. Kapcsolatukat még 1944 őszén megneszvelte a Gestapo és beidézta a lányt: megfenyegette, hogy „északi nő” létére ne merjen „jöjtem kelet-európai cigánnyal” összeállni, mert a Birodalomnak nincs szüksége az e kapcsolatból születő gyermekekre. Hiába: a lány az állandó életveszély árán is ragaszkodott szerelméhez és 1945 nyarán, már békében, összeházasodtak.

Csongár német földön maradt. Először egy népfőiskolán docensi minőségben oktatta az orosz-szovjet irodalmat. Időnkénti ideológiai „kilengéseiért” hol Nyugatról bélyegezték „vörös professzornak”, hol Keletről a „nemzetközi imperializmus ügynökének”. Jól ismerjük ezt a hangot. 1950-ben Berlin szovjet övezetébe költöztek: így csöppent Csongár a magyar feudális vödörből az NDK feudálbolsevista csöbrébe. Az NDK-t választotta, mert ott látta a magyar irodalom népszerűsítésének jobb lehetőségét. Az ötvenes évek elején az NDK írószövetségének tagja lesz, majd hamarosan szellemi szabadfoglalkozású műfordító. Akit Nietzsche a legmagasabb nyelvi-iro-

dalmi színvonalhoz szoktatott, most sokat szenved az igénytelen, butító munkák özönétől. 1956 után sokáig nem kap „irodalmi” megbízást. Majd később első „műfordítói” munkája a Trabant gépkocsi műszaki leírásának magyar fordítása. Büntetőjogi felelősséggel terhelik meg, amennyiben e szöveg műszakilag félreérthető. Ez már az NDK és történelmi küldetése!

Először 1954-ben járt itthon. Ekkor Lukács György összehozza Tersánszky Józsi Jenővel. E találkozás rendkívül termékeny: nyolc Tersánszky regényt fordít németre, amelyek közel negyedmillió példányban kelnek el.

Közben mesterével, Nietzschevel is csak „illegitásban” foglalkozhatott, mert az

NDK időkben még a nevét is tilos volt ki-
mondani. A totális, szocialista cenzúra hazá-
jában, az NDK-ban is megmaradt jó magyar
– és német írónak. Pedig ez nem mindig le-
hetett könnyű!

A berlini fal leomlása után (1989) meg-
jelennek Nietzsche-ről németül írott cikkei
és könyvei, valamint egyéb írásai, novellák,
esszék. Megjegyzendő: Nietzsche-szakér-
telmét a német szaktudomány is nagyra
értékeli.

Szögezzük le, mint pozitív, mérhető és
értékelhető tény, hogy a huszadik századi
magyar irodalom – német vonatkozásban
– nagyon sokat köszönhet Csongár Álmos-
nak. Egyébiránt ezt 2000-ben magas kitün-

tetéssel a magyar állam is elismerte. Több
mint negyven könyvet fordított németre
és utószavazott. Az ő fordításában láttak
napvilágot németül Móricz Zsigmond,
Tersánszky Józsi Jenő, a két Karinthy, Cse-
res Tibor, Sántha Ferenc, Fejes Endre, Bá-
rány Tamás, Göncz Árpád és mások köny-
vei, valamint különféle magyar antológiák.
Ma is lankadatlanul dolgozik Berlinben,
tartja a kapcsolatot a szerkesztőségekkel
és kiadókkal. Nietzsche-ről értekeznek, saját
novelláit, esszéit és riportjait készíti elő ki-
adásra, amelyek az NDK-ban nem kaphat-
tak nyilvánosságot. Mozgalmas, változatos
életében az egyedüli állandóságot mindig
csak az írás, az irodalom jelentette.

WASS ALBERT EMLÉKEZETE XLVIII.

Boda László

Wass Albert jelleme

Wass Albert jellemét megidézni, ha csak megközelítésben is, megtisztelő feladat. Nem bővelkedünk országos szintű erkölcsi jellemekben, pedig e nélkül nem várható a magyar nép fölemelkedése. De nem veszhet el az a nép, amelynek holtukban is olyan nagyjai vannak, mint Wass Albert. Mert ők azok, akiket valóban megilletne a kitüntető cím: „századfordító magyarok”.

Az erkölcsi személyiséget jellemnek tartjuk. De hol vagyunk már attól, hogy a jellem fogalmát kellően ismerjük és értékeljük! Az ugyanis hiányzik a globalizáció szótárából. Wass Albert igazi jellem, sőt nagy formátumú erkölcsi személyiség. S hogy mi a jellem, és ki a jellemes, azt az irodalom emberei számára talán úgy lehetne fogalmazni, hogy jellemes az, akinek etikailag egységes stílusa van, mint egy veretes irodalmi műnek. A jellemnek ismert jelzője a „szilárd”, ami a hegyi patakok köveit idézi. Azt a szilárd követ, amelyet nem sodor el a víz, és nem mállaszt darabokra. Erről írta Wass Albert emlékezetes verssorában, amelyet fiatal esztergomi tanárként idéztünk, és szájról szájra adtunk:

„...A víz balad, a kő marad, a kő marad”.

A szilárd szó fokozata a sziklaszilárd. Jézus Krisztus sziklára építette egyházát. Azt akarta, hogy megmaradjon az idők viharzúgásában, a történelem változásai közepette. S az egyház megmaradt, részekre bontva is, az ökumené egységében. Megmaradtunk mi, magyarok is, történelmünk nagy megpróbáltatásai közepette. S azért maradtunk meg, mert nem maradtunk pogányok. Vannak, akik ma az ősi pogány életformát igyekeznek életre kelteni és idealizálni. Az én szimbolikus ellenérvem az, hogy megidézem történelmünk-ből Vazul három fiát: Endrét, Bélát és Leventét. Endre és Béla keresztény lett. Levente megmaradt pogánynak. Megkérdézem tehát: mit adott nekünk a pogány Levente? S a válaszom: Endre és Béla sokat adott nekünk, Leventétől nem kaptunk semmit. Mueger-Magyar megölte féltestvérét a Meótiszban, a kereszténnyé lett Gordát, de uralma pünkösti királyság volt csupán. Talán ha öt évig tartott. A szabir-magyarok maradékának pedig már Bizánc küldte a hithirdetőket a Kaukázus térségében. A pogány avarok is összeomlottak a Kápat-medencében, a keresztény Európa terjedésével. A kereszténnyé lett magyarság azonban megmaradt, és Európa védőbástyája lett.

Wass Albert keresztény magyar volt. Így élte meg hazánk földarabolását. Nehezen bírkozott meg a fájó realitással, Erdély elvesztésével, mint mi is. Muhi és Mohács után a hadseregünk megélt a doni katasztrófát. Minket belekényszerítettek a háborúba.

Nosztalgikus nép lettünk, mint a portugálok. Bennünk is az a fájó öntudat munkál, amelyet a költő így fogalmazott: „*Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban*”. Nosztalgikus nép lettünk, és a nagy magyar álomba menekülünk. Kellenek az álmok, de álmokból nem lehet megélni, és nem lehet az országot megújítani. „*A bírhatót ne add el álompénzen*” – mondja Vörösmarty.

Wass Albert az álom és realitás kínzó belső harcát vívta meg önmagában és önmagával. És az Amerikában adott lehetőségekhez alkalmazkodva küzdött képességei szerint, néha erőn felül a magyarságért, és külön is az erdélyi magyarokért. Fölsírmerte, hogy a nagyváradi és kolozsvári, többségében református magyarságnak össze kell fognia a többségében katolikus székelységgel. Különben érvényesül az „*Oszd meg és uralkodjál felette*” elve. S számunkra is feladat, hogy Wass Albert szellemében szilárdítsuk meg a történelmi múlt által két kategóriába rangsorolt, majd két táborba szakadt erdélyi honfitársaink összetartozását. Aki ismeri Erdély történelmét, tudja, hogy feszültségek emléke zavarja meg még ma is az összetartozás öntudatát. S az egymást támogató szolidaritás az, amelynek erősítéséhez Wass Albert írásai nyújtanak segítő kezet. Mert az ő szívében és az ő Erdélyében egyet jelent a kolozsvári vagy a mezőségi magyar és a székely. Hisz' mindkettő magyar, s még a csángókat is hozzájuk kell venni.

Wass Albert külföldre ment, hogy egyáltalán járóképes lehessen. Sokan elmentek vele. De az ő esetében merőben más értelmet kap *Reményik Sándor* emlékezetes verse, az „*Eredj, ha tudsz...*”. Ő elment, mert el kellett mennie. És szerencsére el is tudott menni. És csak így tudott életművével nagyot alkotni, hívó keresztény magyarként, értünk is élve és a javunkra. Testben ment el és a szellemével tért vissza. Nem kísértet formájában, hanem a műveivel. A szívét-lelkét küldte el nekünk írásaiban, amelyeket nem irodalmi vajtűfüléknek szánt, hanem a magyar népnek. És az a szívébe fogadta. Bérmafiam édesanyját próbáltam meglepni, amikor ajándékaihoz Wass Albert egyik regényét csatoltam. Mosolyogva mondta, hogy megvan neki az egész sorozat. Olvasta. És lelkesen nyilatkozott a szerzőről. Nekem pedig nagyobb volt az örömem a pironkodásnál, hogy Wass Alberttel már nem tudom öt meglepni. S ez így van jól.

Az író Wass Albert népszerűsége egyre növekszik. S ebben Dickenshez, Balzachoz, Mikszáthhoz hasonlít, miközben sokkötetes, agyonmagasztalt regényírók kerülnek a feledés

süllyesztőjébe. Ő nem homokra írt. Maradandót alkotott. Emlékezete azonban rajtunk is múlik. Az igazságosság elve azt mondja ki: „*Adjátok meg mindenkinek, ami jár*”. Adjuk meg Wass Albertnek is emlékezésünkben ezt a tartozást, emberi és írói rangja szerint. Ahogy megérdemli.

Az emberi jellem etikai alapvonalait *Arisztotelész* a négy sarkalatos erényben fogalmazta meg: *az okos döntésben, az igazságosságban, a mértékletességben és a lelkiélességben*. Olyan személyi értékek ezek, amelyeket az Őszövetség is átvett, bár megszentelt formában. Nekünk is nagy szükségünk volna rá, hogy nevelésünkben jobban, hatékonyabban alkalmazzuk, például az okos mértéktartást.

A három sarkalatos erényt a döntés okossága fogja össze. Ennek gyümölcse az ítélni tudás, beteljesülése pedig a bölcsesség. Wass Albert a megfontolt döntések embere volt. Amikor kilátástalan helyzetben elhagyta Magyarországot, akkor is jó döntést hozott. Önfegyelmét nem kell részletesen méltatni: többszörösen kitüntetett katonatisztként azt egy életre elsajátította. E nélkül nem élhette volna meg a kilencven évet. A bátorsága nyilvánvaló abból, ahogyan kiállt a magyarság ügyéért, vállalva azt is, hogy merénylet áldozata lehet. Meg is kísérelték ellene. Mindez csak pár odavetett vonás, mégis egy karakteres, vonzó portré rajzolódik ki előttünk.

Wass Albertnek az igazságosság iránti érzéke azonban a négy sarkalatos erényből is kimagaslik, mint magyar nyelvünk is, amelyben a szó megfogant. Rangos nyugati professzorok figyeltek föl, tanúsíthatom, amikor elmondtam, hogy a magyar nyelv az igazságosságot nem a jog szóból képezi, mint a nagy nyugati nyelvek: *jus-justitia, Recht-Gerechtigkeít*, hanem az *igaz*-ból. Magyarul is idéznem kellett, annyira meglepődtek: igazság-*igazságosság*. Azt is hozzátehettem volna, hogy népünk ajkán még össze is olvad a kettő. „Ez nem igazság!”, mondja a magyar. S az igazságosság iránti karizmatikus érzéke az, ami külön is kiemelhető a nagy számkivetett jellemében: az igazság iránti elkötelezettsége s vele a népeket érintő elhibázott döntések számonkérése, kontinentális távlatokban. Hiszen ezeket a sérelmeket Amerikában mondhatta el és írhatta le. Fájdó tapasztalata emberi egzisztenciánknak, hogy az igazságossággal úgy vagyunk, mint a levegővel. Akkor érezzük igazán, hogy mit jelent, amikor fogytán van, amikor már alig kapunk belőle.

Wass Albert fölmérte az emberiség nagy pereit. S vállalta a próféta szerepét. Azt a szerepet, amit sokan azonosítanak a jövőbe látással. Holott a próféta elemi küldetése az igazság nyílt kimondása, ha kell, a hatalmasokkal szemben is. És ezzel Isten ügye mellett az ember ügyének védelme. S mindezt a szó és az írás erejére hagyatkozva. „*Az emberiség nagy pereiben a szellemi ember a koronatanú. Eskü kötelezi arra, hogy az igazat vallja*”, írja Wass Albert. Sajnos sokan vannak az esküszegők, akik úgy vélik, hogy a profit mindenre feloldozást ad. Az sem számít, ha a jelző a velejéig hazug, ha az eladásra szánt portékát szolgálja a tv-hirdetések és a plakátok elszánt konkurenciaharcában. Már oda jutottunk, hogy az egyik árucikk márkanevébe az egyedül Istennek kijáró minősítést vették bele: „omnipotens”, vagyis „mindenható”. Az irodalom értékét is a haszon határozza meg. Nem kell az igényes írás, ha deficités. Wass Albert igényesen is népszerű tud lenni. És ez kivételes ajándék műveiben. Mert ő igazi író a sikervadász bestsellerek divatja idején.

Az igazság nyílt kimondása különböztette meg Keresztelő Jánost az esszénusoktól. Azok ugyanis titokban, rejtjelesen írták meg és mondták ki egymás között a hatalmasokról, amit a Keresztelő nyíltan kimondott. Jézus is azt mondta Pilátus előtt: „*Én nyíltan szólottam*”. Ezért rokona Wass Albert és vele minden igazi író a prófétáknak.

A Szentírás azonban tovább megy a görögök bölcsességénél. A négy sarkalatos erénynél is magasabb rendű a szeretet. Pál apostol vallja meg ma is világvisszhangot keltő himnuszában:

„*Ha szeretetem nincs, semmi sem vagyok*”. Wass Albert igazán szerette a családját, és nagyon szerette a hazáját, külön is Erdélyt, de együtt érzett az elnyomottakkal, a hazájukból hozzá hasonlóan menekülni kényszerültekkel is. Valamennyivel. Az írásain átsugárzik a szeretet által vezérelt humánus. És nemcsak az írásain. Mert Wass Albert nem csupán író, de tettekre kész, tevékeny ember is volt.

Zbigniew Herbert Nyugaton is elismert lengyel költő és író. Egyik nagyszerű versében találkozik a halott Hamlet az élő Fortinbrasszal, aki a politikai cselekvés, a kemény kéz embere. A gondolat és a tett drámai szembesítése ez. Wass Albertben azonban mindkettő megvolt. Ő a leírt szó mellett a tettek embere is. A katonatiszt, aki tollat ragad, de gazdálkodóként és szervezőként is kiválóan teljesít. Életművének megbecsülése nemzeti önbecsülésünk tartozéka, írja Turcsány Péter. Őt idézem, mert ő az avatott méltató, aki időigényes, áldozatos kutatásai alapján, rangos íróként és költőként mond az ünnepeltről hiteles, fölmentő ítéletet. Úgy mutatja be ezt az életművet, mint válaszadás kísérleteinek sorát a „magyar és Kárpát-medencei traumára”. És milyen gazdag az ünnepelt életművének repertoárja: „*Versben, oratóriumban, novellában, tanulmányainak kiválasztásában, gazdálkodóvá válásában, családalapításában, kultúránk értékeinek és nemzeti igazságaink önkéntes küllépviseletének ellátásában, sőt angol nyelvű népszerűsítésében*”.

Wass Albert is átment a szenvedések tűzpróbájával a hit próbatételén. Mégis a keresztyén magyar hangján mondja ki azt a hitet, amelyet belső küzdelmek árán vívott ki, azt a hitet, amelybe befogad minden jó szándékú embert, bármely néphez tartozzék is. Így vall:

„*Hontalan vagyok,
Mert hiszek jóban, igazban, szépben.
Minden vallásban és minden népben
És Istenben, kié a diadal.*”

*Hontalan vagyok,
De vallom rendületlenül, bogy Ő az út s az élet,
És maradok ez úton, míg csak élek
Töretlen bittel ember és magyar*”.

Somogyi Zsuzsanna

Ortutay Péter

Wass Albert és az amerikai álom

Amerika, melyről Wass Albert olyan sokat ír könyveiben, szép ország. Ma is az. Sőt, egy igazi tejjel, mézzel folyó Kánaán. Nem lehet nem szeretni. Gazdag és gyönyörű. Fejlett, kulturált és civilizált. Emberközponitú. Ezért az emberek is kedvesek, barátságosak. És ha nem kerül pénzükbbe, vagy túl sok pénzükbbe, mindig készek segíteni. Annak, aki eltévedt a nagyvárosban, lerobbant az autósztládán, esetleg nincs egy „quarter”-je (25 centje) egy kis piára vagy fűre, adnak és segítenek. Még a kismacskaért is felmászik a fára a tűzoltó, meg az égő házból is kihozza a kiskutyát a tíz éves gazdinak, hisz láthattuk nem egy nagyszerű amerikai filmalkotásban. S ami lényeges: aki járt amarra, az jól tudja, hogy Amerika egyáltalán nem a bűnözés országa, sem pedig a gengsztereké vagy a maffiózóké, vagy a kábítószereseké, stb. Ez humbug. A hollywoodi filmipar torzszüleménye, ami nem igaz, annak ellenére sem, hogy ott is megtörténik egy s más, mint másutt a bátor és szép új világ akármelyikében. Hol nem? Aztán miért is ne lennének jók és kedvesek az amerikaiak? Hisz még azt sem tudják, milyen jó dolguk van a világ úgy 99 százalékához viszonyítva. Persze többé, vagy kevésbé. De van, mármint jó dolguk. És ezért, de talán nemcsak ezért, segítőkészség is van: „*Can I help you?*” Ez hangzik el leggyakrabban úton, útfélén, ha tanácstalan embertársukkal találkozik a jenki. Nem úgy, mint minálunk, itt Közép- Európában (s főként szép hazánkban), ahol az emberi kapcsolatok alapja – ha még némi túlzással is – az, hogy: „dögöljön meg a szomszéd tehene is.”

Azért kezdem Amerikának ezzel a laudációjával néhány gondolatomat Wass Albert eredetileg angolul írt *Eliza* című könyvéről (fordította: Kovács Attila Zoltán), mert az objektivitáshoz ez mindenképpen hozzátartozik. Minden kisebb és nagyobb hibája, s talán gőgje és arroganciája ellenére, no meg annak is ellenére, hogy most ő, az USA, az egyetlen szuper- és überszuperhatalom az egész világon, Amerika szép és jó. Társadalmi berendezkedésének filozófiai alapja a *Pilgrim Fathers* (Zarándok Atyák, 1620) – akiket vallásukért üldöztek ki Európából – első hálánapi sültpulykájának a befogadó szegény indiánokkal közösen (azért szegény, mert azoknak, mármint a befogadóknak, aztán írmagjuk sem maradt) elfogyasztása óta *változatlan*. Problémáira pedig, melyek megvannak neki és más országoknak is vele együtt, most nem kívánunk kitérni. Amerika társadalmi berendezkedése, egész állami struktúrája az emberiség elvére épült és épül ma is. Az 1787-ben az Alapító Atyák – *Founding Fathers* – által jóváhagyott amerikai alkotmány ma is él. Ez tény.

Mindezt fontosnak tartom hangsúlyozni, mert Wass Albert azt írta magáról egyszer, hogy ő egy „*összekuszált világ emberiségének a lelkiismerete*” kíván lenni S ezalatt „az összekuszált világ” alatt történetesen azt a világot értette, mely akkor épp nem Amerika volt. Hanem, amely ott maradt a háta mögött, Európában. Még pontosabban Közép-Európában, nevezetesen Erdélyben és Magyarországon. Hisz onnan került ki, illetve menekült – a szó szoros értelmében – saját és családja pusztá életét mentve Amerikába. S ezt az országot ő is megszerette. Nemcsak azért, mert az befogadta, állampolgárságot adott, otthont és kenyeret biztosított neki, hanem mert azt is lehetővé tette számára, hogy feljusson a csúcsra: még életében beteljesüljön számára az amerikai álom. Elismert író, egyetemi oktató, közéleti személyiség lett rendezett családi háttérrel, szépen felcseperedő (majdnem azt írtam egyik közismert volt

főméltóságunk szavai után szabadon, hogy „felcserepedő”) gyerekeivel. Akikből mind lett... valaki. Mindössze azt róják fel Wass Albertnek, életrajzírói, hogy csemetéi nem tanultak meg magyarul. Ez egyébként őt is bántotta. A családi életben és az alkotó munkához annyira szükséges és elengedhetetlen háttérhez a fő támaszt Eliza jelentette. Az a nő, aki neki második felesége és fenn nevezett történelmi regényének egyik főszereplője lett. Lánykori nevén *Elizabeth McClain*.

Wass Albert 1951. szeptember 21.-én érkezett New York-ba a *General Muir* nevű hajón. Onnan „támogatóm, az Ohio állambeli Bellair-i W. G. McClain autójával vitt Bellair-be, ahol McClain gazdaságának irányítása várt rám,” írja önéletrajzában Wass Albert. Eliza, a prototípus, W. G. McClainnak volt a lánya.

Miről is szól tehát, és mit akar nekünk mondani Wass Albertnek ez a szép hosszú regénye (32 fejezet, 382 oldal a szerzőnek egy nagyon rövid utószavával). Az író történelmi regénynek nevezi. Történelmi annyiban, hogy a cselekmény 1832. november 13-ától ugyan-ezen évszázad hetvenes éveinek elejéig terjed, egészen Eliza haláláig, amikor férje, Jacob Heatherington képletesen és kézzel foghatóan is emlékművet állít neki, elismervén ezáltal feleségének, az asszonynak és az édesanyának emberi nagyságát. Ám a könyv nem Ohio állam 18. századbeli úttörőinek állít emléket, vagy legalább is nem csak. Mert, miként azt az író maga is bevallja, „a könyvben szereplő honalapítók, akiknek a múlttól kellett volna mesélniük, az összes jól bevált szabályt felrúgva magukkal ragadták az író – ahelyett, hogy az író ragadta volna magával őket –, és az amerikai regét saját szájuk íze szerint írták meg.” Vagyis ez a regény történelmi jellege ellenére, vagy talán éppen azért, a máról és a mának szól a ma emberének. És mélyen a háttérben tudatunk mögött ott van, jelen van a mi szép világunk, az egykori szocialista valóság is, egy emberségesebb világgal szembeállítva. Egy embertelen világ és egy emberközpontú világ. Kemény világ ez az utóbbi is, sokat, erőnkön felül kell dolgozni, verejtékezni és verekedni, öklünket és gyakran még a puskát is használni kell benne, de emberi. Nincs összekuszálva, és nincs a feje tetejére állítva. Aki akar, az el tud igazodni benne, mert nem kaotikus. Ennek a világnak a törvényeit, erkölcsseit, szokásait is emberek formálják ugyan, ám a kiindulási pont az isteni igazság: adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené. És nemcsak „az amerikai bevándorlók kezdeti nehézségeiről, gazdasági és szellemi kibontakozásukról”, valamint arról szól, „hogyan jutottak egyes családok a semmiből egyről a kettőre pusztán kezük munkájával és józan eszükkel,” ahogy azt a könyv egyik szerkesztője, Szutor Ágnes írja. A regény arról szól, és azt mondja el nekünk, hogy az ember nemcsak azért született erre a világra, hogy „valahol otthon legyen benne.” Ez kevés. Hanem azért is, hogy „pusztán két keze munkájával és józan eszével” kivívhatta azt a lehetőséget, hogy emberhez méltóan éljen, és sikeres legyen – még ebben az életben. És hogy mi a siker, azt ő dönti el. Ezért van szabad akarata. De ez nem képzelhető el egy fejtetőre állított világban, egy olyanban, mint a szovjet gyarmatbirodalom, mint ahogy egy olyan „összekuszált” világban sem, mint „a szocialista tábor békeszerető országai”, hanem csak ott, ahol értelme is van az emberi munkának, mert van rá lehetőség, hogy Isten segítségével, imádkozva és dolgozva (ora et labora) „a semmiből egyről a kettőre” jusson. Ebben az értelemben a regény mindenképpen mai. A huszadik, sőt a huszonegyedik század emberéhez szól, aki hajlamos arról megfeledkezni, hogy nemcsak teste, de lelke is van. Igen, lelke, melyet a kommunista-szocialista hitvilág – ateizmus volt hivatalosan a neve ennek az ideológiának – lábbal taposott, darabokra tépett, és még létezését is tagadta. Mi pedig, méltó örökösei ennek a hitvilágnak, a könnyebb utat választva megyünk előre. Vagy talán hátra. Mert készek vagyunk megadni a császárnak, azt, ami az övé, mert ha nem, előbb utóbb az

összes mindenkori császár így vagy amúgy – rezsik és adók formájában – úgyis kipréseli belőlünk, de az Isten várhat. Majd egyszer. Ha már távoztunk az örök vadászmezőkre, ahol a nagy Manitou, aki úgysem létezik, küld majd nekünk bölényt eleget a puskavégre, ahogy a marxi-lenini ideológia filozófusai hirdették nekünk nagy hangon és hangosan röhögve az ilyen mesebeszédeken a foxi-maxis hittanórákon – ná urokách naucsново kommunyzma, gyiályektyiceszkovo i isztoriceszkovo mátyeriályizma, hogy mindenki értse.

A regény rengeteg szereplőt, történelmi (most már) eseményt említ, és ír le káprázatosan az Ohio állambeli Jacob Heatheringtontól (Eliza férje), a vidék gazdagságának egyik megte-remtőjétől kezdve a kétkezi munkásokig és kalandorokig, az egyszerű emberek családalapítástól és családi életük apró eseményeitől a nagy amerikai polgárháborúig és a rabszolgák felszabadításáig. Sokszínű paletta ez a regény. A különböző életek és sorsok is egy-egy szálon futnak, hogy aztán majd egy egységes egészben álljanak össze: a regény eszmei mondani-valójában, ami ugyanaz, mint Madáchnál. „A küzdelem maga.” Ami szép és gyönyörű, méltó az emberhez. Helyt kell állni. Vagy ahogy ma mondják, szembe kell nézni a kihívásokkal, melyek voltak, vannak és lesznek mindig és mindenütt. Ám a végső cél csak így érhető el. Így lehet az amerikai álom valóság. Az amerikai álom, mely nemcsak Wass Albert szeme előtt lebegett állandóan ott Floridában. Hanem a legtöbb amerikai nagy író szeme előtt is. Néhány nevet is említenék, akiknél ez állandó téma: *Steinbeck, Dreiser, Fitzgerald, Faulkner, Tennessee Williams*. Igen, az amerikai álom sokszor illúzió, de elérhető. Végül is sokan, nagyon sokan elérték. Hisz a bevándorlók egyike sem érkezett az újhazába gazdagon. Wass Albert is ezt mondja, még akkor is, ha nem zárja ki a csalódás lehetőségét sem: „... a függetlenségnek ára van,” mondja egyhelyütt.

Azért nagy ez a Wass Albert mű, mert az emberiséget izgató problémák közül nagyon sokat érint, és ha lehet, véleményt is mond róluk, sőt ha lehetséges megoldást is ajánl. Csak néhányat említenék a nagy kérdések, vagy ha úgy tetszik bölcsességek közül. Mindegyikük mélyen emberi és emberséges. Egy helyütt például azt mondja, ill. mondatja valakivel – s ez szerintem a regény egyik fő motívuma (legalábbis a pozitív szereplők eszerint járnak el) –, hogy „*ha édes szülőfűrtöt szakítasz, oszd meg másokkal is, de ha olyan ügyetlen voltál, hogy savanyú szemeket szedtél, tartsd meg őket magadnak.*”

Hát igen. Mi, emberek, leginkább ennek a fordítottját szeretjük megcselekedni: ha valami jó, azt mind magunknak akarjuk, ha pedig valami rossz, akkor azt kapja meg a másik. A másikat meg vigye el az ördög.

A következőhöz pedig majd nem is kell kommentár: „*Háromféle ember van a világon: azok, aki a maguk urai, azok, akik másoknak dolgoznak, valamint azok, akik egyszerűen kerülnek a munkát. Akik a maguk urai, azok a mindentudók, mert uralják a sorsot. Ők azok, akik városokat, országokat, nemzeteket képesek felépíteni. Ők azok, akik a világot olyanná teszik, amilyennek lennie kell,*” mondja el véleményét Jacob Heatheringnek (aki az első típushoz tartozik) egy folyami gőzös kapitánya, Otis McDuff.

Az a gondolatot, hogy nehéz, vagy szinte lehetetlen egy embertelen „összekuszált” világban jóra törekedni, az alábbi frappáns mondásokkal támaszthatók alá: „*A jó Isten vezeti azokat, akik jó célért küzdenek.*” „... és akiben szeretet nincsen, nem ismeri meg Istent, mert Isten maga a szeretet” és „... a boldogságnak nincs semmi, de semmi köze a pénzhez.”

Végezetül hadd említsek még egy gondolatot, amely ma is nagyon időszerű. Eliza, amikor a hatalmas ipari fejlődést látja (gombamód szaporodó bányák és gyárak, gőzmozdony és szeszfőzde, stb.), megjegyzi: „*A legtöbben azért jöttünk ide, hogy elsőjünk az elől az élet elől, ami úgy nyomta a vállunkat, mint a rabiga. (...)* De mi lesz, ha elfogy a tég, és már nem mehetnek tovább?”

A helyzet úgy tűnik változatlan. Az ember még mindig próbál tovább menni, tovább és tovább, ám egyszer csak „elfogy a tér” ... és nem lesz tovább. És akkor vajon mi lesz? Még pontosan nem tudjuk, de erősen sejtjük, hogy valami lesz. De az nem lesz nagyon jó, sem valami nagyon szép; ez már biztosnak tűnik. Globális felmelegedés, cunamik, szenny és piszok mindenütt, ésatöbbi.

Úgy érzem, hogy a regény ugyanakkor valamiképp igazolása próbál lenni az író lelkiismerete mélyén rágódó kételyeknek is. Azoknak a kételyeknek, melyektől a becsületes és tisztességes ember lelke valahogy sehogysem tud menekülni: jól tette-e, helyesen cselekedett-e akkor, amikor úgy döntött, hogy családját hatrahagyva kivándorol Amerikába. Vagyis, hogy vállalja sorsát. Most már tudjuk, hogy igen, ezerszer is igen. De ő, szegény, vívódott. Próbálja elmondani, igazolni, hogy igen, csak így juthatott a semmiből egyről a kettőre azután, hogy mindenétől megfosztották, nincstelen földönfutóvá tették, kiebrudalták, sőt szülőföldjén, Erdélyben halálra is ítélték a felséges nép nevében. Nem volt más választása. Csak menekülni. Jól döntött. Így vihette, és vitte is valamire. Sőt sokra, többre, mint eleinte gondolta. Persze, kellett hozzá Isten segítsége, no meg a jószerecse. Mert ha e kettő elpártol! Akkor baj van. És ha maradt volna, ne adj Isten esetleg szülőföldjén, Erdélyben, akkor ma Wass Albert nagy műveivel, a legtöbbel, szegényebbek lettünk volna.

Ennek a gondolatsornak az igazolására hadd idézzek néhány sort egy másik könyvből is. *Herényi Varga Károly: Papi sorsok a borogkereszt és a vörös csillag árnyékában* (Lámpás kiadó, Abaliget, 1992). Két kötet, több mint 1.200 oldal. Csak papok, mártírpapok rövid életrajzi adatait tartamazza, itt-ott családtagok visszaemlékezéseivel. (Érdekes, hogy ezt a listát valahogy nem hozták nyilvánosságra Magyarországon. És vajon nyilvánosságra fogják-e valaha is hozni?). Az idézet egy ilyen papról szól, akit személyesen is ismertem. Helyesebben csak feleségét, Médi nénit, és a négy Zseltvay gyereket. Három srác és egy kislány. Gyuri, Mityu, Juszti és Zsuzsa. Gyerekkori játszópajtásaim voltak abban a feje tetejére állított szép világban a szovjet Kárpátontúli területen, Magyarországnak ezen az ebek harmincadjára vetett három vármegyéjében (Ung, Ugocsa, Bereg), ahonnan nekünk nem sikerült idejében elhúzni a csíkot a „felszabadítók” elől (ui. bekerítettek, hátulról, Románia felől szabadítottak fel), ott ragadtunk. De ez egy másik történet. Az említett idézet, melyet felesége mond el férjéről, az ungvári Zseltvay Miklós görögkatolikus parókusról, a következő: *”Elbúcsúztunk. Ő átlépte a börtön küszöbét. Akkor láttam először sírni ... Ez volt a legnebezebb. Én hátrafordultam, és hazamentem a gyerekekhez. Hat évig nem láttuk egymást... S amikor hazajött, szinte beszélni sem tudtam az örömtől. Csodálatos érzés volt,”* mesélt Médi nén, és könnyezett (I. kötet, 529.old). Mert könnyezni nemcsak Moszkvában szabad, mely nagyváros tudvalevőleg úgysem hisz a könnyeknek.

Hogy mit akarok ezzel az idézettel mondani? Mindössze azt, hogy Médi néni akkor volt a legboldogabb az életben, amikor hat év után ismét láthatta férjét. Mert mégiscsak kiszabadult azután, hogy hat évig tartották fogva ... semmiért. Akárcsak Déry Tibor *Szerellem* című gyönyörű kisregényének központi alakja, a férj, akit szintén az asszonya várt otthon. Elizának, Jacob Heatherington feleségének pedig az lehetett volna a legnagyobb boldogság, hogy az évekig szemet lápatoló férje végül is nagy és gazdag ember lett. Hogy vitte valamire. És vele együtt ő is. Az persze más kérdés, hogy „... a boldogságnak nincs semmi, de semmi köze a pénzhez.”

Zseltvayékról azóta sem hallottam semmit. Azt azonban tudom, hogy egyikük sem lett Wass Albert gyerekeihez hasonlóan olyan ember, aki magas amerikai kormánykitüntésekben részesült volna a haza javára tett szolgálataiért. Talán, ha Zseltvay Miklósnak is sikerült

volna kivándorolni. Ki tudja? Egyik gyerek sem volt kelekótya. Sőt, úgy emlékszem a Mityu már a középiskolában is számtani zseninek számított.

Nemcsak a könyveknek van meg a saját sorsuk, hanem az embereknek is. És ezt a sorsot tudatosan kell vállalni, mert aki nem vállalja, azt az élet elsodorja, mint a falavelet. Nincs mese. De hát ezt már az ókori Rómában is tudták: *fata volentem ducunt, nolentem trabunt*. Wass Albert ezt újfent csak megerősíti. Ez tehát a legfőbb mondanivalója *Eliza* című regényének, melyet őszintén merek ajánlani azoknak, akik igazi olvasói élményre vágynak. Nem fognak csalódni.. Mihez lesz hasonlítható ez az élmény? Talán ahhoz, melyet az érez, aki egy mélyet sóhajtvá épp becsukta a Buddenbrook vagy a Thibault család történetéről szóló könyvet. Vagy a Doktor Zsivágót. Miután végigolvasta persze.

Mivel a könyv eredetileg angolul íródott, engedjenek meg még egy gondolatot, illetve egy kérdést, mely felvethető, sőt, felvetendő. Ez pedig a fordítás minőségének a kérdése. Vagyis az, hogy jó-e, vagy rossz-e, ill. egyáltalán milyen is ez a fordítás?

A frázisokat elkerülendő a kérdést csak úgy lehet megválaszolni, ha – mint az élet bármely területén – rendelkezünk valamilyen kritériumokkal a minőség meghatározására. Arra, hogy eldöntsük, hogy jó-e vagy rossz egy adott célnyelvű változat, természetesen a fordítástudományban is vannak ilyen kritériumok. Az egyik legfontosabb: az ekvivalencia. Ennek alapján tudhatjuk meg, hogy milyen is egy fordítás. Ha ekvivalens, magyarul egyenértékű az eredetivel, akkor jó. Ha nem, akkor rossz. A baj viszont az, hogy az ekvivalencia fogalma meglehetősen cseppfolyós, nehezen megfogható ebben az értelemben és elméletben. Különböző kutatók különbözőképpen érvelnek. Van, aki azt állítja, hogy kilenc (pl. az orosz Komisszárov), s van, aki meg azt, hogy csak két típusa van ennek az ekvivalenciának (pl. az amerikai Nida). És egy fordítás csak akkor jó, mondják e tudós kutatók, ha ezek a típusok maradéktalanul kimutathatók benne.

Egy neves magyar fordításkutató, Klaudy Kinga, három ekvivalencia-típust tart célszerűnek szem előtt tartani. Ezért e célszerűség kedvéért használjuk most az ő elméletét. Szerinte van referenciális, kontextuális és funkcionális ekvivalencia. Röviden definiálva a referenciális ekvivalencia az, amikor egy adott szó, fogalom, tárgy a fordításban is ugyan az, mint az eredetiben. Vagyis, durván, ha asztalról beszélünk, az ne legyen szék, stb. A kontextuális referencia azt jelenti, hogy az egyes szövegrészek, vagy akár mondatok ugyanazt a helyet és szerepet töltsék be a fordításban, mint az eredetiben. A párbeszéd például legyen párbeszéd, a monológ monológ, stb. És végül a funkcionális ekvivalencia olyan egyenértékűség, amikor a fordított szövegnek is az a funkciója, ami az eredetinek. Ez azt jelenti, hogy – nagyon sarkítva – egy vers például ne hangozzék úgy, mint egy használati utasítás, és fordítva.

Nos, hogy Kovács Attila Zoltán fordítása milyen a referenciális és kontextuális ekvivalencia szempontjából, nehezen tudnám megmondani, mert az eredeti angol szöveget nem olvastam. De hogy funkcionálisan jó, sőt kitűnő, azt, mint bíráló, állíthatom. Az olvasó egy igazi szép magyar regényt tart a kezében, egy olyan regényt, mely a szóhasználat, a kifejezések gazdagságával és színességével Wass Albert akár melyik magyarul írt könyvével is felveszi a versenyt. Egy kicsit, de nagyon kicsit talán elmarad mögötte. Egy tüzetesebb elemzés alapján ez persze még jobban kimutatható lenne. Mint ahogy az ellenkezője is, esetleg.

(A két előadás a Kráter Műhely Egyesület által szervezett „Megértjük-e Wass Albertet?” című emlékkonferencián, 2008. február 15-én hangzott el a pomázi Teleki-Wattay kastélyban.)

Tibeti mesék

Az alábbi három történetből kettő – a Dzsigme és Csokpe, valamint A fa lánya címűek – egy dbaramszalai expedíciós gyűjtés eredménye. Indiában itt található a legjelentősebb számú tibeti közösség, ide menekült és itt él 1959 óta Tenzin Gyatso, Tibet tizennegyedik dalai lámája. A Szumána hercegnő a Bölcs és Balga című példázatgyűjtemény része. Ez a mű a zavarba ejtően gazdag tibeti buddhista kánon kiemelkedő darabja, amelyet a tibeti rendek általánosan szentként tisztelnek; a dalai lámákat adó Gelukpa-rend például a hat legszentebb könyv között, azon belül is a legelső helyen tartja nyilván. A könyv ötvenegy fejezetből áll, műfaja a Tibetben oly népszerű születéstörténet, amely Buddha vagy a békőznapi emberek korábbi életének szerencsétlen vagy követendő tetteit mutatja be, s azok hatását mások vagy saját jelenlegi életükre. Sem szerzője, sem születésének ideje nem ismert, noha valószínűsítbően sokak munkája és az évszázadok formálták olyanná, amilyennek ma ismerjük. A példázatgyűjteménynek nincs teljes magyar nyelvű fordítása, történeteinek is csupán elenyésző töredéke jelent meg magyarul. A tibeti eredetin kívül a világon csupán egy múlt századi német és egy orosz fordítás létezik.

Szumána hercegnő

Ezt a történetet magam hallottam.

Réges-régen, számtalan világkorszakkal ezelőtt történt, amikor még csak hallgatag vándorok vagy élelemmel és sóval megrakott karavánok járták a sziklák között rejtőző utakat. A Csangtang-fennsíkot körbeölelő roppant hegyek csúcsán fehéren csillogott a hó. Néha vihar jött, hirtelen és fergeteges; az örökké kék égen sötétlen rohanó felhők tornyosodtak, a cikázó villámok szétszaggatták az eső és jég földre zúduló függönyét. Aztán kisütött a nap, apró, tarkabarka virágok tárták szét szirmaikat, s a megművelt földeken végigsuhanó szél nyomán úgy fodrozódott az árpa, akár a patak vize. Akkoriban a vidéken két egyformán erős király uralkodott. Mindkettejük kincstára drágaságokkal volt teli, parancsaikat katonák ezrei lesték, és szolgák száza ügyeltek kényelmükre. Noha erejük és vagyonuk hasonló volt, természetük már kevésbé; míg az egyikük minden idejét vadászattal, lovaglással és harci játékok rendezésével töltötte, a másik igyekezett enyhíteni az emberek nyomorán és segíteni a szenvedőkön – őt alattvalói csak úgy emlegették: „Éhezőket Táplálónak”. A vadászatot kedvelő királynak volt egy erős, egészséges fia, „Éhezőket Táplálónak” pedig egy gyö-

nyörűséges lánya, Szumána, akit a fennsíkon nővő virágok legszebbikéről neveztek így el. Szumána gyakran vitt élelmet az apjánál menedéket kérő vándoroknak. Egy napon egy kosárka mangóval kísétált a ligetbe, ahol akkoriban néhány vándorszerzetes – Buddha és tanítványai – pihentek. Szumána a legédesebb mangóval, friss forrásvízzel kínálta meg őket, s míg a szerzetesek ettek-ittak, ő illatos füstölőszeret gyújtott a Mester előtt. Ettől a naptól kezdve gyakran felkereste őket a ligetben, s hallgatta tanításukat.

Egy napon a szomszéd király fia vadászatra indult, s miközben a füрге vadat űzte, véletlenül Éhezőket Táplálónak a birodalmába tévedt. Mindenről megfeledkezve vágta az vad nyomán, amikor hirtelen hangokat sodort felé a szél, s a herceg megpillantotta Szumánát, ahogy a ligetben a füstölőszeret rendezi. Még sohasem látott hozzá fogható szépséget. Elnézte földet söprő éjsötét hajfonatát, karcsú alakját, vakító mosolyát, és végtelen szenvedély támadt fel a szívében. Kilépett a fák közül, és a földön üldögélő szerzeteshez fordult.

– Add hozzám feleségül ezt a lányt, Uram!
– kérte.

– Éhezőket Táplálónak, az ország királyának a leánya ő, nem az enyém! Tőlem hiába kéred – válaszolta a szerzetes.

A királyfi azonban mintha meg sem hallotta volna a választ. Újra és újra unszolta Buddhát, s mikor megértette, hogy kérése hiábavaló, köszönés nélkül sarkon fordult. Visszasietve saját birtokára a leggyorsabb járású lovára pattant, a ligetbe vágatott, és a fák közé rejtőzött. Hosszú órákon át elbújva várakozott, majd egy alkalmas pillanatban elragadta Szumánát. Mire Éhezőket Tápláló észbe kapott, már árkon-bokron túl járt. Birodalmába visszatérve pedig feleségül vette az elrabolt lányt.

Szumána csakhamar teherbe esett, s amikor eljött az újhald ünnepe, tíz tojást szült. Amikor a tojásokat feltörték, tíz eleven és szépséges fiúcska pattant ki belőlük. Minden más gyermeknél gyorsabban növekedtek, s hamarosan nem akadt náluk bátrabb, ügyesebb és vakmerőbb az egész birodalomban. Ám ők is, akárcsak apjuk, minden idejüket birkózással, harci játékokkal töltötték, vagy egész nap vadállatokra vadásztak az erdőben, és megöltek mindent, amit csak fel tudtak hajtani. Egy napon Szumána magához hívatta őket.

– Ne öljétek meg az állatokat! – kérte őket. A fiúk elszomorodtak. „A vadászat az egyetlen örömünk, s most vagy le kell róla mondanunk örökre, vagy anyánkat kell megszomorítanunk. Ha nemet mondunk neki, bizonyára meggyűlöl minket” – gondolták. Szumána azonban leolvasta arcukról a gondolataikat.

– Ó fiaim, hogyan is gyűlölhetnétek titeket? – kérdezte tőlük szemrehányóan mosolyogva. – Éppen az irántatok érzett aggodalmam az oka kérésemnek. Aki öl, az az Élőlények Poklába kerül, s ott elviselhetetlen szenvedések várnak rá. Ahogyan ti a vadak fejét levágjátok, a démonok serege úgy fogja levágni a ti fejeteket is; ahogy a zsákmányt megnyúzzátok és feldaraboljátok, úgy fognak megnyúzni és feldarabolni benneteket, s ti hiába könyörögtök majd szabadulásért! Számtalan világhosszú időszakon keresztül kell átélnetek mindazt a szenvedést, amit az

erdő vadjainak valaha is okoztak – mondta fiainak Szumána.

– Honnan tudod ezeket? – kérdezték a fiúk. – Ha biztosak lennénk benne, hogy igazad van, a kedvedre tennénk!

– Mielőtt apátok felesége lettem volna, maga Buddha volt a tanítómesterem, s ő mesélte mindazt, amit nektek elmondtam – válaszolta Szumána. A fiúk csodálkozva kérdezték anyjukat, hiszen még sohasem hallottak Buddháról, Szumána pedig elmesélte, hogy Buddha királyi vérből való, nemes, szép arcú és kitűnő felépítésű herceg, aki egy napon felismerte: legyen bár élete áldott vagy átkozott, nincs senki e világon, kit ne fenyegetne a betegség, az öregség és a halál. Ettől a pillanattól fogva azt kutatta, van-e módja a menekülésnek, és elhagyva palotáját, otthagynya vagyonát és családját, fogadalmat tett, és szerzetesnek állt. Végül ráismert a megvilágosodáshoz vezető ösvényre, birtokában van a múlt, jövő és jelen minden tudásának, s ismeri a szenvedélyektől való megszabadulás módszerét. Olvas a gondolatokban, érti az állatok nyelvét, s képes megszüntetni a legparányibb szenvedést is, állandóan mások érdekében munkálkodva.

A fiúk szívében feltámadt a vágy, hogy személyesen is meggyőződjenek anyjuk mesterének kiválóságáról, s Szumána beleegyezett abba, hogy a fiúkat elküldi nagyapjukhoz. Elmagyarázta az oda vezető utat, ők pedig csakhamar felkerekedtek, mintha csak vadászni indulnának. Amikor azonban Éhezőket Tápláló birodalmába értek, felkeresték Buddhát a ligetben, és látták, hogy szépsége és kiválósága úgy tündöklök tanítványai körében, akár csak csillagok között a Nap. Ekkor elé borultak, és tisztelettel kérték, hogy tanítsa őket. Buddha pedig olyan érthetően, meggyőzően és édesen beszélt, hogy a fiúk lelke megkönnyebbült, és megtelt maradéktalan örömmel, minden rossz érzésük, zavarodottságuk, gonosz gondolatuk eltávozott, s az egész világ egyszerre érthetővé, világossá és boldogító, csodás helyé vált számukra.

– Hadd legyünk mi is szerzetesek! – kérték végül Buddhát.

– Nem az én fiaim vagytok, engem hiába kértek! – válaszolta. Hasztalan kérlelték, hajthatatlan maradt, s végül a tíz fiú szomorúan elhagyta a ligetet. Visszatértek saját országukba, ám többé nem érdekelte őket a vadászat, a lovaglás, a harci játékok – mintha ismeretlen betegség támadta volna meg őket, csak sorvadoztak a bánattól, s apjuk hiába próbálta felvidítani őket. Estéről estére fiai egészségét féltve tért hát nyugovóra a király, s aggodalmában csak forgolódott a fekhelyén. Eltelt hét nap, s a helyzet mit sem változott. A király végül Szumánát hívatta, s felesége karjaiban végre elnyomta a kimerültséget. Mikor elaludt, álmot látott: látta magát fiatalon, ahogy elvakult vágyában nem nézte a hagyomány törvényeit, apósa magányát s Szumána szomorúságát, csupán saját türelmetlensége vezette – s látta fiait is, holtan, mögöttük sok száz eljövendő életet szerencsétlenné tevő tetteik rémítő karmájával.

Ahogy megvirradt, fiaival és Szumánával lóra szállt, s meg sem állott Éhezőket Tápláló palotájáig: ott apósa elé borult, s bocsánatát kérte korábbi viselkedéséért. Éhezőket Tápláló pedig teljes szívével megbocsátott, s örömmel ölelte keblére elveszettnek hitt leányát és tíz csodálatos unokáját. A palotából egyenesen a ligetbe siettek, s Buddha színe előtt a király beleegyezett abba, hogy tíz fia belépjen a rendbe. A fiúk pedig fáradhatatlan igyekezettel meditáltak – Mesterük útmutatását követve – az őket körülvevő világon, ráébredve a létezés csodájára, amelyben nincs különbség apró és hatalmas között; felismerve a születés és elmúlás egységét, s megértve a hozzájuk vezető okokat, mígnem elérték a megvilágosodást, s önként elfordulva a dolgok tulajdonlásának szenvedélyétől, ím, a szenvedéshez, kínokhoz és vétkekhez béklyózó kötelékektől megszabadultak. Bölcsességük híre, akár a rohanó patak vize, mindenhová eljutott, s ők derűs lényükkel, a belőlük sugárzó boldogsággal mindenütt a szenvedést enyhítették.

S ahogyan akkoron történt, akadnak ma is, kik a történetet megérthetik. Mert a régi-ek közül sokan megvilágosodtak, s a szent-ségek különböző fokozatába jutottak: némelyek beleléptek az áramlatba, mely a Körforrás szenvedéseiből kifelé vezet; egyesek a Szamszárába egyszer visszatérők, mások az egyszer sem visszatérők állapotát érték el, jó néhányan a felülmúlhatatlan megvilágosodás bódhiszattvai lelkületét lelték meg, s akadtak olyanok is, akik elérvén a buddhaság állapotát, megszabadultak minden szenvedéstől, s az őket e világi nyomorúságban tartó kötelékeket elmetszve, a tökéletes üresség nirvánájának harmonikus földjére jutottak.

Dzsigme és Csokpe

Réges-rég, egy Lucsung-völgyi falucsukában élt két testvér – Dzsigme és Csokpe. Napközben birkákat legeltettek, megfejték a jakteheneket, és gondozták az árpát. Külsőre egyformák voltak, mint két tojás, ám a természetük nem is lehetett volna különbözőbb: Dzsigme mintha születésekor jó nagyot kortyolt volna egy életörömmel teli hordócskából: mindig vidám volt, elégedett, kedves és szerény. Csokpe azonban sóváran nézte a hágón átvonuló karavánokat és a szolgasereggel utazó kereskedőket: gazdagságra és hatalomra vágyott. Egy alkalommal sikerült elcsalni egy darabot a szomszéd legelőjéből; legközelebb, amikor eladtak néhány bárányt, Csokpe a pénz egy részét zsebre tette. Hamarosan szerzett egy tehenet, s nemsokára már birkanyája volt; aztán hozzájutott néhány jakhoz, s csakhamar árut kezdett szállítani a környező falvakba. Évről évre gazdagabb lett; szolgálk hada leste parancsait, ő pedig kőverre dagadva, selyembe burkolózva és drágakövekkel díszesen élt emeletes udvarházában, a hágó tövében.

Dzsigme élete alig változott. Miután Csokpe elköltözött, ő egyedül művelte tovább a földet, legeltette nyáját, s árpát, sajtot

vitt a piacra. Itt ismerkedett meg Dolmával, s a két család csakhamar megállapodott a házasságban. A lakodalomra a falu apraját-nagyját meghívták: a kolostor szerzetesei áldásokat és mantrákat mormoltak, a vendégek pedig meg-meghúzták az árpasörös korsókat, hosszú életet, egészséget és vagyont kívánva az ifjú párnak, s hogy Buddha a karma különös törvénye által ültesse a Csintamanit, a minden kívánságot teljesítő drágakövet a fiatalok szívébe. A lakodalomra mindenki eljött, csak Csokpe késlekedett. Végre lódobogás hangzott fel a ház előtt, és kiszáratva csillogó köntösben, drágaköves övvel a derekán belépett Csokpe. Gúnyosan mosolyogva nézte a vendégsereget, fitymálva rápillantott Dolmára, majd kacagva végigmérte testvérét, és már ki is fordult a házból. A jó hangulatot mintha elvágta volna, a vendégek csakhamar elköszöttek, s a fiatalok egyedül maradtak.

Ahogy múltak a napok, szárnyra kapott a hír, hogy Csokpe is nőülni készül: a csodaszép Dolkárt kérte meg, a tartomány miniszterének a leányát. A lakodalom napján egymást érték az érkező vendégek karavánjai: a jakok vontatta lefüggönyözött, ékkövekkel díszített hintókban ülő előkelőségeket fegyveresek és szolgálak csapatai vették körül. Egész seregnyi láma kántálta az áldásokat, s még a koldusokat is ízletes birkahússal vendégelték meg.

Am Dzsizme hiába várta Csokpe meghívását. A kihalt utcán álldogált, s a házból szűrődő zenefoszlányokat hallgatta, amikor hirtelen úgy látta, mintha Csokpe az erkélyen állva hívogatóan intene neki. Dzsizme boldogan nekiindult az ösvénynek. A házhoz érve azonban csak egy szolgál fogadta:

– Téged az úr rendelkezésére nem engedhetlek be! Ezt viszont neked küldi! – mondta gúnyosan, s egy birkacsontot nyomott a kezébe.

Dzsizme könnyeivel küszködve indult vissza a havas ösvényen. Annyira fáj a szíve, hogy azt sem tudta, hol jár, s ahogy botla-

dozott, a csontot a hóba ejtette. Hazaérvén elhatározta, hogy nem szomorítja el Dolmát az igazsággal, inkább úgy tesz, mintha jól mulatott volna, s átadja az ajándék ételt is – s akkor vette észre, hogy útközben elvesztette. Visszafordult hát, noha időközben erősen besötétedett. Am a csontot már nem találta a hóban – csupán hatalmas lábnyomokat, melyek a hegy belsejébe vezettek. Dzsizme követni kezdte őket. Egyre hidegebb lett. Dzsizme sziklákon mászott keresztül; a jéges szél majdnem a mélybe taszította, a veríték és a szeméből csurgó könnyek már ráfagytak az arcára, amikor egy kis tisztáson találta magát. Előtte furcsa formájú házacskák támaszkodottak a szirtnek. Minden kihaltnak, némának és elhagyatottnak látszott – a kéményből azonban alig látható halvány füst szállt az ég felé. Dzsizme orrát finom ételszag csapta meg, s ő olyan éhséget érzett, mint még soha életében. Belépett a házba, s a tűzhelyen három pőfékelő fazekat talált: az egyikben bab főtt, a másikban hús, a harmadikban jakvajás tea. Dzsizme evett és evett, ám hirtelen zajt hallott. Mivel már nem volt ideje kiszaladni, a fal melletti láda mögé rejtőzött. A házba Meceva lépett be, az emberevő hegyi óriás, Pamóval, a démonok királynőjével, akinek varázsereje olyan hatalmas volt, mint a hegyek. Meceva odalépett a tűzhelyhez, és felemelte a fedőt a fazekakról.

– Idegen járt itt! – ordította. – Éhség vezette vagy rossz szándék?

– Ne tarts semmitől, barátom – mondta Pamó –, nincs gonoszság a levegőben! A fazekak üresek ugyan, de mi mégsem maradunk éhen! – Ezzel egy tűzkövet vett elő egy faragott dobozból, és az oszlophoz ütögette. A tűzkő szikrázni kezdett, s Meceva ráparancsolt:

– Egy bogrács húst, egy bogrács babot, egy fazék teát! –, s az edények máris színültig teltek. Meceva és Pamó enni kezdtek, s közben azokról az időkről beszélgettek, amikor a világ még fiatal volt, s csodálatos lények ezrei népesítették be; csatákról, hősookról és

elvesztett háborúkról, mindarról, ami réges-rég elszállt az idők szárnyán, akár a füst. Dzsige megbabonázva hallgatott a láda mögött. A barátok már rég álomba merültek, amikor elővakodott, s szinte félálomban elcsent egy darabka tűzkövet. Nem is emlékezett rá, hogyan került haza, ám egyszer csak ott állt az ajtóban, maga sem tudva, valóság vagy álom volt-e, amit látott.

Ettől fogva mindig volt mit enniük. Dzsige senkinek nem mesélt a történetekről, ám minden szűkölködővel megosztotta a tűzkő ajándékát. Megőrizte kedves és szerény természetét, s jó szívének és nagylelkűségének híre az egész környéken elterjedt.

Csokpe szívében azonban egyre nőtt a harag. Elég volt meghallania testvére nevét, és már rá sem tudott nézni saját kineseire, úgy mardosta az irigység. Végül felkereste Dzsigmét, s addig siránkozott, panaszkodott és könyörgött neki, amíg az el nem mesélt mindent. Alighogy Csokpe megtudta, amit akart, máris szedelőzködött. Hazaérve szerzett a konyhából egy velős csontot, és a ház mellett a hóba dobta. Már kora hajnalban sietett az ösvényhez – s a csontot már nem találta a hóban, csak a hatalmas lábnyomokat. Követni kezdte őket, s akárcsak testvére, ő is elért a tisztáson álló házacskáig. Belépett, és mindent úgy talált, ahogyan Dzsige mondta: a tűzhelyen három fazék rotyogott, s Csokpe is nekilátott, hogy tartalmukkal elverje az éhét. Amikor zajt hallott, a fal melletti láda mögé bújt, s az ajtóban máris feltűnt Meceva és Pamó.

– Érzed-e, barátom, amit én? – ordította az óriás, ahogy belépett. – Úgy látszik, a tolvajnak nem volt elég egy darabka tűzkő! Keressük meg, még itt kell lennie! Most nem menekülhet!

A halálra vált Csokpét csakhamar kihúzták a láda mögül. Meceva a földre taszította, egyenesen Pamó lábai elé.

– Kegyelem! Kegyelem! – ordította Csokpe. – Nem én voltam, hanem a testvérem, Dzsige! Én ártatlan vagyok, ő a tolvaj!

Tegyetek velem, amit csak akartok, csak engem kíméljétek!

Pamó pillantása elhatolt Csokpe szívéig, s ahogy meglátta gonoszságát, egy titkos és nagy varázserejű mantrát kezdett el mormolni. Csokpe elhallgatott, mintegy ájultan meredt Pamóra – aztán vakítóan villant valami, s Meceva, Pamó, a házacska, minden eltűnt. A tájat kísérteties csend ülte meg. Csokpe minden erejét összeszedve rohanni akart a falu felé, lábai azonban nem engedelmeskedtek neki. Mintha gyökerties eresztettek volna, mozdulatlanul álltak az összetaposott hóban. Két karja magától az ég felé lendült, ujjai megnyúltak, bőre sötét kéreggé változott. Szemét és ajkát levelek száza nőtték be. Csokpe minden erejével küzdött, ujjai közül azonban ágak sarjadtak, s segélykiáltása sem volt más többé, csupán ágak nyikorgása és levélsusogás. Hiába emlékezett és érzett úgy, mint egy ember, fatestbe zárták, a fák embernél hosszabb életére ítélve.

A Lucsung-völgyi hágónál álló magányos és öreg fát minden karaván jól ismeri. Ha felátad a téli szél, mintha az égbe próbálna kapaszkodni fagyos gallyaival, s ágai sírósan nyekeregnek, mintha segítségért könyörögnének. Jajszavát azonban nem értheti emberi fül.

Csak a fák.

Csak a fák.

A fa lánya

Élt valaha a Serkhog lábánál, nem messze a Kukunor-tótól egy Tubten nevű szegény pásztorfiú. Nem volt neki egyebe, csak egy fekete jakbőr sátra, néhány birkája meg egy nagy, loboncos szőrű, Dzsobo névre hallgató kutyája. Tubten reggeltől estéig legettette az állatait, sötétedéskor pedig visszatért sátrához, megfejté a birkákat, evett egy keveset, majd a hűségesen őrködő Dzsobóval a lábainál nyugovóra tért. Néhanapján sőt szállító karavánokkal találkozott, vagy elbeszélgetett

a többi pásztorral, akik hozzá hasonlóan a fennsíkon éldegéltek. Tubten nem volt elégedetlen ezzel az étellel, de néha nagyon egyedül érezte magát; s amikor a sötétség elől a sátrába rejtőzött, a szelet hallgatta, az eső kopogását vagy csak az éjszaka csöndjét, bizony eszébe jutott, hogy egy feleséggel mennyire másképpen telhetnének a napjai.

Ugyanazon a vidéken, ám egészen más körülmények között élt Dzsampal is, a földesúr. Nem volt nála gazdagabb és hatalmasabb a környéken. Palotájának termei roskadoztak a drágaságoktól, istállójában pompás paripák türelmetlenkedtek, földjei felett sohasem nyugodott le a nap. Számtalan szolgálata parancsát, tanácsosai pedig még a birtok irányításának gondját is igyekeztek levenni a válláról. Dzsampalnak nem volt felesége, és neki is gyakran az eszébe jutott, hogy ideje lenne megnősülnie.

Éppen akkoriban járt arra Pekár, a démonkirály. Mindkettejük lelkébe belelátva elhatározta, hogy megtréfálja és próbára teszi őket.

„Feleséget akartok? Egy jó asszony mindent megér – vajon ti mit adnátok érte? Aki csak a maga hasznát keresi, bizony egy életre pórul járhat!”

Másnap reggel, amikor Tubten kinyitotta a szemét, csupán a kihalt, homokos földet látta maga körül. Állatai, társai, sátra mind eltűntek, csak egy magas, karsú fa állt a távolban.

„Valamelyik isten tréfálkozik velem” – gondolta Tubten, miközben a fa felé indult. Kristálytisza patakocskát talált a tövénél. Ivott a forrásból, mert szomjúság gyötörte; aztán hívogatóan kiáltozni kezdett, de noha a nap egyre magasabbra hágott, egy lélek sem jelentkezett. Tubten egyre éhesebb lett, ám a fán egy falat gyümölcsöt sem lelt.

„Egy lélek sincs itt, mi lesz így velem? Társat akartam, s most nem vár rám más, csak a magányos éhhalál?” Tubten kétségbeesetten hajtotta homlokát a fa törzsére. A fa hirtelen megrázkódott, és egyik elszáradt

ágát Tubten fejére ejtette. Az ág kettétört, s darabjai finomabbnál finomabb pecsenyéké változtak, illatos gyümölcsökké, ropogós árpacipókká, mézes süteményekké. Tubten evett és ivott, amíg csak bírta, aztán felbátorodva megrázta a fát, s a lehulló ágakat kupacba hordta, mert elhatározta, hogy amennyit csak bír, hazacipel belőlük. Ahogy azonban a varázslatos ágakat tördelte, egy faszilánk úgy megvágta a kezét, hogy vére a fa tövére fröccsent. A fatörzs kettévált, s gyönyörűsége leányzó lépett elő belőle, selyemruhája türkizkövekkel ékes, haja száznolc fonatba fonva a sarkát verdeste. Ahogy Tubten megpillantotta, máris beleszeretett.

„Légy a feleségem! – kérte. – Jöjj a sátramba, legyél a társam most és az eljövendő életeinkben is!”

„Úgy lesz, ahogy kívánod – mondta a lány –, hiszen máris szeretlek. De a hátadon kell elvinned; és vagy engem viszel magaddal, vagy az összegyűjtött ágakat; mert magad is beláthatod, hogy mindkettőnket nem bírsz cipelni!”

„Egyedül nehéz az embernek! Igaz társal mennyivel könnyebb boldogulni! Mi lehetne nálad fontosabb?” – kiáltotta hevesen Tubten, s ahogyan ezt kimondta, máris eltűnt a fa és a forrás is, Tubten a sátrában fekvé találta magát, lábainál ott hevert a hűsége Dzsobo, a tűzhelynél pedig ott állt a fa gyönyörűsége lánya.

„Szerencsét és békét neked, férjem!” – mondta mosolyogva, s Tubten felé nyújtotta az árpakásával teli fatálat.

Ugyanebben az időben ébredt fel Dzsampal is, és alig hitt a szemének: pompás hálóterme helyett egy homokos pusztaságban találta magát. Körös-körül nem látott egy lelket sem, csupán a távolban egy magányos, karsú fát. Dzsampal odavánszorgott a fához, és ivott a gyökerei között folydogáló forrásból.

„Hol vannak a szolgálaim? Hol a szakácsom? Éhes vagyok, egyedül vagyok! Mi lesz így velem?” – gondolkodott egyre jobban el-

keseredve, és dühében ökölrel a fa törzsére ütött. Az megrázkódott, és egy ágat ejtett Dzsampal fejére. Az ág kettétört, és darabjai máris ízes falatokká változtak. Dzsampal két kézzel tömte magába a finomságokat, aztán amikor jóllakott, tördelni kezdte a fa ágait, hogy összegyűjtse őket, s egy szilánk az ő kezét is megsértette. Vére a fára hullott; a törzs pedig kettévált, és gyönyörű lány lépett elő belőle: kékesfekete haja türkizkőves fejdíszére tornyozva, szivárványszínű selyemruhája a földet söpörte. Dzsampal előntötte a sóvárgás láttára.

„Micsoda szépséges, gazdag, ékes teremtés! Vajon ki lehet? Pont jó lenne nekem feleségnek!” – gondolta magában.

„A Fák Úrnője vagyok – szólalt meg a lány –, s ha megosztod velem mindenedet, elvihetsz magaddal. De a hátadon kell cipelned hazáig, s akkor a feleséged leszek.”

„Persze, persze – mondta Dzsampal –, de hát csak nem hagyjuk veszendőbe menni a hozományodat? Amim van, mindkettőnknek esetleg kevés lehet: ez a fa viszont csodás kincseket rejt! Menj csak vissza a törzsébe, én meg kiásom a gyökereit, s akkor az egészet a hátamra veszem, s meg sem állok veled hazáig. Ott majd előjöhetsz belőle – s így sem rólad, sem a drágaságokról nem kell lemondanom!”

„Ez a fa táplált engem is, téged is! Ha kiásod a gyökereit, elpusztul! Választanod kell

közötte és közöttem, mert mindkettőnk nem birtokolhatsz!” – figyelmeztette a lány Dzsampalt, de ő nem hallgatott rá. Teljes erejével a fa törzsének támaszkodott, húzta és vont, tolt és rángatta, amíg csak meg nem lazultak a gyökerei a homokban, s akkor kezdte volna körmeivel kiásni őket: hanem a gyökerek kigyókká változtak, Dzsampal nyakára és testére tekeredtek, az ágak közül pedig éhes démonok serege bujt elő, s egy szempillantás alatt magukkal ragadták Dzsampalt a sötétségbe. Meg sem álltak vele a föld gyomráig, s ott egy üregbe hajították. Hosszú évek múltak el, mire Dzsampal kiásta magát a felszínre, s az ásással töltött évek alatt bőre megzöldült, szeme fénye megfakult. A haja kihullott; a körme a kezén meg a lábán is megvastagodott; amikor végül visszavánszorgott a palotájába, szolgálai szerzetését futottak rémületükben, csak egy vénségesen vén, sánta, csúnya, fogatlan és félvak öregasszony maradt vele, hogy a gondját viselje: naponta egyszer lesántikált a piacra, hogy a palota valamelyik drágaságát árpadarára cserélje; azt megfőzte, s megették – így éldegéltek.

Pekár, a démonkirály pedig tovább folytatta útját. „Mindenkinek a választása szerint” – gondolta még elmenőben, széllovát megsarkantyúzva. Talán mostanában ér a tí vidékekre...

Pável Krisztina fordításai

Negyedy Virág

Jokum Rohde

(Dánia)

Jokum Rohde (1970, Koppenhága) próza- és drámaíróként hazájában nemzedéke egyik legnagyobb tehetségének tartják. Gyerekkora óta a színház vonzásában élt, felmenői is mind színházi emberek vagy neves művészek voltak. Nagyapja például a Koppenhágai Királyi Színház igazgatói tisztét töltötte be. Pinocchio hamvai című darabját a 2005. év legjobb dán színművének választották. A különös hangulatú, abszurd elemekben bővelkedő alkotás az emberi gonoszság gyökereit kutatja, s a hatalom és művészet, demokrácia és oligarchia, egyén és társadalom, bűn és bűnbódés kapcsolatát vizsgálja.

Pinocchio hamvai

(drámarészlet)

A MŰVÉSZET HAMIS TANÚJA

I. felvonás, 3. jelenet

(Bírósági tárgyalóterem. WOLFF BÍRÓ, ALEXANDER TROCCHI és CAROLA SØRENSEN gyorsíró vannak jelen. WERNER BRUUN lép be)

WOLFF BÍRÓ: Hát, itt van. Üdvözlöm, Werner Bruun. Foglалjon helyet, nincs mitől félnie, nem harapjuk le a fejét. Ezt tekintse amolyan félhivatalos összejövetelnek, egy kis csevejnek olyan emberek között, akik egy szép napon akár barátok is lehetnek. Jól mondom, ügyész úr?

ALEXANDER TROCCHI: Abszolút.

WOLFF BÍRÓ: És ne jöjjön zavarba a tárgyalóterem méretei vagy lepusztult állapota miatt. Az igazságszolgáltatás kortalan, az igazságszolgáltatás nem öregszik, sőt, egyesek szerint még meg sem született, de ennek taglalása most nem a mi feladatunk. Na, akkor *alles klar und wunderbar*? Üljön csak le oda, én pedig megnyitom a tárgyalást az állam kontra Werner Bruun ügyben. Ön ellen az a vád, hogy műalkotást hozott létre, amely természetesen törvényellenes a mi szép országunkban. Bűnösnek vagy ártatlannak vallja magát?

WERNER BRUUN: Most kell döntenem?

WOLFF BÍRÓ: Most kell döntenie?

ALEXANDER TROCCHI: Most kell döntenie.

WOLFF BÍRÓ: Most kell döntenie, de adok önnek egy kis időt. Tekintse úgy ezt a pert, mit egy piramist. Ön, én meg a törvények alkotjuk a piramis három sarkát, és valahol fölötünk, e képzeletbeli építmény csúcsánál lebeg az igazság. Jól értem, Bruun úr, hogy saját maga gondoskodik a védelméről? Elismeri, hogy felajánlottak védőt az ön számára, és hogy letartóztatásakor felolvasták a jogait... ki is foganatosította a letartóztatását?

ALEXANDER TROCCHI: Bizonyos Marc Dutroux, az egyik besúgónk.

WERNER BRUUN: Nem emlékszem, hogy ismertették volna a jogaimat a letartóztatásomkor, de készséggel elismerem, hogy a fogva tartásom óta kifogástalanul bántak velem.

WOLFF BÍRÓ: Ki a fenét érdekel... Bűnös vagy ártatlan?!

WERNER BRUUN: Bűnös, de bűnös szándék nélkül.

WOLFF BÍRÓ: Más szóval, nem előre megfontolva követte el. Kedveli Oldont?

WERNER BRUUN: Kit?

WOLFF BÍRÓ: Oldont, a nép költőjét! A bárdot, a művészt, a bölcselőt, a debattert, mi egyebet... Mennyire utálok a fajtáját! A szaros bohémeket, akiknek mindig az utolsó vonatra kell felugraniuk, különben öngyilkosok lesznek, vagy – ami még rosszabb – írnak egy ócska elbeszélő költeményt. Oldon, mennyire megvetlek téged meg a hozzád hasonlókat!

WERNER BRUUN: Nem ismerek semmiféle Oldont.

WOLFF BÍRÓ: A legutóbb, amikor Oldonnal találkoztam, azt mondta, hogy Istent egy kis szobában tartja bezárva az Északi negyedben. Ez az ember tök hülye. Na mindegy, lépünk tovább. Trocchi úr, az öné a szó.

ALEXANDER TROCCHI: Szándékom az, hogy bebizonyítsam a tisztelt bíróságnak, miszerint Werner Bruun vádlott a Gryfius utca 8. szám alatt, az egyik belső udvarban kialakított kis műhelyében műkereskedelmi tevékenységet folytatott.

WOLFF BÍRÓ: Gryfius, Gryfius... nem arról a bátor kis dobos fiúról nevezték el ezt az utcát, aki saját csapatot alakított?

WERNER BRUUN: De, azt hiszem, őrá, bíró úr.

WOLFF BÍRÓ: Ááá, egy műértő. Érdekes.

ALEXANDER TROCCHI: Ha megengedi, bíró úr... Továbbá, hogy a vádlott hatalmas pénzüsszegekre tett szert törvénytelen művészeti vállalkozásából, és hogy itt professzionális művészeti tevékenységről van szó, amelynek folytatása a törvény 1. és 5. paragrafusára szerint tilos.

WOLFF BÍRÓ: Befejezte?

ALEXANDER TROCCHI: Be.

WOLFF BÍRÓ: Nagyszerű! Werner Bruun, öné a szó.

WERNER BRUUN: Igen... hát, nem vagyok valami nagy szónok. Hogy az előbb azt a meglehetősen furcsa vallomást tettem, hogy bűnös, de bűnös szándék nélkül, azért volt, mert magánügyként kezeltem a műhelyemben végzett munkát, semmi többnek, mint kellemes hobbinak, amivel elpiszomgok így, őszbe csavarodó életem vége felé... Úgyhogy indítványozom a tisztelt bíróságnak, hogy bár vétkes vagyok némi hanyagság bűnében, amiért menten bocsánatot kérek, és amitől elhatárolom magam...

ALEXANDER TROCCHI: *(félbeszakítja)* Micsoda süket duma.

WOLFF BÍRÓ: Ne törődjön vele, hallottam már rosszabbat is.

WERNER BRUUN: Köszönöm, a bíró úr túlságosan jó hozzám. De hogy visszatérjek a védelmemre, a bűnöm – már ha létezik egyáltalán – nem érdemel súlyosabb büntetést, mint figyelmeztetést, esetleg egy kis dorgálást. Hogy miért? Mert képességeim hihetetlenül korlátozottak, a jövőm pedig már most sem kecsegtet semmi jóval. Más szóval tehát: lehet, hogy van némi kreatív hajlamom, de művész, az nem vagyok.

WOLFF BÍRÓ: Köszönöm. Sikerült mindent leírnia?

CAROLA SØRENSEN: Igen. Sőt, a legrosszabb részeken itt-ott még javítottam is.

WOLFF BÍRÓ: Ó a mi ideiglenes gépírónk, Carola Sørensen. Ó fogja megőrizni ezt a pert az utókor számára. Ez után a két csodálatos, szinte szokratikus beszéd után, s mielőtt behívnám a tanúkat, szeretném megragadni az alkalmat, hogy üdvözljem a ma jelenlévő hallgatóság tisztelt és kevésbé tisztelt tagjait. Münther kincstárnokot, Réé igazgató urat, Danneskjold-Samsøe grófot, Lutken ezredest, Blixen bárót, Wedel bárónót, Engelbrecht tábornokot, valamint a bírói testületből Alfred Bentzont, Knuth grófot és Wegener örökös titkár urat. Üdvözlöm önöket, és üdvözlöm a kötögető háziasszonyokat is, a hivatalnokokat és általában a proletariátust. Most megcsörgethetik strassz ékszereiket, ha óhajtják.

ALEXANDER TROCCHI. A vád behívja első és egyetlen tanúját, Marc Dutroux-t.

WOLFF BÍRÓ: Marc Dutroux úr, esküszik, hogy az igazat és csakis a színtiszta igazat mondja, meggyőződése és hite szerint?

DUTROUX: Esküszöm.

WOLFF BÍRÓ: Kérem, foglaljon helyet a tanúk padján.

ALEXANDER TROCCHI: Marc Dutroux, ön ugye rendőrségi besúgó?

MARC DUTROUX: Igen, sok elfoglaltságom közül ez az egyik.

ALEXANDER TROCCHI: Tegnap reggel ön céltalanul ögyelgett a városban, és merő véletlenségből egy szürke belső udvarban találta magát, amiről úgy vélte, egy délelőtt is nyitva tartó kocsmába vezet, ahová szívesen eljárogatna, és... *(tüsszent)*

WERNER BRUUN: Tiltakozom! A vád befolyásolni próbálja a tanút.

WOLFF BÍRÓ: Egészségére! Van zsebkendője? Akkor jó... Folytassa, Alexander.

ALEXANDER TROCCHI: Köszönöm. Mit talált a Gryfius utca 8. alatti belső udvarban?

MARC DUTROUX: A Werner Bruun műbútorasztalos tulajdonában lévő lepusztult műhelyt.

ALEXANDER TROCCHI: Meg tudja erősíteni, hogy az ugyanaz a Werner Bruun, aki itt ül a vádlottak padján?

MARC DUTROUX: Meg.

ALEXANDER TROCCHI: Leírná nekem, hogy milyen az a hely?

MARC DUTROUX: Olyan műhely, mint az összes többi, tele százzal és hulladék-
kal... viszont volt valami szokatlan szag. Olyan szag, mintha egy rakás komcsi aludt volna együtt.

WOLFF BÍRÓ: Micsoda érzékletes leírás. Ön nincs híján bizonyos tehetségnek. Mintha magam is ott lennék... *(Színpadiasan beleszimulat a levegőbe.)*

ALEXANDER TROCCHI: El tudná mondani, mi történt ön és a vádlott között?

MARC DUTROUX: Felkínálta a lehetőséget, hogy vásároljak egy fabábút, amit ő maga készített.

WERNER BRUUN: Tiltakozom! Ez szemenszedett hazugság, ő szaglászott körbe...

WOLFF BÍRÓ: Kérem, fogja be a száját, Bruun úr! Mondok én magának valamit. Önt nagyon súlyos jogsértéssel vádolja a bíróság, és eddig rendkívül elnézőek voltunk önnel szemben, de ennek most vége. A jelek szerint ön egyáltalán nem fogta fel ügye súlyosságát.

WERNER BRUUN: Ennek ellenére tiltakozom! A tanú hazudik.

WOLFF BÍRÓ: Ha-ha-ha! Jó, majd lesz lehetősége, hogy elpiszmogjon egy kicsit ezzel a problémával ószbe csavarodó élete vége felé, ha ön kérdezheti a tanút.

ALEXANDER TROCCHI: Tovább.

MARC DUTROUX: Igen. Werner Bruun szenvedélyes szavakkal ecsetelte, hogyan dolgozott ezen a bábun, hogy milyen nehézségekkel kell szembenéznie, és hogy mik a vágyai.

Tiszteletteljesen betessékelt egy hátsó szobába, ahol megláttam a bábút. Egy széken ült.

ALEXANDER TROCCHI: Ez a kérdéses bábu?

MARC DUTROUX: *(megvizsgálja)* Ez.

ALEXANDER TROCCHI: Szeretném, ha ez a bábút A1 jelzéssel a bíróság lajstromba venné, mint bizonyítékot.

WOLFF BÍRÓ: Leírta, mesebeli kis Piroska?

CAROLA SØRENSEN: Le.

ALEXANDER TROCCHI: Volt több is belőle?

MARC DUTROUX. Nem, mind eladta. Azt mondta, vitték, mint a cukrot. Megdöbben-

tett, hogy a bábu milyen élethű. Majd megszólalt. Sokáig csak álltunk, a vádlott meg én, és csodáltuk a munkáját. Ahogy telt az idő, már-már azt vártam, hogy leugrik a székről, és elkezd járni.

ALEXANDER TROCCHI: Mennyit kellett volna fizetnie ezért a bábuért?

MARC DUTROUX: Nem jutottunk el ideig, de egy vagonba került volna.

ALEXANDER TROCCHI: Valamikor a beszélgetés során említette Werner Bruun a „báb-színház” szót?

MARC DUTROUX: Említette.

ALEXANDER TROCCHI: Milyen összefüggésben?

MARC DUTROUX: Megkérdeztem tőle, van-e több is belőle. Azt felelte, sokat megvettek magányújtók, akik régi klasszikusokat adtak elő velük.

ALEXANDER TROCCHI: Milyen klasszikusokat?

MARC DUTROUX: Nem ismerem azt a sok fura nevet, és nem is óhajtom megismerni.

WOLFF BÍRÓ: Helyes.

ALEXANDER TROCCHI: Utolsó kérdésem: Véleménye szerint önt voltaképpen az a veszély fenyegette, hogy közletről lát műalkotást?

MARC DUTROUX: Igen. És még mindig rosszul érzem magam miatta.

ALEXANDER TROCCHI: Köszönöm. Nincs több kérdésem.

WOLFF BÍRÓ: Az öné a szó meg a tanúé, Werner... *Braun wie ein Scheisse*.

WERNER BRUUN: Köszönöm. Öö... amikor ön belépett a kis műhelyembe, először egy asztal után érdeklődött.

MARC DUTROUX: Asztal után? Miért érdeklődnek asztal után egy műbútorasztalosnál?!

WERNER BRUUN: Bocsánat, igen tisztelt bíró úr, legyen szíves, emlékeztesse a tanút, hogy megesküdött, és hogy a perjúrium bűncselekmény.

WOLFF BÍRÓ: Perjúrium? Az meg mi?

ALEXANDER TROCCHI: Hamis tanúzás.

WOLFF BÍRÓ: Ó. Igen, ez tényleg elfogadhatatlan.

WERNER BRUUN: Köszönöm. Tehát, ön egy asztalt szeretett volna megnézni.

MARC DUTROUX: Ha ragaszkodik hozzá.

WERNER BRUUN: És rögtön utána megkérdezte, hogy van-e valami „szokatlanabb” árum is. És folyton egy „pult alatti” világra, valami árnyékvilágra utalgatott...

MARC DUTROUX: Ha ragaszkodik hozzá... Úgyis hazudik, nem számít.

WERNER BRUUN: Más szóval, nem gondolja, hogy túlzott egy kissé, amikor azt állította, hogy szinte önre tukmáltam a bábút?

ALEXANDER TROCCHI: Tiltakozom! A vásárlás körülményei nem lényegesek. Werner Bruun ellen az a vád, hogy művész, nem pedig hogy galériát vezet.

WOLFF BÍRÓ: A tiltakozásnak helyt adok. Werner Bruun, kérem, szorítkozzék a lényegre.

WERNER BRUUN: Jó. Marc Dutroux úr, megmutattam önnek egy fabábút, s ön följajánlotta, hogy megvásárolja tőlem. Ön adott szavakat a számba. Kijelentette, hogy a bábúnak művészi értéke van, s hogy egyedi műalkotás, ezek a szavak nem az én számat hagyták el! Irányított engem.

ALEXANDER TROCCHI: Tiltakozom! A védelem a „Ki vezetett kit?” ingoványos talajára vezeti a tanút. Hova akar kilyukadni?

WOLFF BÍRÓ: Igen, Werner Bruun, hova akar kilyukadni?

WERNER BRUUN: Tényleg úgy gondolja, hogy ennek a szúrágta fabábúnak van művészi értéke? Kérem, őszintén válaszoljon.

- MARC DUTROUX: Ezt a bábu egy zseni keze munkája. És ez a zseni – ön!
- WERNER BRUUN: Ó, nagyon köszönöm... Nincs több kérdésem.
- WOLFF BÍRÓ: Werner Bruun, a védelem kit óhajt beidézni tanúnak?
- WERNER BRUUN: Saját magamat.
- WOLFF BÍRÓ: Ha így tesz, én veszem át az ön szerepét, én fogom kérdezni önt. Megértette?
- WERNER BRUUN: Meg.
- WOLFF BÍRÓ: Foglaljon helyet a tanúk padján. Werner Bruun, ön ugye művész?
- WERNER BRUUN: Nem tudom.
- WOLFF BÍRÓ: De vannak különleges képességei, nem?
- WERNER BRUUN: Mindenkinek vannak.
- WOLFF BÍRÓ: Ön készítette ezt a páratlan fabábut?
- WERNER BRUUN: Én.
- WOLFF BÍRÓ: Miért?
- WERNER BRUUN: Mindig egyedül vagyok a műhelyben, arra gondoltam, nem ártana, ha lenne társaságom.
- WOLFF BÍRÓ: Több bábut is készített?
- WERNER BRUUN: Nem, csak ezt.
- WOLFF BÍRÓ: Van neki neve?
- WERNER BRUUN: Nincs.
- WOLFF BÍRÓ: Tehát elismeri, hogy ön készítette ezt a bábut, és ugyancsak elismeri, hogy eladni is megpróbálta, viszont nem ismeri el, hogy volna művészi értéke?
- WERNER BRUUN: Pontosan.
- WOLFF BÍRÓ: De ez a döntés nem az ön kezében van. Azt hiszem, ebben a teremben mi mindannyian elfogódottsággal küszködünk, hogy egy ilyen nagy formátumú és tehetségű bábukészítő közelében lehetünk. Mindannyian azt várjuk, hogy... a kis Pinocchio kiugrik a dobozából, és elkezd táncolni. Megengedi nekünk, hogy a munkáját mesterműnek tekintsük, önt pedig az emberiség kiemelkedő alakjának?
- WERNER BRUUN: Hát... jó...
- WOLFF BÍRÓ: Nincs több kérdés. Most átengedem önt Alexander Trocchi meggyötört hangszálainak.
- ALEXANDER TROCCHI: Köszönöm. Kedves Werner Bruun, ugye van különbség a kézműves mesterség és a művészet között?
- WERNER BRUUN: Hogyne volna.
- ALEXANDER TROCCHI: És ugye van különbség egy asztal és az itt lévő kis Pinocchio között?
- WERNER BRUUN: Van hát – ez egy elismert mestermű.
- ALEXANDER TROCCHI: Ön tehát nem egyszerű asztalos, ugye?
- WERNER BRUUN: Nem... azt hiszem, nem...
- ALEXANDER TROCCHI: Tud róla, hogy a művészet be van tiltva?
- WERNER BRUUN: A törvény pontos szövegét nem ismerem, de láttam a tüzet, meg azt is, hogy időről időre lemezeket és könyveket dobálnak rá.
- ALEXANDER TROCCHI: És tud róla, hogy ezt a törvényt csaknem tizenkét esztendeje vezették be, és hogy mindenféle művészeti tevékenységre vonatkozik, a magas művészetre és a népszerűre egyaránt?
- WERNER BRUUN: Tudok.
- ALEXANDER TROCCHI: Ön tehát megsértette a törvényt, ugye?

WERNER BRUUN: Igen. De nem bűnös szándékkal. Csak szerettem volna kellemesebb helyé változtatni a világot úgy, hogy megalkotok valamit, ami örömet okoz.

WOLFF BÍRÓ: Igen, hát épp ez a probléma.

ALEXANDER TROCCHI: Nincs több kérdésem.

WOLFF BÍRÓ: Jól van. Azt hiszem, semmi kétség: mindazt hallottuk, amit érdemes volt hallani, és hallottunk olyasmit is, amit nem volt érdemes. Már csak az ítélethozatal van hátra meg az én hírhedt összegzésem, amelynek során szeretek elmélyedni olyan jól ismert és népszerű témákban, mint bűn, bűnhődés és igazságszolgáltatás. Ezennel tehát a következő ítéletet hozom: Werner Bruunnak vágják le a jobb kezét, közvetlenül az összegzésem után, ezenkívül pedig a műhelyt és a bábut égessék el, hogy nyoma se maradjon ennek a borzalmas bűncselekménynek. Werner Bruun, elfogadja az ítéletet? (*Werner Bruun sír*) Elfogadja ezt az ítéletet?!!

WERNER BRUUN (*zokog*) Ne...hem...

WOLFF BÍRÓ: Hallgass, te féreg! Örülhetnél, hogy nem csapjuk le a nyomorult fejedet a nyakadról, teee! Te csak egy féreg vagy, egy nagy senki! Te vagy az élő válasz arra a kérdésre, hogy milyen ostoba lehet az ember.

ALEXANDER TROCCHI: Jól van, Wolff, nyugalom...

WOLFF BÍRÓ: Ó, igaza van... Végül is emberek volnánk... Úgyhogy... *alles klar und wunderbar*... Alexander Trocchi, kérem, szíveskedjék átvenni a helyemet, mert nem emlékszem, mit akartam mondani.

ALEXANDER TROCCHI: Örömmel. A törvény tiltja a művészetet. Miért? A művész dolga minden időben a szépség és a nevetetés volt. És ezzel mi a baj, kérdezhetnék. Semmi az égvilágon. A probléma akkor keletkezett, amikor a művész egy rokon lélekkel, a proletárral együtt politikailag tudatossá vált, és mint ilyen, elvesztette minden irányérzékét, hivatástudatát. A művész harmadrangú politikussá vált, műveletlen lett és gyanútlan. Talán ha a proletariátusnak sosem sikerült volna betörni a nemzeti irodalomba... ha nem engedték volna, hogy a tehetséges együttműködők e söpredéke szóhoz jusson, akik mind úgy gondolták magukról, hogy ez a világ meg sem érdemli őket... de jöttek, láttak, és írtak meg festettek. És így, mintegy tizenkét évvel ezelőtt intelligens és nemes lelkű emberek egy csoportja rájött, hogy korunk leginkább korrumpáló hatalmi tényezője nem a tudomány, nem az ipar, nem a hadsereg vagy a monopóliumok. Hanem a művészet. A művészet az emberek közti teljes egyenlőségbe torkollott, amolyan éjjeli kommunizmusba.

WOLFF BÍRÓ: Amikor betiltottuk a művészetet, rengeteg furcsa dolog történt. Minden várakozás ellenére a nép megértette, hogy milyen kevés igazi tudás birtokosa. A művészet nélkül ő senki, és ez megrémítette. A legutóbbi demokratikus választásokon, amelyek, reméljük, az utolsók is voltak egyben, egy természetes oligarchia jutott ismét hatalomhoz. Az államot ma akadémikusok, tudósok, filozófusok, jogászok és hadtörténészek válogatott, szűk csoportja irányítja. Az utóbbi tizenkét évben folyami nemzetünk rendkívüli civilizációs fejlődésen ment át. A tűz ég, Bruun úr. A tűz éjjel-nappal ég.

ALEXANDER TROCCHI: És természetesen sajnáljuk, hogy el kell égetnünk Xenophónt, Cicerót, Platónt és Tacitust. De a művészetet mint laboratóriumot olyannyira megfergették a butaság és a tehetségtelenség, hogy a szelektív fertőtlenítés nem bizonyult járható útnak.

WOLFF BÍRÓ: Ismert dolog, hogy egy kisebbség kiirtásához nincs szükség arra, hogy a tagjait gázkamrákba küldjék, elég, ha adunk nekik egy saját államot meg egy alávett társadalmi osztályt, és három nemzedék alatt elpusztítják magukat. Miért nem adtunk a

művészeknek saját államot, művészkirálynővel és költőkirállyal, alájuk meg bevándorlók tömegét? Egész egyszerűen azért, mert visszataszító volt maga a gondolat is.

ALEXANDER TROCCHI: Pontosan. Itt, Königsbergben természetesen nem volt sok művész, csupán korlátozott számban kellett kezeket lecsapkodnunk, kevés vesztos volt, akit az alkony jótékony homályában hirtelen vissza kellett zsilipelnünk a rendszerbe vagy egy közpark padjára.

WOLFF BÍRÓ: Vegyük például azt a disznó Oldont. Emlékeznek rá, amikor a városháza előtt pöfékelt? Pipájában indián dohány volt, s delíriumában mindenkinek, aki hajlandó volt meghallgatni, azt magyarázta, hogy milyennek képzelet a Jupiterre települő kolóniát: hogy ott mindenki pompázatos, élénk színű cserépedényeket fog készíteni. Sötét nap volt ez az emberiség számára. Perbeszédemben a kivégzése mellett érveltem, ám Oldon hajlandó volt feladni hivatását, és azt is feltárta, hová rejtette első önéletrajzának, az „Én Oldon, én Oldon”-nak a maradék példányait. Most börtönbüntetését tölti: aprócska fogaskerék a hatalmas államgépezetben – még az is lehet, hogy végül ő fogja iktatni ezt az ítéletet. Ilyen az élet.

WERNER BRUUN: Szabad mondanom valamit, mielőtt levágják a kezemet?

WOLFF BÍRÓ: Nem. Vigyék ki innen. Marc Dutroux, te pedig fogd Pinocchiót, és gondod legyen rá, hogy tűzre kerüljön.

WERNER BRUUN: Csak bocsánatot szeretnék kérni! És tiltakozni, hogy ezzel az ítélettel nem egy nálamnál nagyobb művészt sújtanak. Egy Marlowe-t vagy egy Shakespeare-t.

WOLFF BÍRÓ: Kik ezek? Tudakolják meg, hol laknak, és fejezzék le őket. Jól van, most pedig hátravan még egy gyors kis válás, aztán fájront. *(koppant a kalapácsával)* A tárgyalást berekesztem. Itt írja alá.

WERNER BRUUN: Hol?

WOLFF BÍRÓ: Itt és itt. *Alles klar und wunderbar.* Ez lesz az utolsó, amit ezzel a kézzel ír. Hm, milyen szép kézírás, széles karmozdulatok, hasonló az enyémhez. Viszontlátásra, Werner Bruun, és sok szerencsét! Mi már nem találkozunk többé.

Szappanos Gábor fordítása

Sebők Vivien

Bene Zoltán

Istenítélet 2.*

Az Úr megtestesülésének 1330. eszteni-
dejének elején Szórád Jánost kízó fejfájás
gyötörte. Közel hatvanéves volt, tagjai elne-
hezültek, látása meggyöngült, nehezen szedte
a levegőt, és álmatlanságtól szenvedett.
Semmi egyébire nem vágyott már, csupán
arra, hogy egy szem fiát biztonságban tudja.
Ezért, tengernyi gyötorem árán, lovas szán-
ján a nagyszerű Szeged városába utazott,
ahol írásba foglaltatta, miszerint két lányával
tiszteséges hozományt adott, törvénytelen
gyermeké nincs, ezért Szórád nevű birtoka
egységesen és egészében Lőrinc fiát illesse
akkor is, ha nem tartózkodna a birtokon, mi-
dőn őt, a gondoskodó atyát magához szólítja
a Teremtő. Abban az esetben, ha örököse
nincs a közelben atyja halálakor, idősebb le-
ánya, Jolánta és annak férje, a szegedi Ama-
dé kezelje a birtokot fia visszatértéig. Ez idő
alatt a birtok jövedelme lányát és vejét csak
a megélhetésük erejéig illesse majd, azon
felül minden Lőrincé legyen. Az iratból egy
példányt a szegedi hiteles helyen hagyott le-
tétben, egy másikat Jolántának adott át (akit
akkor látott életében utoljára), a harmadikat
pedig magával vitte udvarházába.

Alighogy hazaérkezett, éppen vendég ál-
lított be a portára: Zách Felicián úr, ki János
úr gyermekkorában, apjának oldalán sűrűn
vendégeskedett a Szórádok birtokán. Szórád
János őszintén megörült gyermekkori játszótársa
érkezésének, különösen, miután meg-
hallotta, hogy jeles vendége a királyi udvar-
ba tart, ahol leánya, Klára egyike a királyné,
a lengyelhoni Erzsébet udvarhölgyeinek.
Szórád János azt is tudni vélte ugyan, hogy
a Zách kisasszony nem pusztán udvarhölgy,

de afféle tús is egyben, hiszen Felicián úr az
utolsók között hódolt be Károlynak.

A birtokon mindenki csodálkozott, hogy
Zách télvíz idején vállalkozott a hosszú útra,
de amikor megtudták, hogy fontos iratokat
visz, megértették, hogy ilyen teherrel biz-
tonságosabb a hideg, kietlen tél, mint a zsú-
folt, meleg nyár. Maga Szórád János egye-
nesen jelnek értelmezte Zách úr érkezését, s
nyomban bevégezve állott fejében az a terv,
amelyet hónapok óta szövögetett magányos,
álmatlan éjszakáin.

– Lehet-e hozzád egy kérésem, Felicián
uram? – fordult vacsora közben vendégéhez.

– Bármit kérhetsz, igyekszem kedvedben
járni – csámcsogta Zách Felicián.

– Visegrádra menet nem vinnéd-e magad-
dal az én fiamat? Tizenhat esztendő, meg-
lett férfiember már, örülnék, ha bevezetnéd
a királyi udvarba.

– Apródnak nem a legmegfelelőbb kor-
ban van – böffentett a vendég. – Magad is
beláthatod, hogy kicsit idősecske már ahhoz,
hogy apródkodni kezdjen!

– Nem is szeretném, ha apróddá lenne!
– mosolygott Szórád János. – Éles eszű ifjú,
nemrég elhunyt tanítójának hála, többet tud,
mint a korabeli fiatalurak többsége. Ezért azt
szeretném, ha a budai Szent Miklós kolostor-
ba vezetne útja, ahol Szent Domonkos rend-
jének magas iskolája működik, ha jól hallot-
tam, immáron huszonöt éve. Valódi studium
generale.

– Csuhasznak szánod az egy szem fiad?
– méltatlankodott Zách Felicián. – Azt kí-
vánod, hogy magva szakadjon ősi nemzetsé-
gednek?

* Melyben Szórád Lőrinc megtudja, hogy Isten útjai valóban kifürkészhetetlenek

– Dehogy, uram, dehogy! – háráította el a feltételezést a feje fölül a házigazda. – Csak azt szeretném, ha két-három évet eltöltene a barátoknál az én fiam. Csak annyi időt, ami még kiszabott nekem, s ez nem lehet több kettő, esetleg három, legfeljebb négy esztendőnél! Én hiszek a tudományokban, magam is szívesen műveltem volna őket magasabb fokon, mint művelnem az Úr segedelmével lehetett. Úgy vélem, országunk állapota is kedvez már az utazásnak, művelődésnek. Érzésem szerint egy kegyes adomány meggyőzné a barátokat is arról, hogy, jóllehet, nem akar közéjük állani, azért érdemes tanítani az én fiamat. Tudom, ez szokatlan kérés, ám jámborságom és adakozó kedvem talán engedékenységre és megértésre bírja a szentéletű barátokat!

– Ha ez a kívánságod, hát ez a kívánságod – dörmögte Zách, és egy újabb darabot kanyarított ki vadászkesével a malacsültből. – Rajtam ne múljék!

Így történt, hogy harmadnap hajnalban, induláskor Zách Felicián kísérete két taggal bővült: Szórád Lőrinc és Kadosa, a kun vitéz is ott lovagolt már Zách legényei között.

Szórád János búcsúzóul megcsókolta fia homlokát, és, életében utoljára, így beszélt hozzá:

– Régóta vágyom arra, hogy tanult ember legyél. Még tanultabb, még kiválóbb, mint amilyené Novák mester változtatott! Szeretném, ha visszatérnél majd erre a földre, mely évszázadok óta a mi családkunk földje, de akkor sem fogok bántódni, ha tehetséged másfelé visz. Zách érkezése jel az én szívemnek, jel, amely azt súgja: engedd útjára! Igen, igen: jel volt ez, égi jel, Isten útjainak kifürkészhetetlenségére szolgáló bizonyíték! A nyergedben van az arany, és Kadosa is visz eleget. Nem láttok majd szükségét! Évek óta gyűjtöm a dukátokat és garasokat, évek óta tervezgetem utazásod, boldogulásod, fiam! Ha pedig én hamarabb halok meg, mintsem haza-

térsz, lesz, aki megőrizze neked a birtokot: Szeged városában elrendeztem mindent, ahogyan kell.

Lőrinc nem igazán értette, mibe keveredik, miért kell útra válnia, amikor soha sem járt még a birtok határain kívül. Egyedül az nyugtatta meg, hogy Kadosa vele tart, s felkészült arra, hogy hosszú ideig ez a barázdált, sovány, bajszos kun ábrázat fogja jelenteni számára az otthont.

Zách Felicián legényei utazáshoz, törődéshez szokott emberek voltak, Lőrinc mégis bírta az iramot. Elharapta ugyan a nyelvét, és mikor leszállt a lóról, úgy járt, mint akit deresre vontak, de nem panaszkodott, és nem kért lassabb haladást. Kadosa büszkén méregette ezért, és mikor Zách egyik vitéze gúnyos megjegyzést tett a „nyápic inasra”, elkapta a csúfolódó egyik karját, majd ugyanazzal a mozdulattal boszorkányos ügyességgel rántotta és csavarta maga felé. Követhetetlenül gyorsan történt minden, Zách emberei csak arra ocsúdtak, hogy Kadosa már teperi is a hóba nagy, melák társukat, ahol az csak hever magatehetetlenül, és egyebet nem tehetvén bőg, akár a borjú az anyja után, amíg a kun széles tenyerével a havat lapátolja az inge alá. Ezen aztán harsányan mulatniuk kellett – így vált a gúnyolódóból kigúnyolt.

– Ez az a híres kun verekedés? – érdeklődött Felicián úr, miután megrugdosta nyámanyila emberét.

– Annak mondják – felelt Kadosa. – De a magyarok is ismerik, csak a zömük elfeledte.

– Ha megtanítod rá az embereimet, nem leszek hálátlan! – ajánlotta Zách.

– Sok idő – csóválta a fejét a kun. – És gyerekkorban kell kezdeni, később nem megy vele sokra az emberfia.

Zách dühösen legyintett, tekintete Lőrincre tévedt.

– Ő tud így küzdeni?

– Tud. Tizenkét éve gyakorolja.

– Ügyes?

– Amilyen ügyessé tizenkét év alatt válhat egy ember.

– Értem.

Zách Felicián vérbő, haragos ember volt. Nem akadt olyan nap, hogy valamin ne dühöngjön. Ha esett a hó, az volt a baja, ha nem, akkor az, ha befagyott patakon keltek át, káromkodott, amiért csúsznak a lovak patái, ha zajlott egy vízfolyás, amiatt szétszéledt, hogy felsértik a lovak bőrét a jégtáblák, és így tovább, mindig úgy volt a rossz, ahogy éppen volt. Lőrinc kezdetben megilletődött a kitérésait hallván, később inkább somolygott rajtuk. Mire Budára értek, hozzászokott a törődéshez, a fáradtságához, megerőltetéshez. Néha még örömet is lel benne. Tavaszodott a világ, a hó elolvadt, a fák rügyei kipattantak. Lőrinc teleszívta tüdejét a tavasz illatával, és legszívesebben kurjongatott volna örömeiben.

A csapat reggel érte el Budát, de nem tért be a városba, hanem naszádra szállt. A lovak jól túrték a hajó mozgását, kivéve Lőrinc és Kadosa kancáit, akik sosem álltak még dereglyén, ezért reszkettek a félelemtől, s mindvégig csitítani kellett őket: dalokat dúdolni a fülükbe és vakarászni a nyakukat. Így érkeztek meg Visegrádra, ahol egy görbe orrú talján várta őket, izgága kis emberke, kancsal szemekkel és elálló fülekkel. Alighogy part-ra léptek, máris félrehúzta Zách Feliciánt, és sugdosni kezdett a fülébe. Hogy mit susmorgott, nem derült ki, de szavai hallatán Felicián úr felhördült, és a kardjához kapott. Emberei alig bírták lefogni.

– Változott a terv – lépett Lőrinchez az egyik útitársuk. – Még nem megyünk a király elé. Ehhez a taljánhoz megyünk, a házába.

– Ki ez? – kérdezte Kadosa zordan.

– Valami Kopónak hívják, és nagy gazember lehet. Azokon a keresztbe néző szemein látom csalhatatlanul – válaszolt a férfi undorral. – Rádásul olyan szőrös a füle, mint a medvének, és alig értem, amit beszél. Régóta akadnak közös ügyei az urammal.

Három hétig éltek az olasz vendégeként, akit valójában Giacomónak hívtak, a messzi Nápolyból érkezett évekkorábban, kereskedett mindennel, de főként arannyal, Zác-

hot pedig a királyi udvarból ismerte. Felicián úr azt híresztelte magáról, hogy beteg, bezárkózott a rendelkezésére bocsátott szobába, és naphosszat káromolta az eget, a földet és mindazt, ami él és valaha élt, vagy egyszer majd élni fog. Lőrinc és Kadosa nem látták hetekig, és hiába is próbáltak bejutni hozzá: Giacomó egyszer sem engedte meg nekik, hogy vendége szemé elé kerüljenek. Fontolgatták, hogy a maguk lábára állnak, ám az olasz marasztalta őket, mondván, Zách úr előbújik nemsokára, aztán bevezeti a király színe elé a barátja gyermekét. Mindezt széles vigyorral közölte velük, de közben soha nem tudták, hová néz: kancsal tekintete valahol a hátuk mögött kalandozott.

– Nem tetszik nekem ez az alak – jegyezte meg Kadosa. – Nem bízom az effélékben.

– Király urunk is taljánnak született – vetette ellen Lőrinc.

– Ez még bandzsít és бүдös is – morgott Kadosa és dühösen legyintett.

Végül egy este az egyik részeg vitéz, Zách kíséretének parancsolója fecsegte el, mi az oka ura különös viselkedésének, miért nem járul még mindig a király elé, miért kuksol egy idegen házában betegséget színelve. Azt mesélte, Giacomó azzal a hírrel várta Felicián urat a kikötőben, hogy Klára lányát a királyné kiszolgáltatta az öccsének, és az a kurafi lengyel herceg meg is gyalázta annak rendje és módja szerint. Amikor pedig kiderült a gyalázat, a király ahelyett, hogy igazságosan megbüntette volna sógorát, csak nevetett az egészen.

– Igaz lehet ez? – kérdezte Lőrinc, mikor magukra maradtak.

– Minden lehet igaz – felelte Kadosa komoran.

– Apám szerint a király a törvényt hozta vissza, a biztonságot és a rendet.

– Sokféle a törvény és a biztonság és a rend. Egy szüzesség elvesztése nem borítja fel a népek nyugalmát.

– Egy apát annál inkább – bölcselkedett a fiatal ember.

– Úgy – Kadosa elhallgatott, de Lőrinc érezte, hogy még mondani fog valamit. Úgy is lett: – Nem tetszik nekem ez a Kopó. Gebedjek meg, ha ez valaha is mondott igazat életében!

Lőrinc hosszan figyelte Kadosa rezzenéstelen arcát. Tudta, hogy a kun nemegyszer érez olyasmit, amit mások nem. Jelen volt, amikor újával belelőtt egy bokorba, s miután a bokorhoz szaladtak, ráakadtak a nyíltól talált, kivérezett özre.

– Figyeljünk – motyogta.

Négy nap múlva Felicián úr magához szólította Lőrincet, megkérte, hogy vegye fel legszebb ruháját, majd midőn elkészült, rögvest a király palotájába indultak. Április 17-e volt. Ebédidő táján érkeztek meg a palotába. Az ajtónállók akadékoskodás nélkül beengedték Zách Feliciánt a legbensőbb termekbe, hiszen ismerték jól. Még örültek is annak, hogy hosszúra nyúlt, titokzatos bajából felgyógyult, és kipirult ábrázatából arra következtettek, tökéletesen helyreállt az egészsége. A kíséretében lévő sihedert csak végigmérték, meg nem állították, nem találták gyanúsnak, veszélyesnek.

Mikor az utolsó ajtó is kinyílt előttük, Lőrinc megpillantotta a királyt. Nem volt szép ember, viszont rokonszenvesnek találta. Negyvenkét éves volt ekkor. Jóval fiatalabb, mint az apám, gondolta Lőrinc, mégis idősebbnek tetszik, vagy legalább olyan idősnek. A pénzerméken látott uralkodók is mind öregeknek tűnnek. Úgy látszik, ez a királyok jellemzője. Mellette a királyné foglalt helyet, akit még oly sokszor látott későbbi életében, és a királyné mellett a két apró gyermek: a négyéves Lajos és a háromesztendős András. Láttukra Szórád Lőrinc szíve hevesebben kezdett dobogni – talán megsejtette, hogy ezek az emberek milyen fontos szerepet játszanak majd az életében, talán csak megilletődött, mikor látta, hogy az Isten kegyelméből uralkodó király és családja ugyanolyan hús-vér emberek, amilyen ő vagy a szerettei, ugyanúgy fénylik a zsírtól az ábrázatuk evés

közben, és ugyanúgy pecsétes a ruhájuk a lecsöpögő mártástól, akár a többi földi halandónak (már akinek jut mártás). A királyfiak mögött két férfi állt, hátrébb, a fal mellett további férfiak...

Tovább azonban nem juthatott a nézelődésben és gondolataiban, mert Zách felülvöltött mellette:

– Kurvapecérek! Nyomorult idegenek! – és már rohan is kivont karddal az étkezőasztal felé, s ugyanazon lendülettel sújt Károly irányába, aki azonban fürgén, elképesztő lélekjelenléttel hajol félre, így a kard csak a karjába hasít bele. A királyné felsikít, és lezuhan a földre, magával rántva a férjét. Így mikor Felicián úr újra lecsap, Lajos királyfit találja el, aki az asztal alá esik. Újabb tüvöltéssel újabb csapásra készül a bős bosszúálló, de a királyfiak mögött álló férfiak saját testükkel fogják föl a gyilkos szerszám halálos csapásait, hogy egymás után rogyjanak össze holtan. Ekkor már vagy hatan rohannak kivont törrel a falak mellől az őrjögő Zách felé, egyikük magával sodorja Lőrincet is, aki botladozásában éppen azt látja, ahogy a mellette álló aranyfülbevalós férfi előredőf egy törrel a nekik háttal álló őrjögő felé, a penge azonban lecsúszik Zách oldaláról. Felicián úr újabb gyilkosságra készen emeli kardját, ám ekkor Lőrinc izmai maguktól mozogni kezdenek. A begyakorolt ütemnek megfelelően fordulnak, nyúlnak előre, záródnak és engednek, húznak és tolnak, minek következtében a merénylő egyszerre nagyot nyekken a márványpadlaton. A kard csörömpölve hull ki a kezéből, és az aranyfülbevalós férfi, aki az előbb sikertelenül döfött, újra lendíti a tört, ami recsegve-rofogva hatol keresztül a nehéz, vastag szöveten, aztán belehasít a húsba. Utána újra és újra és újra, és Lőrinc arcára fröccsen a vér, és csak remélni tudja, hogy nem a sajátja, vérgőzt szippant az orrába, és a szája sarkában a vas ízét érzi...

Valaki felemelte a padlóról, az állá alá nyúlt, és durván feltolta a fejét. A királyt látta maga előtt, karjából csordogált a vér. Mő-

götte a királynénak a kezét pólyálták éppen. A két királyfi ült és sírdogált, látszólag az ijedtségen túl semmi bajuk nem esett. Három holttestet húztak ki éppen, vércsíkok a nyomukban.

– Ki vagy? – kérdezte a király szigorú hangon.

– Szórád János fia, Lőrinc – felelte.

– Zách háza népéhez tartozol? – hallotta a háta mögül.

– Nem. Szórád János, az apám a Szeged melletti Szórád-birtok ura, önálló ember, a király jobbágya, senki másé. Zách úr kíséretéhez azért csatlakoztam, hogy bemutatson engem a fényes udvarban, aztán a budai Szent Miklós kolostorba vezessen, ahol a tudós atyák szájából akarom hallgatni a tudományokat.

– Hát, végső soron – hallotta ismét a király hangját – bemutatott Zách, vagy inkább bemutatad magad. Menj most, lefürdetnek, ruhát adnak. Ami pedig itt történt, arról ne beszélj senkinek!

Lőrinc hamarosan megtudta, hogy voltképpen ő mentette meg Károly király életét, mert ha a Kadosától tanult fogásokkal nem rántja a földre az őrjögőt, úgy az ötödik csapása kétségkívül kettéhasítja az uralkodó fejét, így azonban Sándor fia, János királyi étekhordó belémárthatta a törét ebbe a sátnáfattyába.

– És ki volt az a kettő, akiket levágott? – kérdezte Lőrinc estefelé az ősz szolgától, aki ételt hozott neki a palota szűk odvába, ahová bedugták.

– Kenesichi Gyula úr és a nádorunk, Drugeth János fia, Miklós. Mindketten a királyfiak nevelői. De megbosszultuk a halálukat! Miután kilehelte bűnös lelkét az a hálátlan dög, felkutattuk rögtön a szállását, és mindenkit lekaszaboltunk, akit ott találtunk! A fiát ló farka után kötöttük, és addig vonszoltuk, amíg ki nem szakadtak a tagjai! A többi emberét is mind kardéltre hánytuk, és már úton vannak a nádor legényei, hogy

írmagját is kiirtsák a családjának és jobbágyainak! Klárát én magam cibáltam elő, levágtam az orrát és az ujjait a kezéről, aztán megmutattam a városnak, mi a jutalma az árulóknak!

– Mindenkit, akit abban a házban találtak, mindenkit lemészároltak?

– Csak a taljánt nem. Őt már nyújtják.

Lőrinc eltolta maga elől az ételt.

– Az én kísérom, apám és a király hűségecses vitéze is abban a házban volt – mondta szomorúan.

– Ilyenkor nem nézhetünk ilyesmire, ifiúr! – vont a vállát a szolga, azzal magára hagyta Lőrincet, rázárván az ajtót.

Csak három nap múlva engedték ki. Akkorra Zách Felicián minden rokona, a megcsonkított Klárán kívül, halott volt. Másik lányát Léván lefejezték, férjét és három testvérét felakasztották, a rendek kimondták Zách valamennyi rokonára harmadízig a halálos ítéletet, Isten nagyobb dicsőségére. Megtalálta Szórád Lőrinc Kadosa levágott fejét is Visegrád egyik városkapuja mellett, egy karón. A hollók már kivájták a szemét, és kikezdték az arcát, de felismerte a kun vonásokat, a barázdákat, az ismerős heget a bal szemöldök fölött. Felismerte, és sírt. Ez volt az első halál az életében, ami könnyekre indította. Sírt, mert tisztában volt azzal, hogy többé semmi sem lesz olyan, amilyen korábban volt...

Károly király nem kereste megmentőjét, amint, ahogy beszéltek, Sándor fia János is elveszítette a királyi étekhordó tisztét, cserébe csinos birtokot kapott, jó messze Visegrádtól. A király, úgy tűnik, nem kívánta többé színe elé engedni azokat, akik látták őt szorult helyzetében. Lőrincnek egy zacskó aranyat küldött és ajánlólevelet a Szent Domonkos-rendi Szent Miklós kolostor perjeljéhez. Úgy tűnt, az udvarban többé nem lesz keresnivalója.

(Folytatjuk)

Együd László

Új Világ

Az Isten halott, nincs több kiút,
„Szabadságunk” ölünkbe hullt.

Nincs menekvés, semmi vigasz,
Az sem igaz, ami igaz.

Halott király merevedik,
Üszkös világ közeledik.

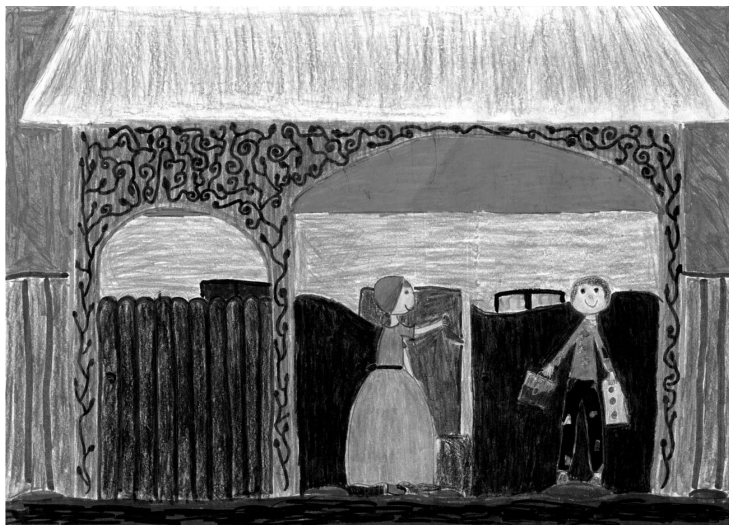
Fekete föld kórót nevel,
Szemétdombon rózsza hever.

Száraz kóró, bogánccs köze,
Fonnyadt rózsza, vér a színe.

Perspektíva

Aszfaltig ér a látóhatár,
Láthatárig ér az aszfalt,
Sík vidék – gyalult világ
Vágyak ölén rak asztalt.

Szemhatárig ér az aszfalt,
Aszfaltig ér a szemhatár.
Lomb nélkül fészek hóján,
Mérgezett döögöktől zuhan
Alá a Madár.

Demeter Panka

Szappanos Gábor

A szobrok életéből

„*Sobasem lesz itt már proletárforradalom...*” – merengett szomorúan Lukács György a félcenti vastag jégréteg alatt a rákospalotai kert magányában egy borús december végi napon. Ólomszürke égből reggel óta esett az ólmos eső, s kora délutánra mindent üvegszerű páncélba öltöztetett: a magas kőfal övezte ház kertjében a barnásfekete, letapodott almafák ágait, a mogyoróborokat, a filozófus melletti mohos kőpadot, amelyen a ház egyik lakója, a fiatal filozófiatanár, Kovács „Hegel” Ferenc szokott bensőséges, az emberi fül számára hallhatatlan társalgást folytatni Lukács Györggyel. Igen, a tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosát is jég borította: ültében előrehajoló bronz alakját, nagy görbe orrát, bal combján nyugtatott kezét, mellmagasságban tartott jobbját, s benne a hatalmas szivart. Jég fedte elegáns zöldeskék patináját s feje búbján a fekete-fehér galambürüléket. Lukács György szája tátva volt – a vita hevében elmondani szándékozott érvek útját is jég fedte.

A szobor visszaemlékezett hányatott sorsára. A rendszerváltozás után őt is elérte a szobordöntők dühe. A kellemes külvárosi terecskén, platánfák gyűrűjében álló – illetve ülő – filozófust tavaszi nagytakarítók ledöntötték helyéről, majd elhurcolták egy ócskástelepre. Mindenféle huzalkötegek, lopott színesfémek, lefűrészelt szoborkarok és -lábak, kibelezett roncsautók, Moszkvicsok, Wartburgok és Skodák meg Barkasok között tengette napjait mindaddig, amíg egyszer csak felcsillant a méltóbb lét reménye. Egy áprilisi reggelen markos, overallos, ordibáló emberek jöttek, s emelőszervekkel ellátott teherautójukba rakták, s a szoborparkba szállították. A platóról a

kötelekkel és mindenféle ellensúlyokkal kitámasztott szobor merev tekintettel nézte a forgalmas főváros pezsgő életét, egyetlen halvány mosolyt sem csalt bronzajkára a szabadság, jottányit sem engedett szigorúságából, engesztelhetetlen maradt; elsáncolta magát a marxizmus dogmái mögé. Csak egyszer zökkent ki egykedvűségéből, amikor a Szent István körúton, a Vígsház előtt egy hirtelen fékezésnél majdnem berepült az utasterbe a sofőr és a három szállítómunkás közé.

Aztán megérkeztek valahova Dél-Budára, ahol Lukács Györgyöt egy különös, vörös téglás bejáratnál balról Lenin, jobbról pedig egy-egy kubista felfogású – mindenestre igencsak szögletes – Marx és Engels fogadta. Lukács Györgynek először csillant föl a szeme aznap, s épp emelte volna üdvözlésre szivaros kezét, ám sem a kötelek, sem a bronz nem engedtek szorításukból. Odabent tágas park terület el, a teherautó zötykölődött még egy darabig, majd a munkások óvatosan leemelték egy kis kör alakú, macskakövekből kirakott terre, azon is egy négyszög alakú kőemelvényre. Mintha jó előre kijelölték volna a helyét.

„*Olyan vagyok, mint önmagam stremléke*” – tűnődött hideg fejfel a filozófus, és unottan hallgatta a hűvös böjti szelek egyhangú füttyülését. Aztán néhány óra múlva egy kis melegség költözött belé, egyrészt, mert a dunántúli dombokon nyugodni készülő nap előbújt a kövér felhők mögül, és jótékonyan melegíteni kezdte, másrészt elültek a szelek, harmadrészt pedig eszébe jutott, hogy a szobrok könnyezni is tudnak, és ő most nagyon szeretett volna könnyezni, könnyezni, amiért méltó, bölcselkedésre alkalmas helyet találtak számára.

Persze ahhoz, hogy könnyezhessen, legalább faszobornak kellett volna lennie. Az ócskástelepen kihallgatott egyszer egy társalgást, a háta mögött két hang arról beszélt, hogy egy orosz falucskában csoda történt. Úgy esett a dolog, hogy egy nyugdíjas pár éve hazavitt a szeméttelpről egy kétméteres Lenin-szobrot. Mint egykori állami alkalmazott – hűsz esztendeig kapitányként dolgozott egy hajón – olyannyira hozzászokott az állam nagyjainak a tiszteletéhez, hogy egyszerűen nem tudott elmenni a szovjet vezér szobra mellett, nem tudta csak úgy otthagyni. Évek alatt a nyugdíjas tengerész kitartóan és odaadón ápolgatta Vlagyimir Iljicsét: gondosan lemosta róla a madárpiszkot, és különböző vegyszerekkel védte a kártevőktől. És egyszer csak megtörtént a csoda: a faszobor tavasszal kisebb ágakat eresztett, majd kivirágzott. De ez még semmi, ugyanis Lenin szeméből egy szép napon könnyre emlékeztető gyanta kezdett szivárogni. A környék lakói megtudták a dolgot, s utána a nyugdíjasnak se éjjele, se nappala nem volt: a jelenségre Szentpétervár minden kommunistája kíváncsi lett, és zarándoklat indult a férfi falusi házának udvarába.

„Valláspótlék. Könnyező Szűz Mária” – állapította meg magában lakonikusan Lukács György, mégis irigyelte Lenint, hogy ő legalább könnyezni tud.

Hosszú szoborléte alatt azonban a filozófus megtanulta, hogy az embernek nemcsak életében, de halálában is keménynek kell lennie, nem szabad soha ellágyulnia – különösen, ha kommunista. Ebben persze nem csupán töretlen hite, hanem a bronz anyaga is segített neki, hiszen könnyebb annak keménynek lenni, aki ezer fok fölött olvad. Ennyi előnye hadd legyen már az élőkkel szemben.

Miközben Lukács György ezeken tűnődött új helyén, lassan leszállt az éj. A láthatár szélén a vörös alkony már rég felszívódott, mint főbe lőtt reakciósvér a földben. Hideg, érces fényével a telihold pattant az

ég tetejére, mint parittyából kilőtt, sugárzó kődarab. A filozófus elszenderedett, néha a szobroknak is szükségük van egy kis pihenésre. De nyugtalan álma volt, nagyon nyugtalan: kietlen vidéken akasztott embe- reket látott, minden fán egy-egy fakószürke arcú ember lengett. Egy idő után fura, csosz- szanó-roppanó zajokat hallott, és nem értette, mi lehet az: a kietlen tájon nem járt senki. A zajok egyre erősödtek, aztán egyszer csak nagy recsenésre riadt: hirtelen azt sem tudta, hol van. Mervé volt a nyaka, nem bírta elfordítani, pedig szerette volna megtudni a különös zaj okát. A filozófus biztos volt benne, hogy nem kísértet, hiszen nem hitt a kísértetekben, szubjektív idealista képzeteknek tartotta őket. Mindenesetre azonnal föltűnt számára, hogy a Hold, amely elszunnyadá- sakor még a bal válla fölött volt, mostanra már előtte araszolt az égen. A Nap útját kö- vette, Lukács György megfigyelte, hogy a Hold többnyire mindig a Nap útját követi. Aztán megint csoszszanás, majd olyan rop- panás, mint amikor nehéz tárgyat kavicsos húznak. A Hold alatt lassú mozgást látott, mégpedig minden irányból. A szeme sarká- ból látta, hogy jobbról is, balról is, és persze előlről is nagy emberforma tömbök jönnek felé. Szobrok. Talán a háta mögül is. A Hold fehérre meszelte mindegyiket, jöttek feléje, egyre csak jöttek, és egyre szorosabb gyű- rűbe vonták. Amikor közelebb értek, fel is ismerte őket: volt köztük több Lenin (egyik sem könnyezett, ahogy látta), számos Marx és Engels, egy rossz képű Dimitrov, zászlót lengető Osztapenko, Steinmetz, ismeretlen szovjet katonák, egy sereg kommunista mártír meg egy rakás szuronyos, tanácsköztár- sasági pléhtömeg, amelynek a cipőképű Kun Béla szónokolt egy örökkévaló pillanatban. Körbeállták a jövevényt, és csak nézték, né- mán. Lukács György kissé kényelmetlenül érezte magát, mert ő ült, a többiek pedig mind álltak. Szeretett volna föllátni, bemu- tatkozni, az udvariasság ezt kívánta volna, de nem tehetett. Mintha ennyivel ragasztották

volna a székéhez. Egy darabig nem történt semmi, aztán újabb zajt hallott. Hasonlót az előbbiekhöz, de ez sokkal szaporább volt. Kisvártatva meg is érkezett a késlekedő szobor: feldúltnak látszott – feltehetőleg a nagy sietségtől –, és valami hosszúkas kendőt nyújtott Lukács György felé. „Milyen figyelmes öntől, fiatalember, hogy sálat hozott nekem – hálálkodott Lukács. – Köszönöm! Egy magamfajta öregembernek, még ha szobor is, bizony hűvösek ezek a szabadban töltött tavaszi éjszakák...” Ám a tagbaszakadt fiatalember egyre csak rohant a kendővel, de soha nem ért oda a filozófushoz. „Lukács elvtárs, én tanácsköztársasági emlékmű vagyok, és vörös zászlóval rohanok a forradalomba!” – adta magyarázatát vonakodásának az újonnan érkezett. Lukács György szégyellte tévedését, s lehet, hogy ez kiült az arcára is, de szerencsére senki sem láthatta, mert a fiatalember eltakarta előle a teliholdat, és a filozófusra fekete árnyéka vetült. A kínos csöndet végül egy előrenyújtott karú Münnich Ferenc-szobor törte meg: „Meséljen nekünk, Lukács elvtárs!” „Mit, elvtársak?” – szólalt meg nagy nehezen a filozófus. „Mindegy, valamit, amivel tartja bennünk a hitet... Meg egyébként is, unalmas és egyhangú ám itt az élet. Ha meg nem unalmas, akkor abban sincs köszönet: a nacionalista-soviniszta-revizionista burzsoá látogatók csak nevetgélnek rajtunk, gúnyolódnak, és nem regulázhatjuk meg őket! Pedig jót tenne nekik egy kis Szibéria! Legalább mi, kommunisták tartsunk össze, elvtársaim!” „Na jó...” – egyezett bele Lukács György, és érces hangon belekezdett a bolsevizmus mint erkölcsi probléma taglalásába.

Ám alighogy felállította téziseit, és nekifogott volna a téma részletes elemzésének, éles kiáltás hasított a mozdulatlan levegőbe: – Takarodó, uraim! – A szoborpark óre figyelmeztette a szobrokat, hogy ideje visszacsoszogniuk a helyükre, hogy a délelőtti nyitáskor mindenki a számára kijelölt talapzaton fogadhassa a látogatókat.

Lukács György reggelre egyedül maradt. Délelőtt tízkor nyitott a park, és lassan szállingózni kezdtek a látogatók. Amikor ölék értek, volt, aki továbbment, volt, aki megállt, és a talapzaton lévő, nevet és születési-halálozási évszámot jelölő réztábla elolvasása után azt mondta társainak: – Lukács György...

Mindenki megérintette, és kicsit megdörzsölte a havannaszivarja végét. Amikor aznap már a huszadik látogató tette ugyanezt, a szivarvég mintha felizzott volna kicsit. Vagy talán csak a tiszta levegőben a vakítóan sütő nap egy sugara vetett lobot rajta egy pillanatra? Mindenesetre Lukács György már az illatos füstöt is érezni vélte, és gondolatban szivarfüstfelhőbe burkolózott. Legszívesebben elbújt volna a látogatók elől, akik szemlátomást úgy kezelték, mint valami vásári vagy állatkerti állatot.

Az első nap kissé fárasztó volt, de a következők egyre könnyebbek lettek: megszokta a helyzetet, nem zavarták többé a látogatók, a nyúlkalások sem idegesítették, belenyugodott, hogy szivarja végét előbb-utóbb fényesre fogják fogdosni, mint a szentek nagylábujját. A havanna mindenkit vonzott, mint a mágnes.

– Mint egy fark... – mondta egyszer valami.

– Aha. Fallikus szimbólum.

De az éjjelek is mozgalmasan teltek. A sötétség leszállta után a szobrok mind felkerekedtek, és odasereglettek Lukács György köré, hogy meghallgassák az aznapi szemináriumot. A filozófus beszélt nekik a történelemről és osztálytudatról, a hegeli és a marxista dialektikáról, a dialektika és a gazdaság összefüggéseiről, az ész trónfosztásáról, az irracionalista filozófia kritikájáról, a társadalmi lét ontológiájáról, nemkülönbben a demokratizálódás jelenéről és jövőjéről és még sok más érdekes és izgalmas dologról.

Így ment ez sok-sok napon és héten át, mígnem egyszer Lukács György elérkezettnek látta az időt, hogy szelídebb vizekre

evezzen, és rátérjen az esztétikai nevelésre. Beszél a modern dráma fejlődéséről, a heidelbergi művészetfilozófiáról, a lélekről és a formákról, Goethéről és koráról, a történelmi regényről, a realizmus problémáiról. A szobrok hol csendben, talán a szokottnál is nagyobb csendben hallgatták, hol mocorogtak az előadások alatt, csoszogtak a kavicsos, össze-összekoccantották a vállukat. Fegyelmezetlenségük olykor már magát az előadót is zavarta, de nem szólt rájuk, mert örült, hogy nincs egyedül.

Egyik nap aztán kitört a vihar. Munkaszüneti nap lehetett, alighanem május elseje, mert nagyon sok látogató érkezett. Meleg szél fújt délnyugatról, igazi nyár eleji szél, a nők többsége szoknyában volt és blúzban, a fázósabbakon volt vékony blézer is. Lukács György nagyon rég nem látott ennyi elővillanó bugyit, világoskék, rózsaszín és fehér bugyikat, szegény nők alig bírták lefogni a szoknyájukat, a huncut szél mindig alábüjt és emelgette a tarka szoknyákat, földagasztotta őket, mint vitorlát a tengeren, s volt, amelyiket ki is fordította, akár az ügyetlenül tartott esernyőt. Úgy pajkoskodott a szél, mint a régi vidámpark Elvarázsolt Kastélyának szélfúvó szerkentyűje. A hajakat is szanaszét cibálta, s Lukács György rájött, hogy a szél a legerotikusabb természeti elem: másodpercek alatt majd' minden nőből vihorászó boszorkányt vagy pironkodó szendét csinál. A filozófus kedvtelve nézte e színes vendégsereget, egész családok jöttek ki, és a munkásmozgalmi emlékművek tövében, a gyepen piknikeztek, bizonyára alkalmas díszletek előtt akarták felidézni magukban a régi május elsejék boldog hangulatát, amikor minden másképp volt, és minden egyszerűbbnek látszott, mint manapság. Csak a perces kocsik hiányoztak, meg a jégkrémet, üdítőt és lufikat kínáló árusok. De se baj, a szülők hoztak magukkal elemózsiát, a leterített pokrócokon hamar megjelentek az uzsonnás dobozok, a sztaniolba csomagolt szendvicsek, a kólás és kristályvizes üvegek, a borosflaskák meg a műanyag

poharak. Kicsi gyerekek ágaskodtak Lukács György előtt, hogy elérjék a fényesedő végű szívart, a nagyobbacskák pedig beleültek a filozófus ölébe, vagy bal térdén lovacskáztak szüleik nem szűnő aggodalmas figyelmeztetése ellenére, hogy vigyázzanak magukra, le ne pottyanjának. Dél körül egész gyerekhad zsongta körül a filozófust, fogócskáztak körülötte, aztán bújócskáztak, a hunyó a szobor jobb combjának támasztotta fejét, ott számolt, míg el nem rikkantotta magát: – Aki bújít, aki nem, megyek!

Délután igazi idillé fajult az együttlét. A távozni készülők fényképezkedni kezdtek Lukács Györggyel – a filozófus később úgy festett ezeken a felvételeken, mint boldog nagyapa a családja körében. Akik még maradni szándékoztak, azok elheverték a fűben, és szunyókáltak a napon. Időközben előállt a szél is, de Lukács tudta, hogy meglesz még ennek a böjtje, mert messzire tekintő szemével látta, mint kéklenek a távoli dombok: mint gyűlik az eső előtti pára a levegőben. A patina is viszkedett a testén, ez is a készülő változás előhírnöke volt. Hat óraker kezdett fújni az északi szél, és tíz perc alatt kiürítette a szoborparkot. Északon vastag felhők gyülekeztek, mint egy szerveződő hadsereg, amely visszahódítja királyának a jogos jussát. Záráskor, pár perccel nyolc óra előtt, amikor a nap lenyugodott (ezt persze nem lehetett látni), amikor már szinte éjszakai sötétség borult a parkra a lilásfekete hasú felhőktől, az ór volt az egyetlen élő ember a parkban.

Lukács sztoikusán várta a vihart, el nem futhatott, el nem bújhatott, nem menekülhetett be sehova. Az ég boltozatja volt a kupola a feje fölött. Negyed kilenckor döntöttek úgy odafönt, hogy eddig s ne tovább. Itt és most kell leszakadniuk a sokáig cipelt terheknek, mint háborúban a repülőgépek láncos bombáinak. Hatalmas csattanások és villámlások közepette zúdult le több hónapos csapadékmennyiségnek megfelelő víz. Lukács György a szinte vízszintesen, vastag

pázmákban zuhogó eső függönyrétegei mögül is meg-megpillantotta sorstársait, akik rettenthetetlen végvári vitézekként állták a sarat. A gyakran felvillanó villámok kékesfehér fényében közeledő kísérteteknek rémlettek, önmaguk kísérteteinek. Valóban közeledni látszottak, de a filozófus arra gondolt, bizonyára csak optikai csalódás: alighanem a nagy tömegű víz nagyítja fel az alakjukat. Az volt az ijesztő, hogy a villám hol itt, hol ott csapott le, és Lukács György hol ezt, hol azt a szobortársát pillantotta meg egyre fenyegetőbb közelségben. Úgy érezte magát, mintha valami erőd volna, amelyre a többi szobor ostromol, a mennydörgés volt az ágyúszó, a villám pedig a torkolattűz vagy a becsapódáskor fellobbanó lángcsóva. Hosszúnak ígérkezett az ostrom, egyrészt, mert igen elhúzódott a vihar, másrészt a támadókról éppenséggel nem lehetett elmondani, hogy gyorsadtestet alkottak volna. A talpig páncélba öltözött középkori lovagok fürgében mozogtak a mocsár fogságában, mint ezek a kommunista emlékművek a kavicsos gyalogutakon. Amikor aztán lassan mind Lukács György köré gyűltek, mintha az ég is megérzett volna valamit, elnyugodott valamelyest a vihar, de az eső továbbra is esett. Várakozásteli csend telepedett a társaságra. Végül Münnich megköszörülte ércorkát – talán mert Krassó György ellenzéki aktivista korábban többször itatta meg vörös festékkel –, és így szólt: „Lukács elvtárs, ma miről szeretne beszélni nekünk?” „Kedves elvtársak – válaszolt Lukács György picit remegő hangon, de megőrizve higgadtságát: megfordult ugyanis a fejében, hogy ez az egész ostrom talán csak az ő képzeletének szüleménye –, arra gondoltam, elvtársak, hogy ma az esztétikum sajátosságáról beszélnek és a különöségről...” „Na látja, Lukács elvtárs, hát ez a különös! – vágott a szavába Münnich kissé ingerülten. – Az a különös, hogy miközben az osztályharc egyre fokozódik, az imperializmus újabb meg újabb bástyákat foglal el a világban, a népeket gazdasági rabszolgá-

ságba taszítja, és egyáltalán, ádáz küzdelem folyik a tőkés rend és a világproletariátus erői között, ön nem áll piszlicsáre esztétikai kérdésekkel foglalkozni, és bennünket is ilyenekkel traktálni... Figyeljük önt egy ideje, Lukács elvtárs. A többiekkel együtt úgy véljük, hogy ebben az éles helyzetben a művészettel, különösen a burzsoázia művészetével foglalkozni jobboldali elhajlás, és sokkal célszerűbb lenne, ha Lukács elvtárs a továbbiakban inkább az ideológiai nevelésre összpontosítana! Úgyhogy felszólítjuk, gyakoroljon nyilvános önkritikát!”

Lukács György mindenre számított, csak erre nem. Kérdőn tekingett szoborról szoborra, Münnich mozdulatlanul állt, kinyújtott kezével vádlón mutatott rá, a tanácsköztársasági emlékmű permanensen rohant a forradalomba, Osztapenko egyre csak jött a zászlóval, de egy tapodtat sem jutott előbbre.

A filozófus rezignáltan megállapította, hogy a tudatlanok mindig ellenségnek vagy legalábbis gyanús elemnek tekintik azokat, akik többet tudnak náluk. Úgy látszik, ez olyan természeti törvény, amit még a közös világnézet, a munkásmozgalom nyújtotta közös eszmerendszer sem képes feledtetni.

A Leninek, Marxok és Engelsek a többiektől kicsit hátrébb álltak, s mély hallgatásba burkolóztak – vagy mert a magyar elvtársak között nem akadt senki, aki hajlandó lett volna vállalni a tolmács szerepét, vagy mert nem akartak beavatkozni a magyar munkásmozgalom belügyeibe.

Lukács György hirtelen ordibálást, fül-siketítő csikorgást, macskaköveken kopogó patazajt hallott. Odapillantott, és rémülten látta, hogy a Kun Béla hergelte pléhtömeg már egészen ott van mellette, a szuronyok vészjóslón merednek felé, s itt-ott vöröses fény csillan meg rajtuk. „Lehet, hogy csak hallucinálok” – futott át az agyán, amikor észrevette, hogy borsónyi jégdarabok hullanak az égből. „Bizonyára csak a jég kopog a bádogon...”

Aztán hatalmas, vakító villanás, majd csattanás. Mintha ágyúgolyó robbant volna a forrongó tömegben. A pléhtömeg szanaszét röpült a földön, a levegőben megpörkölődött hús szaga terjengett. (Másnap az őr öt döglött sünt számolt össze.) Münnich hanyatt vágódott, kezével most az égre mutatott.

A Lukács György ellen indított palotaforradalom ugyan véget ért, de a szobor továbbra is ordibálást hallott. Lassan arra is képes volt, hogy megértse, mit ordibálnak: – Rendőrség, kinyitni! Nyissák ki! A törvény nevében kinyitni!

Lukács György emlékeiből riadva kinyitotta jégmáz borította szoborszemét. Eltartott egy darabig, amíg rájött, hogy nem a szoborparkban van, hanem Kovács „Hegel” Ferenc kertjében. A filozófust úgy helyezték el, hogy egyenesen szembenézett a ház oldalában lévő főbejárattal. Mindössze öt méterre volt az üvegajtótól, úgyhogy amikor Kovács „Hegel” reggel munkába indult, mindig kapott egy hálás pillantást a méltatlan szoborparkbeli incidens után az enyészettől megmentett mestertől. Az történt ugyanis, hogy a szoborpark igazgatója úgy döntött, nem vállalja a kockázatát a további, ideológiai alapú összetűzéseknek, hiszen az izgága szobrok helyreállítása sok millió forintba került.

Kovács „Hegel” az újságokból szerzett tudomást róla, hogy Lukács Györgyöt ingyen elviheti bárki, aki gondoskodik a megfelelő elhelyezéséről. A fiatal filozófiatanár kapva kapott az alkalmon, mindig is nagy híve volt a világhírű bölcselethez.

– Rendőrség! Kinyitni! – hallotta ismét Lukács a türelmetlen hatósági parancsot. Aztán nyikorogva kinyílt az ajtó, és Lukács György a két rendőr között a benti félhomályban megpillantotta megmentőjének nyurga, magas alakját.

– Parancsoljanak, uraim, mit óhajtanak? – kérdezte udvariasan Kovács.

– Ön Kovács Ferenc? – kérdezett vissza fenyegető hangon az egyik kék ruhás közeg.

Lukács György nem látta, melyikük beszél, mert éppen háttal álltak neki.

– Én vagyok.

– Lakossági bejelentés érkezett, hogy ön kiültette édesapját a kertbe, aki ennek következtében fagyhalált szenvedett.

– Igen? Akkor szíveskedjenek megtekinteni az állítólagos halottat – felelte Kovács „Hegel”, és a szoborra mutatott.

A rendőrök hátrafordultak, és meglátták Lukács Györgyöt. Aztán közelebb mentek, először csak lassan, óvatosan, mintha attól tartanának, hogy a halott fel talál éledni.

Sokáig és behatóan tanulmányozták a szobrot, s közben hátul összekulcsolt kézzel hintáztak a sarkukon. Talán azon gondolkodtak, hogyan őrizték meg méltóságuk látszatát.

– Ki ez? – bökte ki végül a magasabb közeg.

– Lukács György filozófus – felelte Kovács „Hegel”.

– És az ön édesapját hogy hívják?

– Kovács Józsefnek.

Ekkor csoszogás hallatszott a ház felől, és mind a hárman hátrafordultak. A rendőrök arcára riadalom ült ki, talán attól féltek, újabb támadás készülődik a tekintélyük ellen. De csak egy vénember jött utánuk. Csoda, hogy eljutott idáig, és nem csúszott el a jeges járólapokon. Arca beesett, viaszsárga.

– Papa, menj vissza, megfázol! – ripakodott a jövevényre Kovács „Hegel”. De az öreg nem mozdult.

– És a bácsi kicsoda? – kérdezte kissé bizonytalanul az alacsonyabb rendőr.

– Az édesapám – mondta készségesen a fiatalember.

A rendőrök nem bíztak semmit a véletlenre. A szobrot egybevetették Kovács Józseffel, hátha mégis kiderül, hogy azonosak. Volt némi hasonlóság közöttük: mindkettőnek nagy, porcos füle volt, valamint hatalmas, tárt szája. A rendőrök úgy néztek a szoborról a vénemberre, mint ahogy útlevélképet vetnek össze a kép eredetijével. Ám Kovács József mellmagasságban nem havannát tartott

a kezében, hanem taknyos zsebkendőt. Épp trombitálni készült az öreg, s miután kifújta a hidegtől piros orrát, fia megismételt felszólítása ellenére, hogy menjen vissza a házba, beszélni kezdett:

– Kollégista koromban, az ötvenes évek elején a szobatársam egy kis vörös sarkot rendezett be a hálóban. Hatan voltunk a szobában, aztán az úgy volt, hogy a sarokban egy vörös kendővel letakart kis asztalkán...

– Jaj, papa, hagyd már, az urak nem ezért jöttek – vágott a szavába a fia, de hasztalan. Az öreg csak mondta a magáét.

– ...kis asztalkán egy fehér Sztálin-mell-szobrocsta volt. A szobatársam nagy becsben tartotta Sztálint, ha valami baj érte, mindig megsimogatta a fejet, és azt mondta: „Jól van, Jóska, lesz ez még jobban is!” No aztán annyi baj érte őt, annyiszor kapott rossz osztályzatot a reakciós tanároktól, és annyiszor simogatta vigaszért Sztálint, hogy a fej egészen elszürkült. Úgy-hogy a szobatársam mosogatta a szobrot a csapban, mert azt mondta, hogy méltatlan a nagy vezérhez, hogy egérszürke legyen a feje, de ahogy mossa-mossa a fejet, látja ám, hogy egészen elformátlanodik... Nem tudom, milyen anyagból volt az a Sztálin, elég az hozzá, hogy elformátlanodott. No, ekkor aztán a szobatársam, Józsefnek... izé, dehogyis... Jánosnak hívták, gyűjteni kezdett közöttünk, adnánk össze annyi pénzt, hogy... hap... haptic! – prüszentette el magát az öreg.

A fia már nem próbálta meg betessékelní, belenyugodott a változtathatatlanba. Végül is kehes apján piros hálósipka volt, jól a homlokba húzva, vastag, sötét kockás, majd földig érő háziköntös és meleg mamusz.

– Szóval, hogy is volt azzal a fejjel, Kovács bácsi? – kérdezte az alacsonyabb rendőr, mintha egy szemtanút hallgatna ki, és bambán, gondterhesen megvakarta füle tövét a kincstári usanka alatt.

– Hát, az úgy volt – kapott a szón az öreg, örülve, hogy a sok lepisszentés után végre

valaki biztatja –, az úgy volt, hogy a szobatársam egyszer, amikor simogatta a Sztálin-fejet, véletlenül leejtette a padlóra, és rípiytárra törte...

A rendőrök hökkenten egymásra meredtek, majd Kovács „Hegelre”, de a filozófiatanár nem adott magyarázatot, csak szomorúan hallgatott. Majd a rendőrök arcára kiült a gyanakvás: meg voltak róla győződve, hogy megint át akarják verni őket.

– Kovács bácsi, döntse el, hogyan volt, mert nincs időnk ennyi hülyeségre! – ripakodott rá az alacsonyabb rendőr.

– Ez nem hülyeség, kérem – méltatlankodott az öreg –, mert az úgy volt, hogy egyetemre jártunk, de nekünk is el kellett látogatnunk valamilyen üzembe, hogy a fizikai munkával megismerkedjünk. Mi, népi származékok persze ösmertük a fizikai munkát, otthon, a faluban ganéztunk a marhák alól, szántottunk, vetettünk, úgy-hogy minket nem kellett rá megtanítani, elég az hozzá, hogy egyik nap délután elmentünk valamilyen üzembe, már a fene se tudja, milyen üzembe, de nagy kerek kádak voltak benne, aztán a szobatársam, a János, vagy hogy is hívták, oda is elvitte a Sztálint, vitte azt mindenhova, mint egy talizmánt, és amikor belenéztünk az egyik nagy kádba, hát nem belejejt a Sztálin-fejet az istenadta... A fej pörgött, mint a ringliszék, sistergett, épp olyan volt, mint a vízbe dobott magnéziumdarabka a fizikaórán az elemiben... aztán egyre kisebb lett, míg a végén teljesen el is tűnt. Föloldódott abban a savban vagy miben, az ördög tudja, mi volt a kádban...

„Hát, így múlik el a világ dicsősége” – futott át Lukács György agyán, és arra gondolt, de jó volna egy nagyot szívni a szivarból ebben a ronda időben.

– No, és akkor a János gyűjteni kezdett közöttünk egy új Sztálin-szoborra, de én azt mondtam neki, hogy hallod-e, te János, szegény diákok vagyunk, hasznosabb dolgokra is el tudnánk költeni azt a kevés

pénzecskenket, mint egy semmit érő szoborra... Vehetnék rajta ennivalót, a Sztálin-szoborból nem élünk meg, egyébként is te törted össze, meg minek kellett annyit mosnod a csapba, hogy olyan lapos lett a homloka, mint egy neandervölgyi ősemberé?! Tied volt a szobor, te vagy a hibás, vegyél te magadnak új Sztálin-szobrot!... No aztán a János nem szólt semmit, csak nyelt egy nagyot. A következő félévben nem mehettem ki ösztöndíjjal a Szovjetunióba, mert a János följelentett. No, nem is hiányzott, mert farkasordító hideg van ott. Addig is többször kaptuk már hallgatózáson. Ilyenkor a füléhez tette a kezét, kítátotta a száját, és még a nyelvét is kiöltötte. Biztos jobban terjedt a hang, hogy összenyitotta az összes járatot a fejében. De lehet, hogy ő a nyelvével is hallott. No, mi se voltunk hálátlanok, éjszaka sokszor csillagot rúgattunk vele, vörös csillagot.

A rendőrök kíváncsi tekintetét látva, Kovács bácsi felbátorodva folytatta.

– Az úgy volt, hogy miután elaludt, jól összetekert papirost dugtunk a jobb lába ujjai közé, és meggyújtottuk. Készenlétben tartottunk néhány vödör vizet is, nehogy tűz legyen. No, aztán amikor a tűz pörkölte a lábát, fölbredt, és rémülten rugdálni kezdett. És mennél inkább rúgott, annál jobban égett a papiros... – Az öreg mosolyra húzta nagy száját, viaszos arcán összevissza szaladtak a ráncok.

– Ötvenhat novemberében egyszer összefutottam a Jánossal az utcán, és gondoltam egy nagyot. Mindig magamnál hordtam két darabot a ledöntött Sztálin-szoborból, amit a forradalomban fűrészeltem le. „Kell még Sztálin? Nesze!”, mondtam neki, és a kezébe nyomtam az egyik formátlan darabot. A szobor füléből származott. A Jánost azóta se láttam – jutott a végére mondókájának Kovács bácsi, legyintett eres kezével, megfordult, és becsoszogott a házba.

A rendőrök nem szóltak semmit. Még egyszer utoljára, csalódottan ránéztek Lu-

kács Györgyre, aki búcsút intett a boldogan fénylő, jégbe hűtött havannával, és dolgukvégezetlenül távoztak.

(A szerző Ajándéknepok a túlvilágról című kötetében megjelent novella újraközlését szerkesztőségünk fontosnak tartja. A szerk.)

Czenthe Kata

T. Ágoston László

Pótnászút

Hárman álltak a megállóban autóbuszra várva. Pista, a kefefrizurás, kigyúrt izmú, jóképű, harmincas fiatalember, Feri, a dérűtötte ötvenes meg Zsiga, az ülepig érő homlokú, nyugdíjba készülő veterán.

– Könnyű már nektek – folytatta a telepen kezdett disputát Pista. – Zsiga bátyám, te jövőre veszed a kalapodat, és ki se ejted többé a szádon a Klim Kft. nevét. A postás minden hónapban a kezecskédbbe számolja a dohányt, és süttetheted a hasadat a napon.

– Ami a Klim Kft.-t illeti, most se gyakran mondogatom a nevét, mert beletörik a nyelvem. A napozás meg attól függ, mekkora lesz a napfény adója. Mert a vízért már fizetünk, a levegőért is kiróják ránk a környezetterhelési adót. A napfény ma még ingyen van, de hogy mennyiért adják holnap?...

– Mi akartuk, hogy így legyen – kotytyant közbe Feri. – Mi akartunk Nyugatra utazni, mi akartuk a szabad vállalkozást, a többpártrendszert, meg a szólásszabadságot, meg a...

– Olyan dolog ez, Ferikém – vágott közbe a fejét ingatva az idősebb –, mint amikor az ember elkezd udvarolni egy gyönyörű kislánynak. A fene majd megeszi, hogy megfoghassa végre a kezét. Az meg gondol egyet, és puff, beleül az öledbe, és kiderül, hogy nincs is rajta bugyi. No, akkor te mit képzelsz róla?

– Nagyon érdekes hasonlat, bár én...

– Látjátok, itt ütközik ki a generációs különbség – nevetett föl Pista. – Amíg ti vágyakoztok, meg képzeltőtök, én gyorsan megdugom, aztán majd kiderül, mire volt jó az egész.

– Az, aztán mehetsz a bőrgyógyászatra... Ezért van köztetek olyan sok AIDS-es, meg mindenféle nemi betegség...

– Lehet, bár ti se voltatok jobbak nálunk. Az viszont biztos, hogy a ti tempókkal soha nem jutnánk túl a kézfogáson. Még hogy kézfogás? – akadt el a szava. – Látjátok azt a csajt a túloldalon? Apám!... Ha azokat a dudákat kézbe veszi az ember, akkorát szólnak, mint hajókürt az esti ködben... Ezt nem szabad ilyen messziről nézni. Viszlát! Ha reggel netán késnék egy kicsit, tudjátok be annak, hogy léket kapott a hajó, és éppen süllyed. A kapitány meg ott áll a parancsnoki hídon és szalutál.

– Szélhámós – jegyezte meg félhangosan Feri, s az elrohanó Pista után nézett. – Az előző munkahelyéről is ezért rúgták ki. Összeszúrta a levét a főnöke barátnőjével. Pedig állítólag nagyon csinos élettársa van. Én ugyan még nem láttam, de a Forgóné ismeri. Ő mondta.

– Lehet, hogy szélhámós, de jó szeme van. Az a nő még az én véretem is fölpezsdítette. Látod, ez az élet legnagyobb igazságtalansága, hogy az ember teste előbb öregszik, mint a lelke. Én bizony még elelnézegetem a lányokat. Lehet, hogy szót érteni nem tudnék velük, de tetszenek.

– Inkább mondd úgy, hogy tetszenének. Azt hiszed, én nem így vagyok velük? Csak hát a mi korunkban már nem illik ezt kimondani. Volt idő, amikor én is hasonlóképp futottam a dudák után, meg minden, de ma már... Egyszer nagyon pofára estem. Régen volt már, több mint húsz éve. Akkoriban nagy divat volt a disco. Éppen két házasság között voltam, facér harmincas. Nyár volt. Balaton, minden dugig üdülőkkel. Alig lehetett bejutni a discóba. Volt egy ismerős pincér, ő vitt be. Táncolgtam fűvel-fával, próbálkoztam... hát valahogy úgy, mint ez a Pista gyerek. Egyszer csak hallom

ám, hogy a hátam mögött beszélgetnek a srácok. Egymásnak mondják, de úgy, hogy én is halljam. Azt mondja az egyik: „Ez az ősz, öreg csavó le akarja nyúlni a csajomat.” Elég korán elkezdett mákosodni a hajam, lehet, hogy idősebbnek néztem ki, a koromnál. „Ez?” kérdi a másik. „Belekössek? De aztán gyertek ti is, nehogy egyedül maradjak!” Hátranéztem, voltak vagy hatan. Először arra gondoltam, hogy majd én megmutatom nekik. Aztán arra, hogy mi lenne, ha beszélnék velük? Végére is... Aztán fizettem, és hazamentem. Nem jöttek utánam. No, akkor voltam utójára discóban...

–Hát ez az – sóhajtott föl Zsiga. – Mindennek megvan a maga ideje. Csak az a baj, hogy nem akarja elhinni az ember, hogy az övé már lejárt.

– Ez a másik bökkenő, az idő. A gutaütés kerülget, amikor elkezdek udvarolni az aszszonynak, ő meg elhesseget, hogy még meg kell csinálni ezt, meg azt, meg majd este, ha elalszanak a gyerekek... Amikor meg végre ágyba kerülünk, megsimogatja az arcomat, ásít egy nagyot, bejelenti, hogy hulla fáradt, „aludjunk, apukám!”... Aztán elfordul, és már fújja is a kását. Én meg csak nézem a plafont, és nem tudom eldönteni, hogy áldott jó asszony a najem, vagy már megint hülyére vettek... Volt idő, amikor én is bevágtam a durcást, fölöltöztem, aztán csak két-három nap múlva mentem haza. Haragudott, hát persze, hogy haragudott. Azt hazudtam neki, hogy eszméletlenül ittuk magunkat a haverokkal, azért nem tudtam hazamenni. Azok meg természetesen igazoltak. Aztán vettem neki egy csokor fehér szegfűt, mert az volt a kedvence, és helyre állt a béke. De ahogy így visszagondolok, lehet, hogy sejtett valamit, mert ha komolyabban összedurrantunk, néha főlemlegette a kurváimat. Nem név szerint, csak úgy általában. Én meg behúztam a nyakamat és úgy tettem, mint aki nem is hallja. Jól kerestem, hazaadtam a pénzt, a család nem látta kárát. Volt némi mellékesem is, amiről

nem szólt a fáma. Most már, így hatvan felé el is lustul az ember, megkopik a vadászszervenvedély. Megnézem, hogyne nézném, de tudod, fájós lábbal már nehezen ugrik a bolha... Hát ezt jól megbeszéltük, nézd, jön is a buszom! Viszlát holnap! Kíváncsi vagyok, mire jut ez a Pista gyerek.

– Ne félj, elmeséli, csak győzd hallgatni a történeteit!

Zsiga busza is hamarosan megérkezett, még ülőhely is akadt rajta. Kettős ülés, az ablak mellett egy mosolygós arcú, középkorú nővel. Ahogy ült, kissé fölcsúszott a szoknyájára, kivillantak a térdei. Kifejezetten csinos, sőt kívánatos – állapította meg a férfi, s gyorsan letelepedett mellé, mielőtt még más elfoglalta volna a helyet.

No, vén kandúr, most legeltetheted a szemedet – berzenkedett magában –, mert többre úgysem futja a kurázsiddból. Attól félsz, hogy lebácsiz, ha megszólítod. Aztán meg itt süllyednél el szégyenedben, ha meglátná, meghallaná valaki ismerős. Arról nem is beszélve, micsoda botrány kerekedne, ha megtudná a család. „Micsoda? A papa leszólított egy nőt a buszon? Az ő korában? Te jószágos Isten! Orvos látta már?” A legifjabb Zsiga, a tizenhat éves kisunoka viszont ártatlan mosollyal kérdezné: „Legalább jó csaj volt, papa? Olyan bevaló, amelyik megéri?”

A nő elmélyülten nézett kifelé az ablakon, mintha erősen gondolkozna valamin. Olykor bölintott egyet, aztán megrázta a fejét. Végül odafordult a férfihoz, és megfogta a kezét.

– Megvan. Zsiga bácsi. Ugye maga a Túri Zsiga bácsi? Azért ült mellém, mert maga is megismert.

– Tényleg, nagyon ismerős, mintha már találkoztunk volna valahol, de ha agyonütnek se tudom megmondani, hol.

– Ejnye, Zsiga bácsi... Hát nem emlékszik? Maga művezető volt az esztergályosoknál, én meg bírólány az üzemirodán. A Zsuzsi...

– Tényleg – ütött a homlokára az öreg – a kis Zsuzsi, a Toma Zsuzsi... Jól mondom, ugye? Hát annak már van vagy huszon... hány éve is?

– Huszonhárom. Délceg, szigorú, de igazságos ember volt a Zsiga úr. Mindig így emlegettük. De hová lett a kis kefebajusz? Az a kackiás kefebajusz?

– Levágtam. Kopasz fejhez nem illik a kefe bajusz. Te meg olyan vékony, hosszú hajú kislány voltál... Döglöttek utánad a srácok...

– Azóta hús kilót gömbölyödtem, és levágtam a hajamat. Így jobban tetszem a fiaimnak. No, meg az apjuknak is – tette hozzá hamiskás mosollyal. – Bocs, de a következő megállóban leszálok. Kiengedne, Zsiga bácsi? Úgy örülök, hogy találkoztunk – csicseregte, s búcsúzóul egy puszit nyomott az öreg arcára. Ő meg csak állt az ülés mellett ünnepélyes pózban, mint akit most ütöttek lovaggá, s nem értette, miért viselkednek úgy a többiek, mintha mi sem történt volna.

A feleségét a konyhában találta. A tűzhely körül sürgölődött, mint ahogy minden este szokta. Mögé lopakodott, huncutkodva megpaskolta a fenekét, majd a nyakába cuppantott egy leheletnyi csókokocskát.

– Szia papa! – fogadta az asszony. – Loncsos vagyok, gőzben főlők. Tedd magad kényelembe, rögtön tálalok!

– Mindent a testnek, a lélek meg éhezzen?

– Mi kéne a te árva lelkednek, Zsigmond?

– Te kellenél, édes lelkem, téged szomjazlak immár harminc éve.

– Jól ismerem a te nagy szomjúságodat, oltogatom is, ahogy tőlem telik, de lásd be, Zsigám, hogy én is csak egy szerencsétlen pária vagyok, aki nappal dolgozik, este vacsorát főz, de közben a gyerekek, de közben az unokák, a lakás meg szalad, mosni kéne, takarítani kéne... Soroljam tovább?

– Ne sorold, Sárrikám, ismerem a repertoárt. Csak tudod az a baj, hogy miközben

a kifogásokat sorolgatjuk, elfogy az életünk. Ki tudja, hány jó évünk van még hátra, amíg örülhetünk egymásnak? Ma még minden a miénk, de ki tudja, melyik napon jönnek a bajok, meg a bajok, a betegségek, és nincs tovább. Ha meggondolom...

– Rendben van, Zsiga, nem titkolózom tovább. Csak a vacsoránál akartam elmondani, de kikényszerítettem belőlem. A megismerkedésünk évfordulójára béreltem egy szobát a hegyekben. Elismerem, igazad van. Itt az ideje, hogy itt hagyjunk csapat-paport, és elutazzunk arra a bizonyos pótnászútra, amit már évek óta tervezgettünk.

És eljött a nap, amikor elbúcsúztak a gyerekeiktől, unokáiktól, átadták a kulcsot a szomszédnak, aztán felbúgott az öreg Fiat motorja, és vitte, vitte őket a nászúton fölfelé, egészen a csillagok alá, ahol már senki más nem volt, csak ők ketten. Az erdő mellett, a nagy sziklák tövében, ahol a hús forrás fakad, egy szép kis rét nyújtózott tele virággal. Volt ott pipacs, meg szarkaláb, bazsarózsa és tulipán, sőt még árvalányhaj is lengedezett. Zsiga leállította a motort, kézen fogta gyönyörű aráját, és átsétált vele a rét fölé. Lebegtek, miként az angyalok. Olykor letéptek egy-egy virágszálat, csokorba kötötték, és sétáltak tovább. Sári hajába tűztek néhányat, de jutott Zsiga gomblyukába is. Tarka tollú madarak nászi dalokat énekeltek a fák ágain, s őzgidák ugrándoztak az üde zöld fűvön.

A kis patak lejjebb hús vizű tóvá szélesedett, s nászruhába öltözött vadkacsák kergetőztek fölötte. Szárnyuk vége olykor megkarcolta a vizet, s bohókás rajzokat csalt a párában úszó víztükörré. Pisztrángok lubickoltak nagyokat csobbanva, s elmerültek az áttetsző kristályhabokban. Zsiga és Sári szó nélkül fogták egymás kezét, és ábrándozva sétáltak a tóparti ösvényen. A vízparton márványból faragott padocskák állt. Pont akkora, hogy két öszszebújó szerelmes elférjen rajta. Amikor leültek rá, s összeért az ajkuk, kelet felől

fölkelt a nap, és szivárvány feszült a tó fölé. A vízről visszapattanó sugarak halk zenét varázsoltak a fák ágaiból, és megpihentek a padocska lábánál. Zsiga végigsimította Sári haját, és a víztükörré mutatott. Két ifjú ember képe tükröződött benne. A férfi hollóhajú, délceg, orra alatt hollófekete a kefebajusz. Az asszony karcsú, mint a nádszál, s szóke haja a derekát veri.

– Látod – mondta a férfi –, ezen már nem ronthatnak az évek.

– Se a jajok, bajok, betegségek – válaszolt az asszony mosolyogva.

Hárman álltak a megállóban autóbuszra várva. Pista, a kefefrizurás, kigyúrt izmú harmincas fiatalember, Feri, a dérütötte

ötvenes, meg Zsiga, a nyugdíjba készülő veterán.

– Találkoztam tegnap egy nővel – mondta Pista. – Apám, az olyan baba volt, hogy elcsordulna a nyálatok, ha meglátnátok. Ha ez bejön, biz’ isten adok Szent Antalnak egy százast.

– Ha így haladsz, előbb-utóbb összejön Szent Antalnak egy egész templomra való – ingatta a fejét Feri. – A te oltárodon meg elég a szent család.

– És előbb-utóbb rájössz majd te is – toldotta meg Zsiga –, hogy nem a százast meghódítani művészet, hanem az egyet kiválasztani és megőrizni. Csak az a baj, hogy mire az ember ezt megtanulja, elfogy az élete.

Kaj Ádám János

Azt szeretem...

Azt szeretem, aki másé,
Én meg lennék a halálé,
Mint akinek nincsen anyja,
Úgy akarlak, édes Anna!

Téged visznek esküvőre,
Magam megyek temetőbe,
Mint akinek nincsen apja,
Fogadj vissza, szánj meg, Anna!

Gyűrűt húznak az ujjadra,
Nem ébredek ma új napra,
Mint akinek nincs szülője,
Szerelmemért ne gyűlölj meg!

Azt szeretem, aki másé,
Részről legyek a halálé,
Mint akinek anyja-apja,
Úgy szeretlek téged, Anna!

Karácsony, tavasszal

Kései karácsonyfák a
Tölgyek: fészket és virágot
Aggatott rá
Agg apókánk
Díszként. S napfüzért, hogy lászon.

Madaré a jászol; párja
Alleluját füttyörészik.
Erdők szülte,
Felhők küldte
Bölcsék gyermekük dicsérik.

Magam is – a rajzó méhek
Nyomán – hódolni indulok:
Vándorbotom
S zsákom fogom.
(Az engem, míg én azt húzom.)

Örült ajándékaimnak,
S nekem legalább úgy örült
Az ur't szülő
S az újszülött.
Lelkem repdesett, röpült.

És mégis, e nagy jókedvbe
Valami félelem vegyült.
Elsötétült;
Felhő részű
Ablakunkra támla került.

A Fióka felsírt; anyja
Vigasztalta Őt, hiába.
Nem feledte,
Hogy felette
keresztbe
Fordult a tölgy száraz ága.

Szonett a barátságról

A barátság sosem lehet
Kikényszerített, másokra
Ráerőszakolt. Számodra
Mégis fölösleges teher.

Olyan társaságba vágyódsz,
Hol te csak egy vagy sok közül,
Hol mindenki egynek örül,
És az nem te vagy. Mért játszod

A nagyot, mikor óriás
Vagy a szemembe? Csak kiálts
A csendbe. Az én hangomat

Hallod vissza. Többet s jobban
Ki szenved; ki az áldozat?
Én a rossz, te meg a jó vagy?

Simek Valéria

Menekülés

A pillanat zűrzavarából
 elmenekülni a kemence
 tűzének oltalmába. Simogass,
 játssz arcomon lélekre vallóan.
 Famozsár áll a stelázsin,
 cseréptálakból, kék fazekakból
 régi ízek, illatok szállnak bennem.
 A kászlin két teásfindzsa
 küldi párját szét a konyha
 fehér falai közé. Évszázados
 ház zugaiba húzódom,
 fogyatkozó reménnyel fűzöm
 szövetkező képzeletem.
 Ebben a talajtalanságban,
 légüres térben élnek, fájnak
 a gyökerek, kapaszkodnak,
 de kétségbeejtő messziségbe
 tűnnek.
 Ez a mélyről jövő álmom nem
 ismer tér- és időbeli határokat.

Falumban

Ezt a falut a hegyek
 a markukban tartják.
 Szél nyargal a dombokon,
 megfésüli a fenyvesek
 ázott gyapját.
 A csöndön át fölhallatszik
 a források elvesző vergődése.
 Erdőszagú embert szimatolnak
 a kutyák, fáradt lépései
 az árván maradt erdők
 avar sziszegését hozzák.
 Hánykolódik, vergődik
 ágyában a patak is, mint

emberben az összeszűkülő ér,
 egyre vékonyodva.
 A hold beszövi sápadt
 fénnel a rétek páráit,
 takargatja kövér köd-
 dunnákkal. Rátapad a
 házakra, emberre, állatra.
 Ez a puhapihébe
 ágyazott csönd hallgat.
 Egyszer csak énekeddel
 belesúgod bánatod
 az éjszakába.

Ágról szakadt

Ez az ágról szakadt csend,
mely udvarod beborította.
Alatta hallgat a múlt, néha
lerázza poros tekintetét az
évek ránehezülő lombhullásától.
Mintha valaki utánam szólna,
de csak egy őszi levél koppan
a favágítón. Macska sem méri
lépteit a kert felásott rögein.
A csönd széllel teregeti
ruháit az esőtlen elmúlásban.
A mosott ruhákból a földre
nem cseppen tisztaságod
varázsa. A merítetlen vödör

idefent rozsdásodik, s a kút
mélyén ül minden vízcsepp.
Oly alattomosan lépked ez a
mozdulatlanság utánad, lábát
sem húzza mereven a lépcsőkön
felfelé, mint Te. Tétován, tapogatva
nem keres kulcsot a zsebében,
hisz' minden bezárult.
Az ajtó, a szekrény, az élet a házban...
És az utolsó integetés az ablak
szögletéből, hogy vársz, és gyere...!
Jöttem, de már későn...
Elajándékoztad lelked az örök
álmom csendjének.

Cs. Sándor Richárd

Halálomra

Bontják már
Arcomnak húsfalát,
De csontjaim még
Feszülnek a földi
Létre, hol parazsat
Ölelnék a nyári
Égre, de jégként
Olvadok a szomorú
Lombú bokrok alatt,
S elfolyok a messzeségbe
Foszló színű
Hullámok rozsdálló hátán.

E. Csák Lilla

Fegyenctelep

A gyermek abbahagyta az üvöltést. Guvadó bádorgfény szemekkel bámult az ablak felé. A gyermek, akit e februári délelőttön emeltem fel, egy fertőtlenítőszagú szobában nyüstölte életét. A kilencéves kisfiú, Flavius, növérsre négyévesnek nézett ki. Pár hete először léptem át e küszöböt, és ő rácsos ágyban, tetőtől talpig géz fáslival lekötozve ordított. És én önkéntelenül léptem hátra. Cérnával megerősített tréningnadrágiából kilógott a bölcsőde pecsétjével ellátott pelenka. Fogainak csonkmaradványait megmutatva vonított, nem, elfutni már nem lehetett... Simiona főnővér a hátam mögött állt.

Zsuzsika, sületlen vekni, két keze törzséhez kötözve. Aludt. Három éve élte a szellemileg visszamaradott gyermekek bölcsődéjében kis életét. A deréktól béna Daniela teste megrángott a szorító kötés alatt, nagy, kopasz feje akár egy érett tök, olyan volt, és résszeme nyugodtan nézett velem szembe. Naponta hat injekciót kapott vizeszsemleszerű fenekébe. Reggelente alig lehetett felébreszteni. Marina dada kanállal bökdöste alig emelkedő mellét, ha eljött az etetés, gyógyszerelés ideje. Isidor. Neki, igen, neki a mongolidiótaság adatott meg. Farkasétvágy kínozza, állandóan ételért kiáltott.

Ugye, az ember tizenkilenc évesen megpróbál élni. Továbblépni, kibúvókat, magyarázatokat találni. Tizenkilenc évesen. Mosolyokat, vigyázást, anyai mozdulatokat nyújtani. Feléjük. A lehetetlent. Ami nincs. Szétpattan ez a vigyázás, akár egy léggömb, ha megfeszítik... és benne nincs más, csak ügyetlen próbálkozás. Hazugság. Hogy nem vagy benne. Pedig benne vagy.

Aznap verőfény áradt a szobán, Flavius nem köpte ki a teát, és fénytelen szemeivel mohón bámult. Karomban vittem az ab-

lakhoz. Nem sok időm volt, Simiona nővér nemsokára érkezik, és megtiltotta, hogy ölbe vegyem őket. Hogy ne szokják meg. Ölben.

Vigyáznom kellett, mit teszek, mit mondok, és egyáltalán, hogyan állok a munkahelyemen hozzá mindehhez. Pelenkázás, etetés, fürdetés közben fel-felöltött édesanyám, sötétszemű árny-özvegy. Szótlanul vette tudomásul, hogy egyetlen gyermeke nem nyert felvételt a Babes-Bolyai Egyetem filozófia tanszékére. Húsz éve a Farmec kozmetikagyár futószalagja mellett, egy beüvegezett, fullasztó helyiségben, nyolc órán át végzi ugyanazt a két mozdulatot, remélve, hogy nekem más lesz. De én a Grigorescu negyed kockaszobás, krumplileves-magányában csak nézek magam elé.

A Donát út végén, ezer lejért dada vagyok, és hajnali hattól, ebéd után kettőig szívom a sajátos levegőt. Különös, penetráns szag ez, még ma is ott van valahol szaglóbimbóimban. Pelenka, odaégett gríz- és fertőtlenítő szag. És ebben nincs is semmi különös, ha azt vesszük, hogy ez egy bölcsőde. Mégis vegyült ebbe a szagba valami más, valami erősebb, valami kényszerítő nyűg, ami több volt, mint egy beázott, pisis pelenka vagy mosatlan ingecske. Hatalma volt ennek a szagnak, hatalma, mellyel ismeretlenek ruházták fel, és ez a szag élt is a hatalmával, túlbujánzott az épületen, szinte hivalkodva csápolta felém, és megrabolta éjeim nyugalmát. És az épület, a Timburailor utca poros végén, ellentmondást nem tűrően, hallgatagon, titkokat őrző-védőn állt, pontosan ott, ahol a hetes trolibusz, nyekeregve, kínlódva, benzinszagot ontva fordult be.

Igen, 1989-et írtunk akkor, és az országban, ahol éltem, törvény által tiltatott meg a művi abortusz. Lányok, asszonyok még-

is kénytelenek voltak titokban, injekciókat adatni be maguknak. És az eredmények itt feküdtek, a Donát úti bölcsőde virágokkal díszített épületének egyik szobájában. A szülők megfélemltek az itt fekvő teremtményekről. A játszószoba, a morcos macskókkal és gombszemű, nagy fülű kutyákkal üres volt. Ezek a gyerekek nem tudtak játszani...! Nem tudták, hogyan kell. Pedig a pszichiáter, aki járt ide, sokat foglalkozott velük. Dr. Judit Piralescu a gyerekekért élt! Miattuk érkezett kipirult arccal hajnalban be, és fárasztotta kezeit a gyerekek aktáinak kitöltésével. Ezeket a kórlapokat egy barna, lezárt szekrényben tartotta; rendszerető, jószágos nő volt, módszeresen követte a kicsik fejlődését. De Judit Piralescu doktorica szigorúan felügyelte a gyógyszerkészletet is. A kezeléseket. Betegségeiket. Fáradhatatlanul. És a gonosz csoda folytán megmaradt emberkének, hát, bőven volt betegségük. Heveny éppúgy, mint krónikus. Mindegyik rendellenességgel jött a világra: tágult tüdő, dongavégtag, gerincsorvadás. Gyógyszeregni kellett őket, naponta többször, nagy odafigyeléssel, a soros nővér egy sokat sikált pelenkázóasztalon végezte ezt.

A bölcsődések általában ágyukban szenderegtek, néha-néha kinyitották szemüket, gépiesen tátották szájukat az intézet alagsorában diétásan megfőzött, pépes készítmények felé. Aztán visszaaludtak. Mindig aludtak. Vagy bóbiskoltak, homályos szemekkel.

A kórházból mindig én rendeltem meg a doktorica által felírt pirulákat, cseppeket, antibiotikumokat. Hetente kétszer. Nem értettem én a gyógyszerekhez, de pár hét után azért csak faggatni kezdtem a piros arcú Ancuta nővért. Lapótya-képe a feszes fiatalasszonynak csak megremegett erre, és vállát vonogatta, hogy nem ártja magát semmibe. Ebbe meg pláne nem. Mibe?

Regisztreres füzetben állt mindegyik apróság neve, születési év szerint. Utána jöttek a betegségek. Meg az is oda volt róva,

mikor, melyik pirulából, cseppből megnyit kapnak és hányszor. És nekem feltűnt, hogy naponta, három alkalomnál többször kapnak kezelést. Haloperidolból csak öt cseppet szabadott adni, és láttam, Simiona nővér többet csöpögtetett Daniela tejébe... lehetett az tíz is. Hm... hát megcsúsztatott a keze.

Egyik héten éjszakára tettek. Ezt nem lett volna szabad, én nem voltam képzett nővér, féltem, is, sétáltam le-fel az ágyak között. Eljött a gyógyszeres beadásának ideje. Kevergettem a kannában a kőmenny-magteát, majd a csuprokba mértem, beleap-rítottam a pirított kenyeret. A kenyérdarabkák szétmállva úszkáltak a lében. A polcon levő gyógyszeres készletet néztem görcsös figyelemmel, szerettem volna túllenni a kezeléseken. Rengeteg idegen, színes feliratú üvegce állt ott, akár egy patikában. Kolléganóm, Marina – otthon csak a baj, nélkü-lözések, négy gyerek, iszákos férj – éppen aludt. Hagytam. Megbirkózom a feladattal. Cédulákat tettem a pelenkázóasztalra, a gyerekek nevével. Összesen tizenketten voltak akkor. A papírokra tettem volna a pirulákat... de valamilyen oknál fogva, minden üveg üres volt! Rohanva keltettem fel Marinát, aki egy szót sem értett magyarul, hát kapkodva románul eldadogtam, hogy eltűntek a gyógyszerek. Álmosan nyekergett felém:

– Dehogy tűntek el. Kifogytak. És a doktorica elfelejtett újat felírni. Tudod, Bukarestbe utazott a kongresszusra, ezzel volt elfoglalva.

Bementem a hálószobába, ahol eddig csend volt, de most mocorgás ütötte meg fületem. Felkattintottam a villanyt. Zsuzsinka ébredt fel először. Kicsit kába volt, kezeit eloldoztam, körmöcskéivel kaparászni kezdte arcát, és szemével igazi értelemmel nézett rám.

– No, Zsuzsinka, ma éjjel nincs Haloperidol! Nitrazepam sem! Elvitte a macska! Sicc!

A kislány fogatlan szája nevetésre nyílt... – még sosem láttam érzelmi megnyilvánulást rajta. Bögréjét az ázott kenyérhéjjal eltoltam. Csak a pirulák és cseppek miatt lett volna szükség erre. Hogy távolabb tudta a teát, a kislány csámcsogni kezdett, és előre hátra lógázta magát, ágyába kapaszkodva, térden állva. Izidor kiabált, és nyála csurgott. Eloldoztam, és adtam neki kicsit a fürmedvény teából.

– Kampec, Izidor, ma éjjel se pirula, se cseppecske! De kaphatsz ázott kenyérhéjat...

Közömbösen bámult, aztán a levegőbe kezdett nyülkálni. Flavius már ordított, követelve, hogy foglalkozzak vele is... A többi apróság is éberen kandikált ki ágya rácsai közül, figyelve, mikor lépek a gyógyszerekkel, no meg a bűdös teával melléjük. De ma éjjel csak kioldozni tudtam őket a kötelékeikből! Marina szaporán pislogott. Akár egy hajás baba. Valahogy elfelejthette, hogy nem tud magyarul, mert anyanyelvemen ordítva, rontott nekem:

– Megorultel te bozgor szájhá? Eloldoztad őket? Egész éjjel randáírozni fognak... Ezek bármok! Bármok!

Valóban, különös, különös éjszaka volt. Flavius kimászott ágyából, és megragadott egy csomó ólomkatonát, a dísznek kirakott játékok közül. Le-fel sétált ezekkel a szobában, peckesen, magában mormolva. A többi gyerekeknek is könnyű volt kimászni a rácsok között. Ki a vécében, a bilik tartalmával foglalatzkodott, ki ugrált, ki kacagott. A másik a fejét jobbra-balra ingatva maga elé nézett, és cammogva járkált. Daniela, a béna, addig mozgolódott, míg ki nem bújt a rácsok között, és hoppá, előttem termett. Aztán elkezdett járni! Jární. Görbe dongalábai össze-összeakadtak, és el is esett többször. Hozott nekem egy összeaszalódott almát az egyik ágy alól... széles vigyorral nyújtotta felém, és háromszor meghajolt ehhez a művelethez, akár az ortodox papok a temetésen. Zsuzsika ökleivel hadonászott, rúgkapált, mintha

csiklandoztam volna ágyában... Aztán elfáradtak. Szunyókálni kezdtek, ki széken, ki a földön. Betakargattam kis takaróikkal. Flavius a földön elterülve aludt, és az álom túlcsgurgott arcán... mintha mosolygott volna?

Derűvel fordultam Marina felé:

– Látod, maguktól is elaludtak szegények!

A robusztus lány kiabált:

– De ázonnal felebrednek. Mindjárt. Figyelj csak...!

Egy hét múlva, reggel, Daniela nem mocant. Arcocskája fehér, szája nyitva. Kiabálni kezdtem, és eldobtam a teáscsészéket. A bádogcsuprok zengésére rontott be a főnővér. Simiona, ki alig fért el az ágyak közötti részben, körömnélküli kezeivel fogdosta Daniela csuklóját, izzadságszagot árasztva. Aztán rohant hívni a doktoricát meg a mentőket. Ő volt az éjszakás, Daniela éjjel köhögött, a nyál a gégéjébe ment, és megfulladt... Simiona asszony pedig egész éjjel az orvosiban horkolt. A doktoricát nem tudták előkeríteni, a mentősök kérték a béna gyerek kórlapját, tőlünk. A barna szekrény kulcsa Piraescu doktornőnél volt. Én meg azt mondtam, csendesesen, hogy Danielának, amúgy, a donga végtagon kívül, semmi baja nem volt. Nem béna. Nem lehetett béna, mert én láttam járni. Megnéztek akkor a mentősök.

És elvitték a kis testet egy nylonbugyorban.

A haláleset után hívtak, elsőnek engem. A központba. Egy sötétképű a fogát szívta, szája rángatózott. Románul mondtam el neki, hogy mi van. Egyszerűen. Senkiről semmi rosszat. Csak a tényeket. De azokat aztán igen. Bólogatott, végignézett farmeremen, pólómon, hajamon, száját elhúzta, megkérdezte, hogy melyik suliban végeztem, meg egyáltalán mit akarok kezdeni az életemmel. Aztán felugrott, és rám kiabált:

– Maga még fiatal lány. Nem értheti ezt. Simiona elvtársnő annyi éven át dolgozott a Kórháznak. Hát hibázott! Van ilyen. Nyugodjon meg, komisszió elé visszük az ügyet.

Megkapja a büntetését. De maga, Csuha elvtársnő, jobb, ha ezt az ügyet sem otthon, sem máshol nem kommentálja. Árthatna magának és a szüleinek is.

Nemet intettem.

Azt hittem, megüt, felugrott, arca elveresedett, de szeme megtorpant arcom fehérségén.

Nyújtottam a papírt, a vallomással. Összetépte. Rátiport, sokáig tapicskolt a papírdarabkákon. Nem baj. Írok másikat. Postán elküldöm az igazgatónak, Popindoclu Mihainak. Vagy az egészségügyi miniszternek. Esetleg az „atyaistennek”.

A barna arcú ökölrel az asztalra sújtott.

A levelet harmadnap adtam fel. Csak kicsit remegett meg a kezem a postaláda előtt... anyámra gondoltam, éjszaka felkelt, cigarettázott. Vajon merhetem-e, tehetem-e? Aztán eszembe jutott Daniela szeme.

Hamarosan felmondtak, létszámleépítésre hivatkozva. De engem akkor már remény fogott meg; egyfajta láz, hisz' nyugtalanságot adó hírek szállingóztak. A barátnőm kiment Budapestre. Nem jött vissza. Többé nem. Ide nem. Én pedig nagy lélegzettel, egy újfajta szabadsággal nyújtottam be az útlevelkérelmemet.

És valahol belül reméltem, hogy akad még egy lány, ki törődik Flaviusékkal. A

sötét pirkadatban letörli arcukról az álom nyomait, és mosollyal nyújtja a kenyeret és a teát nekik. Gyógyszerek nélkül. És levelet ír, miattuk. Kettő is akad... Odafigyel majd valaki, ezekre a kéréstenül világra érkezett nyomorultakra.

Elindultam hát én is, kis cókmókkal, vállamban mély nyomot hagy súlyuk, de se baj. Nehéz dolgokat viszek, ott benn, de ezek az én dolgaim. Itt vagyok. Megérkeztem.

És mind erősebben él bennem a bizonyosság, hogy a Donát úti bölcsőde gyerekeit hiába hordozom naponta magamban. Ez a múlt. És a napok, az élet napjai, mind, mind visszalökődnek oda, a fertelmes penetráns szaghoz, a szaghoz, melynek hatalma volt.

Ez a szag és a kis kölykök bélyegek. Emberségesen megesett foltok, beégetett skarlátbetűk. Tudtam, mi történik velük. Minden este ezzel a tudattal feküdtem le ágyamba, a szobám sötétjében... És aludtam. Nevettem, sokszor megfeledkeztem róluk, és azóta is élek.

Flavius, Zsuzsika, Izidor meg a többiek! És ti? Végleg elszenderedtetek már, a sok, idegen nevű nyugtatótól? Igen? És valahonnan nézitek ezt, ami történik.

Forduljatok hát el.

Berszán-Árus Bence

Nagyatádi H. Tamás

Örök biztató

Remegő kezed alól
 egyre könnyedebb vonalak,
 egyre biztosabban záruló
 gömbölyű alakzatok,
 és egyre törékenyebb ívek
 rajzanak a fehér lapra.
 Útjaid nem fogynak
 lábadat, mégis, egyre kevésbé
 zavarja görcs, nehézség,
 járásod csak egyenesebb lesz.
 Mintha valami készülődne
 a lapos történetek ülepedtével...

Holnap még nem az ünnep
 hajnalát köszönheted,
 ám az átvirrasztott éj után
 izzó szemed tisztábban lát,
 mint ezelőtt akármikor
 örömben, várakozásban.
 Életet zendítő dallam árad
 kemény ágyat kívánó részeidben,
 ébreszt, és mintha muszájból,
 vég nélkül darárod magadban
 dallamára az örök biztató:
 Veletek leszek mindennap –

Mandala

Csak itt, a külső udvarban
 járnak egyre körbe, csoszogva,
 óvatoskodva, nehogy elessenek.
 Megfogadták, amíg tart e játék,
 nem hallgatnak figyelmeztető
 szóra, kérésre és hívásra,
 hanem ha ismerősökké vált
 a meztelen talpaknak minden
 kavics és rög, akkor leülnek
 az égtájakra nyitott kapuszárnyak
 árnyékába, és megbeszélnek, hogy ki
 mire emlékszik a forró évezredek
 közösen elképzelt formáiból,
 melyek virágillata visszaaltatja
 bennük egyenként a fürge senkiket.
 Csak színes falakat tornyoz a szél –

Üresedik

Mint ujjbegyével az egyszerű
 pohár peremén körbe-körbe,
 táncol gondolatban, és miközben
 bora hozzámelegszik langyos
 hitéhez, elbizonytalanodik
 szent felindulásában. Szétcsúszó
 magabiztossága egy kérdéssé
 olvad: Miért is lötytyintene
 italából a szomjas földre?
 És mintha a közeledő ködből
 valami szétzavarni készülne
 nyugodalmas perceit, szél
 koccint a kancsó hasához
 egy frissen törött ágat; a béke
 jeleként kéri talán, igyon,
 amíg tart még a fűszeres borból,
 amíg tartanak még az ősz
 kellemesebb napjai, hiszen
 ideje fogy egyre, hogy eldöntse,
 mit is akar feledni végül.

Máhr Gábor

Szőlőszemek

A venyigéket te gyújtottad föl,
 Igaz, én voltam a szőlővessző.

Én, a levágott szőlővessző
 Égetendő, de az új kacson
 Mézédés, kóstolt szőlőszem nő

S míg kóstoljuk a kis szőlőszemeket,
 Ragadós lesz a kezünk és a szánk,
 A szőlő küldi a mézesheteket,
 S mi átímádkozzuk az éjszakát.

Írtam a tulipánról

Belegombolyodtam magamba
s most már össze is csomózódtam
pedig úgy kimennék a szabadba
egy túsarkú-cipős nővel

Réka neked nincs ilyen?
Úgy emlékszem tavaly volt!
És te voltál a legszebb molylepke
meg mára már szitakötő
játszunk olyan kergetősdit
te futsz elől téged kell elkapni

Réka szépsége falakat dönt
de tőle mosolyt csak az ínyenc kap
úgy várom hogy mellé feküdjek
bár... most már nincs köztünk való-
ság-kapocs
csak ez az emlék-rabság

Ahányszor sóhajtva elhagyom Rékát
s csak úgy elsuhanok mellette
érzem: csók-íz emlék-parázna
lett ebből az édes kislányból

Mellei kigömbölyödnek

A Földön nyílnak így
ilyen szépen a tulipánok
Írtam rólad te tulipán
s ha elvirágzol virágod
utolsó szíromig kemencébe kerül

Amikor te sírtál

Ázott a rét
Amikor te sírtál
Sarjadt a fű
Mikor mosolyogtál

Kaposi Márton

Mennyire sikerült, avagy nem sikerült elúzni Belfagort?

„Az ördög nem alszik” – tartja a népi bölcsesség, és ennek igazságát – anélkül, hogy megakarnánk tépázni a filológiát és irodalomtörténetet megillető méltóságot – talán még a hatástörténeti kutatások során sem ártana néha figyelembe venni. Az a mód ugyanis, ahogyan *Machiavelli Belfagor* nevű főördöge megjelent a magyar irodalmi életben, mintha alátámasztaná a fenti megfontolás igazságát.

A szépíróként nálunk kevésbé ismert Machiavelli 1517 körül írta *Belfagor, a főördög* című elbeszélését, amely válogatott műveinek kötetében is meg külön füzetként is igen gyakran megjelent az azóta eltelt több mint négy évszázad során. A firenzei szerző közismert vándormotívumot dolgoz fel: az asszonyba bűjt ördögöt a cinkostársra eleinte könnyen ki tudja úzni, de a végén már csak azzal a csellel ér el eredményt, hogy ezt kiáltja: „Jön az egykori feleséged!”

A szellemes história a nagy francia írónak, *La Fontaine*-nek is megtetszett, ő is feldolgozta, mégpedig *Machiavelli nyomán*. *La Fontaine* nemegyszer tett ilyet: Boccaccio, Rabelais, Navarrai Margit és mások műveiből kölcsönözve újraélesztett egy-egy vidám és tanulságos históriát. Machiavellinek két munkáját dolgozta így át: s *Mandragorát* és a *Belfagort*. Az utóbbit 1682-ben ilyen címmel: *Belfégor. Nouvelle tirée de Machiavel*.

A francia szerző versben írt műve (291 sor) eléggé híven követi a firenzei alkotó novellájának lényegét: név szerint is megmaradnak a legfontosabb személyek (Belfégor, Roderic, Honesta, Mathéo), ugyanazok a legfontosabb helyszínek (Firenze, Nápoly), csak a mellékszereplők megnevezését hagyja el, viszont gyorsabban pörögnek az események, illetve a csattanós történet fejeződik be máshol: Machiavellinél Párizsban, a francia király udvarában, *La Fontaine*-nél a nápolyi királyi udvarban, de a szellemes végkifejlet ugyanaz marad.

Belfagor – a feldolgozás mindkét változata szerint – Honeszta közeledésének hírére meghallva, *kibújik a királylányból és visszamenekül a pokolba*.

Aztán – a novellák utóéletében, recepciótörténetében – mintha idővel meggondolná magát, visszatér az emberek közé, az irodalommal foglalkozók világába, mégpedig Magyarországra, ahol egy *műfordítóba* fészkel be magát. Előző kudarcainak tanulságait hasznosítva, itt sokkal jobban elrejtőzik az ördög, mert már a fordítónak a kilétét is jól eltitkolja, hiszen az csak így nevezi meg magát: N. N., a *La Fontaine*-mű magyar fordításának kiadója. A Kecskeméten működő *Szilády Károly* – akarva-akaratlan – besegít a rejtőzködő ördögnek, mert az 1865-ben kiadott, két ív terjedelmű kis könyv címlapján *nem tünteti fel a szerző nevét*, a fordítóén pedig nincs mit feltüntetni. Csak a 3. oldalon, a köztölt szöveg elején olvasható: *Belfégor. Lafontaine meséiből (Machiavelli után) fordította N. N.* Ez után következik a mű szövege: előbb a (Machiavellinél nem szereplő) ajánlás 29 sora *Egy korabeli szép és bájdús szívnészsnőböz*, aki Marie Desmares (Madame de Champmeslé), az író imádottja, majd utána a história 291 sora. Aztán meg egy vers, de erről később.

A címlapon mindössze ez áll: *Belfégor és Honeszta, / vagy / a páros élet / nyilvános titkai. / Kecskeméten, / nyomtatott Szilády Károlynál. / 1865.* Minden olyan bibliográfus, aki csak ezt látta, és nem tudott magyarul (és az ördögnek sikerült ilyeneket találnia és a megfelelő felületes-ségre rávennie), a két név (Belfégor és Honeszta) alapján – és nem ok nélkül – azonnal Machiavellire gondolt, hiszen az ő feldolgozása ismertebb. A firenzei szerző művei között szerepelteti ezt a könyvet *Adolf Gerber*, Machiavelli rendkívül alapos bibliográfusa, és ő teljes joggal, hiszen összeállításában a firenzei szerző kéziratait, kiadásait és fordításait együtt mutatja be. A könyvecskére korábban *Oreste Tommasini*, Machiavelli monográfusa hívta fel a figyelmet; Gerber után pedig az ő bibliográfiájára hivatkozva szerepeltették e tételt a könyvészet szakemberei. És ekkor kezdett intenzívebb működésbe az addig csak lappangó ördög.

A visszatért Belfagor azzal kezdte munkáját, hogy igyekezett eltüntetni a könyvet, és ez olyan sikerrel járt, hogy ma csak *egyetlen* számon tartott példányát emlegetik (ez a bécsi Nationalbibliothek-ban található). Egy újabb, igen alapos, Machiavelli műveinek a kiadásait a XIX. század végéig nyomon követő összeállítás, *Sergio Bertelli és Piero Innocenti Bibliografia machiavelliana* című munkája (Verona, 1979) szintén szerepelteti ezt a kis könyvet Tommasinire hivatkozva. Csak hogy a jó könyvésztí szakember nem nyugszik bele abba, hogy valamely kiadványról ne közöljön minden fontosat, ilyen esetben a szerző és a fordító nevét, így aztán a magyarul nem tudó két bibliográfus egyértelműen megteszi *szerzőnek* – La Fontaine említése nélkül – *Machiavellit*; *fordítónak* pedig – és itt érvényesül igazán az ördögi fondorlat – a cím negyedik sorában szereplő *Nyilvános Titkai!* Ez egyértelműen a bibliográfia végén szereplő mutatók egyikéből derül ki, hiszen a kiadások gondozói, fordítói stb. között szerepel a T betűnél, vezetékneve szerint a *Titkai* (ami valóban nagyon hasonlít a magyar családnevekhez), keresztnévként pedig – sajtóhibával, az *i* kimaradásával – a *Nyilvános*, így lesz végül a mű fordítója – magyaros szórend szerint – *Titkai Nyilvános*. Egy magyarul nem tudó számára nyilván nem nyilvánvaló, hogy ilyen keresztnév nálunk sem az ősmagyar eredetűek, sem a legkülönlegesebb átvett keresztnévek között nincs. Vagy azért tegyük hozzá: „Tudja az ördög.”

A szerencsétlen Belfagor, aki Machiavelli szerint Plutótól, La Fontaine szerint a Sától kapt a kényes és veszélyes megbízását – amit ugyan teljesített, de tapasztalatait összegző jelentését végül nem éppen imponáló körülmények között adhatta elő csúfos futása után a pokolban –, talán ki akarta kiköszörölni a csorbát, vagy elégtételt akart venni a sorstól az elszenvedett szégyenért, ezért *visszatért* a földi világba, és megmutatta, hogy nemcsak asszonyokba, de fordítókbá és könyvésztí szakemberekbe is képes belebújni.

A rejtőzködés huncut mestere, amikor a *magyar szerző-műfordítóba* bújva működésbe kezdett, nem érte be annyival, hogy megteremtse annak feltételét: egyszerre öltse magára Machiavelli és La Fontaine Belfagorjának képét, hanem emellett versírásra is ösztönözte N. N. urat, aki így fordítóként és költőként egyszerre léphetett a

nyilvánosság elé. A kötetben a La Fontaine-mű fordítása után, *saját szerzeményként* feltüntetve, N. N. ugyanis ilyen című verset közöl: *Honeszta mentsége*. Bár, ha jobban meggondoljuk, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy *ezt* a hosszú költeményt (215 sor) nemigen ihlethette az ördög, hiszen benne Honeszta önmaga és a női nem mellett tartott védőbeszédének fő gondolata éppen az, hogy mind az ő, mind a többi nő házársátossága, elviselhetetlensége csupán a *beljük bűjt ördög* műve, ő korábban csupán önértés és talán kissé becsvágyó és rártartó volt; az ördög közreműködésével reá kényszerített házasság és a benne munkálkodó alvilági lény tette őt elviselhetlenné. A rossz házasság és a bennük tanyát vert ördög teszi általában a nőket kibíratatlanná, akár gyilkossá is, mint a nápolyi Johannát, aki Andrást a maga készítette selyemzsinórral fojtatta meg.

Honeszta tetszetős retorikával előadott önvédelméből nem az derül ki, hogy az ördög önkritikát gyakorolt volna N. N. pennáját felhasználva, ami egyébként nem csoda, hiszen az ördög írni is csak rosszat ír (*Pole bíboros* már 1535-ben felismerte, hogy *A fejedelem* szövegét is a „sátán ujjai írták”). Itt inkább arról van szó – tehát elszámította volna magát az ördög? –, hogy olyan messzire merészkedett „őlvilágisága”, hogy vállalkozása alól már kilóg a lóláb (vagy a saját patája), amit valakinek már feltétlenül le kell leplezni és meg kell kritizálni. Vagyis tulajdonképpen a nőket ilyen módon kompromittáló ördög arcátlansága felszította egy magyar úr – N[obilissimus] N[emo] – becsületérzését, és tollat ragadott a megrágalmazott gyengébb nem védelmében.

A rejtőzködő szerző a „sic et non” (igen és nem) szimmetriájának logikája szerint, vagyis egyrészt a La Fontaine-mű lefordításával, másrészt a Honesztát dicséző saját versével *be is mutatta* meg *le is leplezte* az ördögöt, meg is adta neki az elismerést, meg el is vette tőle. A magyar olvasó is tudomásul vehette, hogy az ördög a hihetőnek költött, életszerű történetben végül is megszégyenült és menekülésre kényszerült. Csak hogy magukban az irodalmi művekben még ott lappang, hiszen a *Bertelli–Innocenti*-féle Machiavelli bibliográfia lapozgatója még mindig arról van informálva, hogy a kecskeméti Szilády-kiadványban – költött személyként – Machiavelli Belfagorja van jelen, nem pedig annak fantáziabeli leszármazottja, a La Fontaine teremtette Belphégor. Az elbeszél

történetekben kiúzták az ördögöt, az itt kiadott történetről kialakított tudásból azonban még nem. (Szerencsére *Arany János*, aki valószínűleg más forrás alapján dolgozta fel ezt a históriát *A Józsa ördögében*, nem teremtett lehetőséget ilyesfajta félreértésre.)

Az 1865-ben publikált kis könyv igen nagy ritkaság, Magyarországon szinte hozzáférhetetlen, így nem nagyon akad olyan ember, aki az ördög álmát háborgathatja. Hiába fáradozott a szorgos fordító, *Titkai Nyilvános* úr, azt nem tudta nyilvánossá tenni, hogy nem Machiavelli, hanem La Fontaine főhőse lappang a Szilády Nyomda által közölt történet mélyén. Sőt még azt is sikerült elérnie a Sátán ravasz famulusának, hogy a fordító kilétét is sűrű homály fedje, hiszen olyan általánosan használt jel mögé rejtette, amit a leggyakrabban használtak. Itt az ideje hát, hogy közhírré tegyük: a kecskeméti kiadvány nem egy Machiavelli-, hanem egy La Fontaine-mű fordítása. Sőt azt még azt is nyilvánosságra hozhatjuk, hogy ki a fordító. *Szinnyei József* írói lexikonjának VII. kötetében (441. hasáb) (*Magyar írók élete és munkái; 1900*) régóta ott porosodik ez az adat, de hát ki olvas lexikoncímszót egy olyan emberről, akiről nem tudja, hogy valamiért nagyon is érdemes őt tanulmányozni. Az illető *Kulifay Zsigmond* (1796–1868) kunhegyesi református lelkész, akinek egyházi és nyelvészeti témájú művei jelentek meg, illetve néhány érdekes fordítása nem jelent meg, és ezen nincs mit csodálkozni, hiszen ma már nem a régi egyháztörténeti szerzők a legolvasottabbak; illetve a sok, mostanában megjelent könyv között

még nincs ott a meg nem jelent fordítások valamilyen bibliográfiája vagy enciklopédiája. No és – tegyük még hozzá a Szinnyei közölte adathoz – az ördög azért még itt is megtett annyit, hogy megpöccintette a precíz tudós tollát, és az rosszul írta le a könyv megjelenésének évét: nála 1875 a valódi 1865 helyett, sőt még a kiadó Szilády Károly nevét is elhallgatta. Ezután már csak lapulnia kellett az ördögnek, mert a téves évszámot mások is átvették a kiadó elhallgatásával együtt, így a *Pallas Lexikon* (11. köt., 98. old.), a *Révai Lexikon* (12. köt., 340. old.), sőt *Gulyás Pál Magyar írói álnévlexikonja* is (401. old.). A szerzői titkok kifejezése végett szerkesztett álnévlexikon különösen idegesítette az inkognitóját körömszakadtáig védelmezni akaró ördögöt, ezért úgy intézte a dolgot, hogy rejtékelyét minél később fedezhessék fel, és sikerült kimesterkednie, hogy amikor Gulyás átvette a könyvről szóló (kissé pontatlan) adatokat, azokat a *Függelékben* helyezze el („Néhány száz névtelen munka jegyzéke”), nehogy azonnal szemet szúrjon a nem túltuntúl ismerős fordító neve, majd ennek nyomán fény derüljön a szerzőség tényére is.

Csakhogy az ördög megfeledkezett arról, amit éppen ő szabott feltételül még Machiavellinél Matheónak: Nem lehet a rejtőzködés láncolatát a végtelenségig folytatni. Tehát több okunk is van arra, hogy a tudomány szigorú racionalitással átitatott módszerének alkalmazása mellett – Feyerabend és Derrida után –, a biztonság kedvéért, a gonoszok ördög végleges kiűzése végett mi is felkiáltunk: „Takarodj, itt jön a filológus!”

Nemcsics András

Madarász Imre

Jó estét, proletármítosz!

A csaknem elfelejtett Fejes Endre

Fejes Endre írói „fortuna”-ja ez idáig az ellentétes szélsőségek jegyében alakult. Az 1923-ban született író túl korán kanonizáltak, nem kelő megalapozottsággal menesztették az egekbe, hogy mára – de már életében is – nem kevésbé igazságtalanul elfeledjék: a magyar szakos tanári diplomával rendelkező fiatalok közül is kevesen ismerik. Esetleg a nevét; műveit, olvasmányélményekből azonban aligha. Pedig a hatvanashetvenes években Fejes írószár volt: olvasták, fordították, díjazták, megfilmesítették, magasztalták, tanulmányozták... Hullócsillagnak bizonyult. Köszönhetően talán annak is, hogy a rögtönítélő műbírák rosszul ismerték fel, helytelenül választották ki, melyik a főműve. Az 1962-ben megjelent és sebtiben tananyaggá is lett *Rozsdatemető*, amelynek (anti)hőséről még egy „izmust” is elneveztek („hábetlerizmus”) talán valóban bátran mondatta az államszocializmusban uralkodó osztálynak kikiáltott proletariátus képviselőjének szemébe, ráadásul az „osztály-ellenséggel”: *„Hát ez a rendszer a ti bomlokotokat csókolja, könyörög, hogy fáradjatok el az egyetemre, legyetek orvosok, mérnökök, bírók, főművezetők, főrendőrök, főkatónák, főstemnyilák, és ti előbújtatok a barakkokból, éltek ugyanúgy, mint a hőrcsögök. Dzsessz, tánc, hajrá! Fradi! Csak zabáltok, tömítetek magatokat túrós csuszával, rántott ballal, bőfögtök és ágyba bújtok, kedves Hábetler elvtárs!... Láttál már színházat belülről? Elolvastál egyetlen könyvet is?...”* – Ez ma legfeljebb kordokumentummá, a múlt emléktárgyává teszi e regényt, eleven művészi alkotássá bajosan. Még rosszabb a helyzet a giccsesen szentimentális és parlagian brutális stílust váltogató *Szerelemről boldon éjszakán* (1975) „hosszú történetével” vagy a *Gondolta a fene* (1977) „kritikusi értekezéseivel”, amelyek csak azt példázzák szemléletesen, hogy a műveltség hiányosságait nem pótolhatják divattémák, divatdiskurzusok, divatszargon-fordulatok. Ellenkéntben például *Sánta Ferenc*cel, aki bár évtizedek óta hallgat, mégis erőteljesen jelen van a magyar

irodalomban, a fejesi életműből mára legfeljebb néhány novella menekült meg, valamint... nos, igen, a regényei és elbeszélései között átmenetet képező kisregénye, az 1969-ben napvilágot látott *Jó estét nyár, jó estét szerelem*, amelyet megjelenésekor a kritika fanyalagva fogadott, kárára állított szembe a *Rozsdatemető*vel, noha annál értékesebb, maradandóbb alkotás.

A két regény között vannak rokon vonások. Mindkettő egy emberölési büntett baljós fényében világít rá, hogy a munkásosztály vezető szerepe a rá hivatkozó, a hatalmat az ő nevében gyakorló rendszernek csak hivatalos elméletében, retorikájában, propagandájában érvényesült, a valóságban nem. A *Jó estét nyár, jó estét szerelem* főszereplője „a sötét ruhás fiú”, a vidékről a fővárosba szakadt, „szegény paraszt családból származó”, segédmunkásból „betanított munkássá” lett „munkásfiú” azért adja ki magát „Viktor Edmann”, magyarul törve beszélő „görög diplomata”-nak, mert azt tapasztalja, hogy csórá magyar melósiúként kutyába sem veszik az állítólagos munkásállamban. Azok becsülik legkevésbé, akiknek leginkább szeretne tetszeni: a nők; a pénzes külföldiek előtt azonban mindenki hasra esik, vagy éppen a hátára fekszik. Maga is utal rá, hogy a Viktor név jelentése „győzelem”: ezzel a névvel próbál győzni a társadalomban, elsősorban a nők fölött. Színlelő, hazudozó, inkább erkölcsi, mint jogi értelemben bűnös szélhámosból akkor lesz valódi gonosztevő, bűnöző, amikor utolsó, legbecesebb prédája, a szó legrosszabb értelmében is áldozatul eső Karácsony Nagy Zsuzsanna leleplezi és megfenyegeti, hogy „meghurcolja ország-világ előtt”. A lebukott, megaláztatott, megfélemlített csalo erre borotvával megöli a szép lányt.

Társadalmilag és esztétikailag egyaránt érdekes, eredményeivel és hibáival egyként tanulmányos, hogyan „csúsztatja össze”, „játszatja egymásba” Fejes a valóságot és a fikciót, a „zsurnalisztikusan tényszerű” valóságélemeket

és a már megírásakor is, de azóta még inkább valószerűtlennek ható kitalációt; mindenképpen kivételes és egyedi, ahogy bemutatja a valóság abszurditását és a képtelenség realitását. A *Jó estét nyár, jó estét szerelem* történetének alapjául megtörtént bűncselekmény szolgált: az 1962-es Szöllösi György-ügy, amelynek részletei megismerhetők a korabeli sajtóból és Szabó László (a „Kék fény”-es Szabó) *13 bíró emlékezik* című, 1975-ös interjúkötetéből. A Szöllösi halálra ítélt és akasztófára juttató Budai Ferenc bíró éppen azt tartotta a regény lerealisztikusabb, legvalóságosabb elemének – amit józan ésszel, s akár minimális életismerettel a legnehezebb elhinni –: a görög áldiplomata színészkedésének sikerességét és rászédett barátnői naivságát. Az utóbbiak szemét nem nyitja fel sem az, hogy a „diplomata” egyetlenegy kopott-kifényesedett öltönyt hord mindig (amelyre „ráférne már a tisztítás”), sem az, hogy a magyart nyilvánvalóan anyanyelvi cikornyákkal törí kerékbe („Viktor sokat fél. Álmod iszonyú, ébred veríték. Szeme sír, és tessék adni neki bocsánat.”), sem az, hogy semmilyen idegen nyelven nem tud pár szónál többet mondani, még kevésbé válaszolni, s még az sem, hogy a műveletlenség, az iskolázatlanság, a neveletlenség ordít róla és minden megnyilvánulásából. S ha már az ordításnál tartunk... „Viktor” még akkor sem ébreszt súlyos kételyt, heves ellenszenvet, szakító menekvő vágyat a hölgyekben, amikor úgy beszél, üvölt, bánik velük, ahogyan „utcai lányokkal” szokás, lekurvázza, durván pocskondiázza, porig alázza őket, ahogyan vérig sért másokat is, a pincértől a fodrászlányon át az apósjelöltig. Holott sokan átlátnak a szitán: a portás, a pénztárosnő, a virágárús öregasszony, a munkahelyi felettes hivatalnok. Mi az oka, hogy akiknek udvarol, azok közül senki sem? Az, hogy e lányok, vénlányok, elvált asszonyok mind „jó partit” látnak benne, ideális férjjelöltet, aki gazdag, rangos – és ami a legfontosabb: külföldi, pontosabban nyugati.

Semmiel sem adhatott kegyetlenebb látelket, lesújtóbb kritikát Fejes a Kádár-kori Magyarországról, mint azzal, hogy lefestette, az egyéni változatosságok mögött konok monotonáival, mi mindenre voltak és lettek volna képesek a „népköztársaság” polgárai azért, hogy elhagyhassák hazájukat nyugati irányban és végérvényesen. Ezért túrték el „Edman” jelentéktelen-

ségét, primitívségét, brutalitását, ezért vállalták volna, hogy itt hagyják szülőföldjüket, megszo-kott környezetüket, szeretteiket az idegenért, a távoliért, az ismeretlenért. Csak el, csak ki, csak messze innen! A legszebben, a legszimbolikusan, aforisztikus tömörséggel Juhász Katalin fogalmaz: „*Legyél magyar, Homérosz – mosolyog. – Legyél magyar, és többé nem röpülsz.*” A legcinkusabban viszont Karácsony Nagy Zsuzsanna tárja fel terveit: a „régí vőlegényét” rövid úton „kivágta”, az új „kamaszosan rajongó”, a „görög” pedig csak erre kell: „*Diplomata férjem lesz, utaz-batok, nagy életet élbetek... És a legrosszabb esetben, ha hozzámegyek, akkor is akadhatnak további terveim. Elég jó külsejű nő vagyok. Nem én leszek az első asszony, aki elvállik.*” Számító, hűvös lelketlensége persze nem ellenpontosíthatja szörnyű tragédiáját, ahogyan „a sötétkék ruhás fiú” rémtettét sem menti, hogy hazájában csak „idegenként” érvényesülhetett (ideig-óráig). Mindkettő – gyilkos és meggyilkolt – és mindenki ebben a történetben, ha más-más módon és mértékben is, egyazon rendszer produktuma és áldozata. Olyan rendszeré, mely, miközben kígyót-békát mondott a „kapitalista világra”, és vasfüggöny-nyel óvta polgárait-alattvalóit tőle, csak azt tudta elérni, hogy illúziókat, kisebbrendűségi komplexust és nosztalgiát ébresztett bennük iránta. Aki nem *oda* vágyakozott-készült – feleségnek, külszolgálatosnak disszidensnek, akárminek –, az idehaza hajbókol, olykor a harmadik világ, vagy a gyarmatokat idéző szervilizmussal, a „testes, elegendő... fehér szalmakalapos”, no és „szájában szivarral” pöffeszkedő „sematikus kapitalista figuráknak” vagy a kevésbé sematikus nyugatiaknak, legyen bár pincér, portás, fodrász, trafikos vagy bármi.

Ez a korlátolt külföldimádás, kritikátlan Nyugat-bálványozás bizonyult a pártállami korszak egyik legmakacsabb, legkiirthatatlanabb, a rendszerváltozást is (noha némiképp megváltozva) túlélő örökségének. Mutatják a vásárlók, akik akkor sem magyar árut vesznek, ha az ugyanolyan jó, vagy jobb, mint az importcikk, a felelőtlenül kiárusított nemzeti vagyon, a „basic” nyelvi angolmánia, az angolszász (amerikai) mintára átalakított (reform-deformált) felsőoktatás, egy vezető professzor javaslata, miszerint a tanévnyitót angol nyelven kéne megtartani – és még mennyi minden! *A Jó estét nyár, jó estét szerelem*, ez a művészileg

nem élvonalbeli és korántsem hibátlan, tartalmi, társadalom- és lélekábrázolási sztereotípiáktól és klisészerűségektől sem mentes kisregény, esztétikai erényei – tragikus tömörsége, drámai feszültsége, balladai kihagyásai és ismétlődései – mellett

főként ennek köszönheti máig ható érvényességét. Ez az időszerezés a halványuló-zsugorodó Fejes-oeuvre szempontjából áldás, a magyar társadalom fejlődéstörténete tekintetében azonban egyáltalán nem az.

Pátrovics Péter

Athila – egy „magyar bestseller” kelet-európai története

Attila vagy írjuk inkább így: Atilla (?) (már itt elakadtam, ami azt jelzi, hogy a kérdés korántsem egyszerű, és bőven tartogat meglepetéseket) alakja, a vele összefüggő hun-magyar azonosság kérdése – úgy tűnik – ma is élénken foglalkoztatja az embereket, itthon és külhonban egyaránt. Legalábbis erre enged következtetni az, hogy a nagy hun királyról és birodalmáról szinte minden évben megjelenik valami. Regények, mint például *Barócsi Tibor Attila mindörökké* című könyve vagy *Fáy András Attila* című ifjúsági regénye, történelmi tárgyú munkák, amilyen például *John Man Attila a barbár király* című, eredetileg angol nyelven kiadott műve, vagy az *Atilla és a hunok (A szkíta-hun-magyar folytonosság)* című munka, amelyet *Grandpierre K. Endre* jegyzetei alapján írt fia, a csillagászként is ismert és elismert *Grandpierre Attila*. (Ebben olvassuk egy helyütt, hogy Attila neve valószínűleg nem a gót *atta* 'atyá' kicsinyítő képzős változatából: *attila* 'atyácska' ered, ahogy azt a „hivatalos” álláspont ma is tartja, hanem a mitológiai Atlasz nevével áll kapcsolatban, és jelentése „az ősi Paradicsom állapotának fenntartója a világon”. Ha ez utóbbi magyarázatot elfogadjuk, akkor helyes az eddigi kárhoztatott Atilla írásmód. Az Attila tulajdonnév írásváltozataira egyébiránt *Zoltán András* is kitér, itt ismertetett könyvének 76–77. oldalán.)

Az Attiláról szóló művek hosszú sorába illeszkedik *Zoltán András* munkája is, igaz, csak áttételesen. Ő ugyanis nem magáról Attiláról,

hanem egy Attiláról szóló műről, *Oláh Miklós Athilájáról* írt filológiai tanulmányt. *Udvari István* professzor a kötet előszavában tömören így tájékoztat a darab előtörténetéről: „*Ez a mű a magyar humanista irodalom sikerdarabja volt Kelet-Európában. 1568-ban jelent meg először Bazelben, történelmi léptékkal mérve szinte azonnal lefordították lengyelre (1574), lengyelről fehéroroszlra (1580 k.), 1582-ben egy igazi kelet-európai bestseller, Maciej Strykowski krónikája vesz át belőle szövegrészeket, amelyeket aztán a XVIII. században e krónikával együtt fordítanak le ismételten fehéroroszlra, majd nagyorosz egybázi szlávra.*” De – adódik a kérdés – ki is volt *Oláh Miklós*, az *Athila* szerzője?

Oláh Miklós (latinosan *Nicolaus Olahus* 1493–1568) a neves magyar humanista, II. Lajos, majd a mohácsi csatavesztés után Mária özvegy királyné titkára, később esztergomi érsek. *Athila* című művét Németalföldön írta meg latin nyelven 1536-ban vagy 1537-ben. A művet, amely először *Antonio Bonfini Rerum Ungaricarum Decades* című történelmi munkájával egybefűzve jelent meg, a magyar *Zsámboky János* (humanista nevén *Johannes Sambucus*) adta ki először a szerző halálának évében. Ezután *Oláh Miklós* műve latin eredetiben még több kiadást is megért (a legutóbbi 1938-ból való), magyar nyelven azonban csak 1977-től olvasható, *Kulcsár Péter* fordításában. Bizonyos szempontból tehát furcsa sors jutott *Oláh* művének. Nemcsak azért, mert – jöllehet magyar szerző tollából való – lengyel

nyelven mégis mintegy négyszáz évvel előbb volt olvasható, mint magyarul (Kulcsár Péter fordítása előtt Oláh Miklós munkájának csupán néhány rövidke részlete volt hozzáférhető magyar nyelven), hanem azért is, mert a művet sokáig nem is Oláh Miklósnak tulajdonították. A lengyel irodalomtörténészek és bibliográfusok jó ideig úgy hitték, hogy *Cyprian Bazylík, az Attila* fordítója nem Oláh Miklós munkáját, hanem egy olasz humanista, bizonyos *Callimachus Experiens Attila* című, 1489-ben kiadott latin nyelvű művét ültette át lengyelre, ami azonban nem felel meg a valóságnak. A szakemberek melegségére szolgáljon, hogy a lengyel kiadás egyetlen fennmaradt példánya hiányos, és nagyon is lehetséges, hogy éppen ez a hiányzó rész tartalmazza a szerző kilétére vonatkozó utalást vagy információt. Zoltán András – a filológia oldala felől megközelítve a problémát – Oláh Miklós szerzősége mellett érvel, amit szerinte a lengyel és a latin nyelvű szövegek már pusztán futólagos összevetése is minden kétséget kizáróan igazol.

Ha a fentebb leírtakhoz még azt is hozzáveszünk, hogy Oláh Miklós műve sajnálatos módon kimaradt a nemrégiben megjelent *A krakkói nyomdászat szerepe a magyar művelődésben* címet viselő illusztris kötetből, akkor valóban lehet valami olyasfajta érzésünk, hogy ezt a munkát – korabeli kiemelkedő népszerűsége ellenére – mostohasors sűjtja, és a feledés homálya lengi körül, még a magyarországi polonisztikában is. Pedig a mellőzés semmi sem indokolja. Oláh Miklós *Attilája* ugyanis a legkorábbi prózai mű, amelyet magyar szerzőtől lengyelre fordítottak, s melynek témájául ráadásul egy, a magyar nemzeti múlt szempontjából igen fontos történet szolgál: Attila a hun király története. Ennek humanista szellemben való feldolgozását találjuk a műben, amely névtelenül terjedt a korabeli kelet- és közép-európai térségben. Ez a névtelenség persze – mint fentebb láthattuk – több, meglehetősen szövevényes filológiai probléma forrása is. Ezeknek a száznaknak a felfejtésére / kibogozására és megnyugtató tisztázására vállalkozott Zoltán András.

Munkájának első részét (11–93.o.) az eredeti mű ófehérorosz és a lengyel fordításának szövegéhez kapcsolódó filológiai és textológiai kommentár alkotja. Itt az egyik legérdekesebb momentum talán az, amikor a szerző egybeveti az

Attila külsejéről Oláh Miklós által írt eredeti latin szövegrészt a Cyprian Bazylík-féle fordítással. Ezek között pedig furcsa eltérések mutatkoznak: Oláhnál Attilának „pisze” orra van, ellentétben a Bazylík-féle változattal, amelyben már „sasorra” van a „magyar” királynak. Az ok kézenfekvő: „Attilát aligha ábrázolhatták volna „közönségesen” hajlott orral a korabeli Lengyelországban, ha Cyprian Bazylík nem igazította volna 1574-ben Báthory vonásaihoz a hun király portréját” – írja Zoltán András (19. o.)

Ebben a részben foglalkozik még a szerző az egyes szövegkiadások kérdésével (20–29. o.), a latin és a lengyel szöveg egymáshoz való viszonyával (29. o.), sőt a lengyel szöveg elveszett részeinek rekonstrukciójára is vállalkozik, majd pedig levonja ennek tanulságait (29–38–46. o.). A kommentár következő részei többek között szó- és szólástörténeti adatokat tartalmaznak (60–72. o.). Ezek közül az olvasó számára – talán a magyar vonatkozás miatt is – az egyik legérdekesebb az *azon / rajta van 'arra törekszik'* (lengyelül: *byc na tym*) kifejezés, amelyről a szerző minden kétséget kizáróan bebizonyítja, hogy forrását az azonos struktúrájú, német *darán sein* szerkezetben kell látnunk (70–72. o.). Szintén tanulságos, és még a hungarológusok számára is igen sok érdekes adattal szolgál a kötet ezután következő része, amely nemcsak az antroponímiát, de a helyneveket is feldolgozza, külön figyelmet szentelve a magyar névanyagának (73–79. o.). Olyan személy- és helyneveket találunk itt, mint: *Béla, Keve, Keme, Ka(j)dicsa, Buda, Bendegúz, Géza, Taksony, Gyula, Mycoltba* (Attila utolsó felesége), *Aladaricus* és *Csaba* (Attila fiai), *Elemen* és *Ed* (Attila unokái), valamint *Keveháza, Kelenföld*.

Mindezek után – mivel a textológiai / lexikai kutatáshoz magának a korpusznak is feltétlen rendelkezésre kell állnia – a szövegek közreadása történik. Először az ófehérorosz szöveg következik a poznańi Raczyński könyvtár 94. számú, valószínűsíthetően 1580 körül keletkezett kézirata alapján (105–213. o.), majd ezt követi a lengyel szöveg, az 1574. évi krakkói kiadásnak a Lengyel Tudományos Akadémia Kőrnikai Könyvtárában őrzött egyetlen fennmaradt példánya alapján (213–455. o.). A sort az ófehérorosz és a lengyel szöveg párhuzamos elrendezésben való közlése (455–539. o.) zárja.

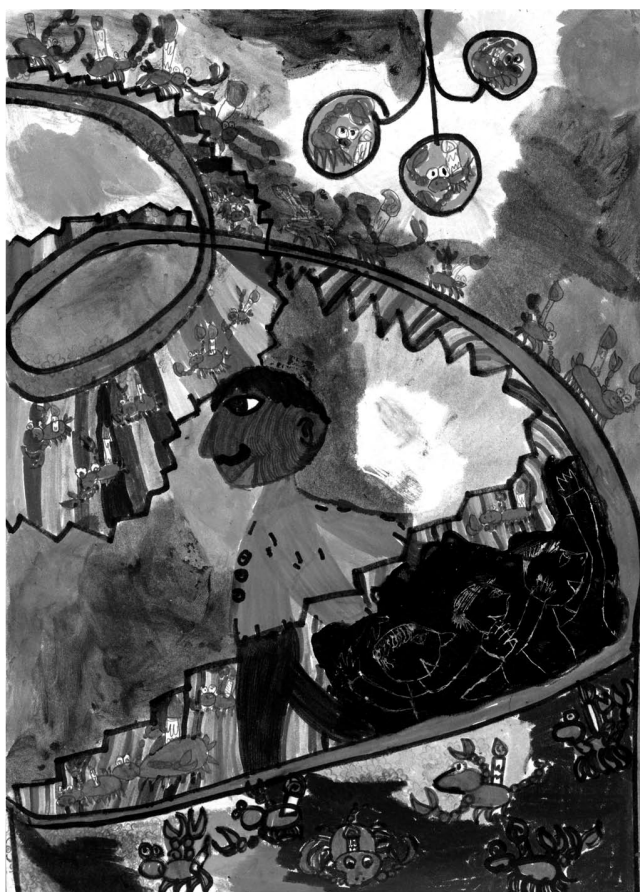
Stilus virum arguit azaz 'a stílus maga az ember' tartja a latin mondás. – Nos, a jelen mű stílusa is árulkodik valamiről... Nevezetesen arról a kutatói habitusról és filológiai precizitásról, amely egy érett nyelvtudós sajátja, s amely Zoltán Andrást képessé teszi arra, hogy biztos kézzel igazítsa el az olvasót a filológiai kérdések és problémák útvesztőiben.

A munka eddig ismertetett, valamint itt fel nem idézett értékei alapján úgy gondoljuk, hasznos, sőt egyenesen kívánatos lenne, hogy az minden nagyobb magyarországi (és határon túli)

könyvtárban is elérhető legyen. Emellett szól az is, hogy a mű a magyar kultúra szempontjából is igen fontos kérdéssel, nevezetesen: egy hun-magyar történelmi vonatkozású, humanista alkotás európai fogadtatásának kérdésével foglalkozik, ezúttal közép- és kelet-európai kontextusban.

(Zoltán András: *Oláh Miklós Atbila című munkájának XVI. századi lengyel és fehérorosz fordítása. Örökségünk Kiadó Bt., Nyíregyháza, 2004.*

(= *Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae* 6.)

Martincsák Kata

Lukáts János

Ember a történelemben, történelem az emberekben

Tiberius és Sztálin. Kettős portrék

Plutarkhosz óta (úgy 1900 éve) a párhuzamos életrajz polgárjogot nyert magának a historiográfiában is, meg az irodalomtörténetben is. Hasonló helyzet, hasonló sors és életpálya, vagy éppen egymással perelő alkotók és végzetek – az olvasónak (kortársnak és közeli utódnak) tanulsággal szolgálhatnak a párhuzamos életrajzok, intő példával az emberi utak kimértségéről, az istenek figyelő tekintetéről. Plutarkhosz hősei (mert ezek a férfiak hősök voltak valamennyien!) egytől-egyig a görög-római világ császáraiból, politikusaiból, hadvezéreiből, jeles gondolkodóiból és tollforgatóiból kerültek ki. Esetleg a mitológia (távoli bár, az antik léleknek mégis oly közeli) tájaira tekintett ki Plutarkhosz példáért és bizonyosságért. Az ő korában azért nem volt még olyan „mélyseges mély a múltnak kútja”, hősi (vagy másképp: tanulságos) példáiért csak néhány évszázadot, de inkább évtizedet kellett visszanyúlni az időbe, a följegyzett és a szájhagyományozott történelem kétségkívül megmaradt a mediterrán térségben, és nagyobb részt „ab urbe condita”, vagyis a Róma alapítása óta eltelt időben.

Ujlaky István kiváló ismerője (s bizonyosan nagy tisztelője is) Plutarkhosznak, ő maga azonban az életrajzi párhuzamot-ellentétet másképp használja föl, mint a hajdani tanítómester tette. A „kettős portrék” megnevezést használja tanulmánygyűjteménye magyarázó alcímeként, ennek szellemében szabadabban bánhat választott hőseivel. Helyesebb is talán, ha „hősök” helyett „modelleket” mondunk, ő is annak tekinti alakjait, de meg a hős fogalom sem igazán egyértelmű és főként nem időtálló kategória!

Ujlaky István a történelmi szituációk hasonlóságát vizsgálja, az események folyamatában bekövetkező (vagy lehetséges) ismétlődéseket, kényszerhelyzetet, logikát – vagyis a történelmi mozgás olyan szabályszerűségeit (netán: tendenciáit), amelyek a személyektől függetlenül

(vagy csak kevéssé az ő hatásuk alatt) váltanak ki hasonló válaszreakciókat. Ez így roppant bonyolultan hangzik, lássuk inkább a konkrét történelmi példákat! *Ujlaky* gondoskodik róla, hogy az antik históriaformálók (Periklész, Tiberius) mellé 20. századi politikus-államférfi alakokat állítson, így biztosítva, hogy a régmúltat a jelenel összekösse, hogy a történelem mozgatórugóinak hátterében megláttassa a napi politika hatását, lehetőségeit, erőfeszítéseit. És megfordítva...! A 20. század sajátos történéseit ismerteti, de az emberiség évezredek küzdelmeibe helyezi e rövid, ám eseménydús századot is, amikor párhuzamba állítja a római Tiberius császárt és a szovjet Sztálin generalisszimust, a görög Periklész és az angol Churchillt, e két „imperialista demokratát”. De *Ujlaky István* szinte az ajtónkig vezeti a történelmet (nehogy az olvasó azt gondolhassa, a hajdan korok eseményeit „csak” iskolai tananyagként akarja bemutatni!). *Horthy Miklós* és *Kádár János* származása és mentalitása kevés közös elemet hordoz, politikai pályájuk azonban zavarba ejtő párhuzamokat villant föl: a hosszú országlás kataklizmás kezdetét, a „nagy szövetséges” szüntelen politikai nyomását, s végül a nevükkel jelzett rendszer végérvényes széthullását. De hasonlóképp elgondolkoztató a magyar Nagy Imre és a csehszlovák Dubček életútja és pályaképe is, az egyértelműen elkötelezett baloldali (moszkvai emigráns) indulás, és a szocializmus megreformálásának igénye, illetve a kísérlet tragikus kudarca.

Tiberius és Sztálin „nagy embert” követett a hatalomban (Augustust, illetve Lenint), erős országot vettek át, de népszerűség nem támogatta őket. A kiegyensúlyozott, demokratikus állapotokat torzították mindketten hamarosan diktatúrává. Demokratikus államrend és háborús kényszerhelyzet alakította Periklész, illetve Churchill pályáját, a válasz, amelyet a hely és a

kor kihívására adtak, nevüket modellértékűvé tette. Mind a négy politikus férfiú világbirodalom támogatásával a háta mögött, a kor körülményei között szinte korlátozás nélkül valósíthatta meg elképzeléseit. A másik négy szereplő közép-európai kis ország vezetője volt, a kor és a körülmények (geopolitika, szövetségi rendszer, gazdaság és katonapolitika) determináló ölelésében, de inkább fojtogatásában.

A történész nem elégszik meg a „históriai szükségszerűség” diktálta feltételek összevetésével, a szereplők személyiségjeleit is felvontatja, a kortársak följegyzéseit (amelyek akár rosszmájúbbak, akár hízelkedőbbek lehetnek a valóságnál) és az utókor értékeléseit egyaránt felhasználja. Így alkot reális (?) képet a történelem szereplőiről, de még inkább arra figyelmeztet, hogy a hasonló történelmi helyzet hasonló személyiségeket juttat(hat) vezető szerephez. Nagy Imre, illetve Dubček esetében egyaránt figyelemre méltó közös elemnek érzi a naivságot, az illúziók erejét, Periklész és Churchill személyiségében pedig a birodalmi küldetéstudatot és az optimista felsőbbrendűség érzését.

A négy kettős portré mellé egy-egy (összesen szintén négy) fogalommagyarázó dolgozatot kapcsol Ujlaky István, amelyek értelmezik a portrék háttérét-környezetét, vagy a fogalom változó értelmezését a különböző korokban – de immár nem a kettős portrék szempontjából. A két nagy zsarnok-diktátor (Tiberius és Sztálin) bemutatása után a terror történelmi értelmezéséről és hatóerejét ismerteti, különös hangsúllyal a 20. századi eseményekre. *A terror bolygója* hátborzongató címet adta ennek a fejezetnek, amely táblázatba tördelten, számoszlopokra átalakítva közli az elmúlt évek-évszázadok terrorját. Nagy Imre és Dubček alakja és sorsa után a kommunista vezetők személyiségében-politikájában kimutatható hasonlóságokat rendszerezi, az elmúlt fél évszázad számos politikai vezetőjével személyiség-közben találkozhatunk itt: Hruscsovval és Brezsnyevvel, Maóval és Castróval, de még Honeckerrel és Husákkal is. Horthy és Kádár kettős portréja után a század két, talán legvitatottabb politikai-

politológiai fogalmával, e fogalmak változásával és értelmezésével ismertet meg: a nemzet és az osztály kategóriájával. Felveti, megkérdőjelezi, de nem tagadja történelmi megmaradásukat Ujlaky István, inkább a fogalmak lényegét érintő átalakulást prognosztizálja.

Az utolsó fejezet „*A csorbítatlan bűnév fontosabb, mint a bitvány élet*” címet viseli, kortól-helytől és társadalmi környezettől függetlenül a politikusi (általános emberi) magatartással foglalkozik, e gondolkodásmód mintha a korábbi korokban jellemzőbben kapcsolódott volna a történelemformálás alakjaihoz, de – átalakulva – korunkra sem vált ismeretlen fogalomká.

Ujlaky István nem tartja a történelmet sem lineáris folyamatnak (mint a hagyományos zsidó-keresztény filozófia), nem ért egyet a viszszerterő spirál keleti elméletével sem, de a történelem folyamatainak egyes szakaszaiban felfedez hasonlóságot, ezek a szakaszok ismétlődhetnek, s az egyes szakaszok hasonló emberi (vezetői) tulajdonságok fölerősödésével jár(hat)nak együtt. Minden kor és helyszín maga körül maga alakítja a saját világát, miközben benne él ebben a világban. Valamennyi résztvevő a maga mértéke szerint egyszerre alakítója és elszenvetője ennek a történelemnek.

A tudományos ismeretterjesztés vagy a népszerű tudomány megjelölést elköptatta és lejáratta az elmúlt néhány évtized – még ha a legjobb szándék fűződött is ezekhez a jelzős szerkezetekhez. Ujlaky valami egészen más tesz, a maga sajátos módján szélesíti ki olvasói táborát, a magas szintű történelmi ismeretek mellé igényes művelődéstörténeti, filozófiai, politológiai stúdiumok meglétét tételezi föl olvasóiról, tájékozottságot a közelmúlt és a napi politika dolgaiban, a vallás és a mitológia ügyeiben, de nem baj, ha latin, angol és még legalább egy-két beszélt nyelv birtokában veszik kézbe írásait az érdeklődők.

A tanulmányok némelyike a PoLiSz korábbi számaiban már napvilágot látott.

(Ujlaky István: *Tiberius és Sztálin. Kettős portrék. Flaccus kiadó, Budapest, 2007. 160 oldal.*)

Kovács György

Barbár időben időtlen emberség

Az *Orpheusz Kiadó Kft.* egy „jó kézbe venni” könyvet kínál az olvasónak: *Szigeti Lajos* jelentkezett immár ötödik verseskötetével, amely a költő 2004 és 2006 között írt verseit tartalmazza. A jelentkezett szó nem közhely, hanem a legpontosabb kifejezés. Mint egy jó diák – Szigeti az iskola vonzásában élte-éli életét –, tisztelettudóan feltette a kezét: „tessék reám ismét felfigyelni!”. Szigeti Lajos nem harcos egyéniség, nem akar „*Dévénynél betörni / Új időknék új dalaival*”, hanem csendesen reánk köszön, és kötetéről kötetre folytatja egymásba fűződő gondolatainak sorát. A *Barbár téridő* összegzés, de – mert látjuk és érezzük, költői világa szélesedik – nem lezár, hanem a pálya új irányát jelöli a folytatás biztos ígéréssel.

Volt idő, mikor az írástudó nem bajlódott a címadással. Balassi Bálint is gyakran csak a nóta első sorát adta meg, melyre költeménye énekelhető. Mára a cím fontossá vált, mintegy a szöveg részévé. Tamási Áronról köztudott, a címadásra gyakran több időt fordított, mint egy-egy novellájának a megírására. A *Barbár téridő* fantázia-ébbresztő, képzetársításokra ösztönző kötet cím, látva-hallva az emberség alapkérdéseire asszociálunk. Az évezredes harc mára se szűnt, barbárság és kultúra, féktelen ösztönök és emberség: a technikai civilizáció nem ellentéte a barbárságnak, éppen hogy általa új barbárság közelít, az elhanyagolt lélekszelídítő hagyományok nélkül a jövőtlenségbe zuhanhatunk.

A *Barbár téridő* negyvenkét verset tartalmaz, három ciklusra osztva. Felépítése akár a középkori triptichonoké, három önmagában kerek, befejezett, önálló világlátás, de a gondolat bennük közös.

Az első ciklus, a *Nyitány* 14 verse, Vergiliusként, kézen fogva elkísér minket a Szigeti világba, felvillantja a kötet későbbi motívumait, rávezet a költő-ember és környező világ kiismerhetetlenül ismerős viszonyaira. A második ciklus, a *Földáton* elébb a költő széles horizontját pásztázza, a nagytól után az egyes képvtágások a részletek meg-

figyelésével bűvölnek el. Közben egy különös szellemidézés részesei is vagyunk, a nagy elődök szava, alakja merül fel a múltból. A harmadik ciklus, a *Tűnődések* a kötet két összetartó ívének a záróköve. Tulajdonképpen számvetés. A minden igaz költő által felvetett kérdésre kísérel meg a válaszadást: mi napjainkban a poéta és a poétika felelőssége és szerepe.

Hol a világban a költő helye? A költő – foglal állást Szigeti Lajos az évszázados vitában – nem vonulhat vissza elefántcsonttornyába. A poéta felelőssége (is) az emberség és a nemzet jövője. A *Barbár téridő* soraiból kihallatszik az aggodalom a világ, s e világon a mi közösségünk és benne az egyén sorsa iránt. Az ember sárkányfogvetemény – Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette: a mítoszok igazsága – mindket-tőé – nyilvánvaló.

Szigeti Lajos a mutatkozó és a rejtett jelekből olvassa ki, merre tart az emberség, merre tart világunk. Érezzük, hogy fordulópont előtt állunk, várakozunk és félünk. Minél jobban tör előre a technikai civilizáció, annál kevésse hallatszik ki a növekvő hangzavarból a *vox humana*. Minél jobban terjed a globalizáció, minél több ember kapcsolódik rá a világhálóra, annál nyomasztóbb a csupasz, vacogtató magány. A korcsosulás, a pusztulás réme sejlik fel, Szigeti Lajos belső küzdelme a reánk vetülő félelmes árnyakkal *Berzsenyi* és *Vörösmarty* vívódásaival mérhető.

Szigeti Lajos valójában közéleti költő, ám a közvetlen politikai állásfoglalás, s főként a zsurnalizmus idegen tőle. Az ő közéletisége szemérmes, áttételes, semmiképpen sem agitátor alkat, és különösen nem pártkatona. Emelkedettség jellemzi, mert amikor napjaink gondjairól szól, ezt mindig a distancia pátoszával teszi. Ám ami a legfontosabb, költői magatartását határozott érték-közpon-túság jellemzi, megveti az akár a tolerancia, akár a „multikulti” álarcában jelentkező-tolakodó relativizmust.

Szigeti Lajos tehát nem újtó, inkább az értékek, értékeink, az antik és keresztény tra-

díciók őrzője és átadója. S ez vonatkozik az irodalmi-költészeti hagyományokra is. Formai megoldásai elegánsak, a szó nemes értelmében *poeta doctus*, de nem kioktató tanár, nem filiszter. Jól ismeri a versformákat, éppen ezért, mer játszani velük.

Különös, színes, de nem harsány zeneiség hatja át e kötet verseit, amelyben bizton segíti a költőt kitűnő zongoratudása is. Mint a bravúros táncos, könnyelmű eleganciával, testvélelkelvéli éli át a ritmusokat. Nála nemcsak az ütemhangsúlyos, de még a magyar fül számára a kissé mesterkéltnek ható időmértékes verselés is természetesnek hat. E hatást – példa erre a *Hommage a Horatius* című költemény – azzal éri el, hogy mer elszakadni a várttól, elszakadni a megszokottól, és mer játszani a ritmussal. S ebbe a játékba – az interaktivitást mindenekelőtt becsülő korunkban ez igen fontos – bevonja magát az olvasót is, személyiségét nem szimpla befogadónak tekintve.

Ugyanez a bátorság jellemzi a *Barbár téridő* költeményeinek rímelését is. Belső megvilágosodottként Szigeti nem fél letérni a széles útról, biztos lépésekkel méri a keskeny ösvényt, mert bekötött szemmel is minden lépést tud, sőt minden lépést érez. Gyakorta kerüli el a kézenfekvő, önmagukat „kínáló” tiszta rímeket, izgalmasabb, távoli asszonáncokat keresve.

Manapság, amikor mindenki „kommunikál”, midőn Nobel-díjasok küzdenek a győzelem legkisebb reménye nélkül saját anyanyelvükkel, külön ki kell emelnünk a költő nyelvhazánálát, azt, hogy Szigeti Lajos mennyire otthonosan mozog mindannyiunk közös világában. Hogy poétánk fő erőssége a nyelv, ezt már a pályatársak is észrevették. *Jubász Ferenc* azt írja erről, hogy „keresi a szó egyszerűségét és tisztaságát a költői megvalósulásban”, *Bella István* pedig azt emeli ki, hogy Szigetinél „tökéletesebbé, művesebbé vált az egyedi nyelv, az egyéni szóképzés, a megdöbbentő metaforavilág, amely eddig is jellemezte költészetét.”

Amulva tapasztalom – mint egyoldalúan humán műveltségű ember –, ahogy a reál- és természettudományok *terminus technicusai* mily természetességgel nyernek befogadást és létjogot Szigeti Lajos költői kifejezéseiben. Ezáltal a tárgyi világ és a természet, az anyagi világ és a lélek, a belső humánus terének egységét és harmóniáját teremtve meg.

A *Barbár téridő* tökéletesen egyenletes színvonalú, nincs benne olyan költemény, amelyik azért került volna a többi mellé, hogy a kötet „összzejöjjen”. *König Róbert*, az illusztrátor, nem „szolgája”, hanem sokkal inkább társa, egyenrangú partnere a költőnek. Kritikában ritka pillanat, hogy a fűl-szöveget, és annak íróját egyáltalán említésre érdemesnek tartásák. Most azonban eljött ennek az ideje is, mert Szepesi Attila nem szokványos, fel-színes, kedvcsináló ajánlást írt, hanem minőséget teremtett, elemző, önállóságot felmutató kiesz-szétével. Dicséret illeti Szürke Péter tipográfus is, aki – lélektelenné szürkülő világunkban – e szép könyvvel ajándékozta meg az olvasót.

(Szigeti Lajos: *Barbár téridő*.
Orpheusz Kiadó, Budapest, 2006.)

Szikora Szimonetta

Lisztóczy László

Beszámoló a Dsida Jenő Baráti Kör 2007. évi munkájáról

Az idén ünnepeltük Dsida Jenő születésének századik, a Dsida Jenő Baráti Kör megalakulásának tizedik évfordulóját. Programunkat elsősorban ezekhez a jubileumokhoz igazítottuk. Számos hazai és határon túli megemlékezésre kaptunk meghívást Egertől Szatmárnémetiig, Nagyváradig, Kassáig, Kalocsáig és Budapestig, s valamennyinek eleget is tettünk.

Január 20-án zajlott le az egri Forrás Gyermek- és Ifjúsági Központban *Az ötágú síp üzenete* című szavalóverseny, melyen határon túli (erdélyi és délvidéki) versenyzők is részt vettek. A nyolcadik alkalommal megtartott rendezvényt ebben az évben is támogattuk. A Magyar Kultúra Napját köszöntő megnyitóbeszédében a Kör elnöke – aki a szavalóverseny zsűrielnöki tisztét is betöltötte – megemlékezett Dsida Jenő születésének századik évfordulójáról. A szavalóverseny szünetében Ungvári P. Tamás bemutatta *Angyalok citeráján* című Dsida-műsorát. A szavalóversenyről felvett készített az egri televízió, melynek a sugárzását több alkalommal is megismételték.

Április 4-én (nagyszerdán) a Segít a Város Alapítvánnyal összefogva a Keresztény Ifjúsági Klubban Keresztút címmel kiállítást rendeztünk a sepsiszentgyörgyi képzőművész, Hervai Katalin alkotásaiból. A tárlatot Demkó Balázs, irodalmi egyesületünk lelkipásztora nyitotta meg. Közreműködött Okos Tibor, a Népművészet Ifjú Mestere és Ungvári P. Tamás előadóművész. A programról Hit-vallás című műsorában tudósított az egri televízió.

Április 25-én a Kör elnöke Kassán a CSEMA-DOK meghívására a XXXVIII. Kazinczy Anyanyelvi Napok keretében előadást tartott Dsida Jenőről, aki akkor lett volna a százéves.

Május 9-én Lisztóczy László és Ungvári P. Tamás az egri Vitkovics-házban *Emlékezzünk a*

100 éve született Dsida Jenőre címmel tartott előadást. Erről beszámolt az egri televízió *Margó* című kulturális műsora.

Május 15-én Kalocsán a helyi önkormányzat nagyvonalú támogatásával Dsida-napot rendeztek elnökünk régi tanítványai, s a nagy gonddal előkészített megemlékezésre egykori tanárukat is meghívták. A város általános és középiskolai tanulói részére szavalóversenyt szerveztek, melyre csak Dsida-verssel lehetett benevezni. A kötelező szöveg Dsida *Gyertyaláng* című, kötetében még meg nem jelent verse volt, melyet a Dsida Jenő Baráti Kör egyik kiadványa közölt újra. A szavalóversenyt az Egerből érkezett vendég nyitotta meg, aki az esti eredményhirdetés keretében előadást is tartott Dsidáról. Az előadást meghallgatta a helyi önkormányzat több képviselője és Babel Balázs kalocsai érsek is.

Május 17. és 19. között a költő szülővárosában, Szatmárnémetiben Dsida-napokat szerveztek, melyen a Dsida Jenő Baráti Kör négytagú küldöttséggel képviseltette magát. A küldöttség tagja volt Demkó Balázs, Füzesi Magda, Lisztóczy László és Meskó Bánk. 17-én mi is megkoszorúztuk Dsida Jenő Szatmárnémetiben felállított szobrát. Részt vettünk a tudományos tanácskozáson, amelyen egyesületünk két tagja tartott előadást: Füzesi Magda *Dsida-versek kárpátaljai olvasata*, a Kör elnöke „*Nem hal meg senki szebben...*” (*Dsida Jenő a halál közelében*) címmel. (A két előadás azóta nyomtatásban is megjelent az Évfordulós tanácskozások 2007 című, Muzsnay Árpád által szerkesztett, Szatmárnémetiben kiadott kötetben.) A záró rendezvényt 19-én este tartották meg a helyi színházban, ahol a szatmárnémeti középiskolás diákok előadták *A költő feltámadása* című műsorukat. Az irodalmi est végén Meskó Bánk a Dsida Jenő Baráti Kör nevében megköszönte a szép és

főlemelő élményt. Másnap, május 20-án avatták föl Kolozsvárt az egykori Dsida-ház homlokzatán elhelyezett emléktáblát. Az eseményen Füzesi Magda képviselte egyesületünket, s koszorúzta meg az emléktáblát.

Május 20-án mutattuk be Jászapátiban a *Jászapáti hitszónoka* (Pájer Antal válogatott prédikációi) című könyvet, mely a helyi Római Katolikus Plébánia és a Dsida Jenő Baráti Kör közös kiadásában látott napvilágot. Előzménye a *Szent lant* című, Pájer Antal válogatott verseit tartalmazó kötet, mely irodalmi egyesületünk és a gyöngyösi Pallas Kiadó közös gondozásában jelent meg, 2001-ben.

Pájer Antal Maklárón született, 1814-ben. Az egri jezsuita gimnáziumban és Gyöngyösön végezte középiskolai tanulmányait. 1835-től 1842-ig Egerben volt kispap, 1844 és 1848 között pedig a főszékesegyház hitszónoka. Petőfi elsőként őt kereste, amikor 1844 februárjában meglátogatta városunkat.

Ezekkel a kiadványokkal tehát Eger irodalmi hagyományainak a gazdagításához is hozzájárultunk.

Május 24-én a Keresztény Ifjúsági Klubban Sas Péter művelődéstörténész, Erdély-kutató tartott előadást Dsida Jenő és Kolozsvár címmel. Előtte Meskó Bánk a Dsida Jenő Baráti Kör tízéves tevékenységét méltatta. Okos Tibor fúruylaszólójával, Ungvári P. Tamás szavalataival színesítette a programot. A rendezvényen megjelent a Dsida-család egyik leszármazottja, Dsida Ottó, aki az előadás után szót kért, és köszönetet mondott Dsida Jenő emlékének ápolásáért. Aznap este fölkereste székházunkat is, ahol egyesületünk tagjaival beszélgetett. Az eseményről az egri televízió híradója és Kilátó című műsora tudósított.

Május 31-én a Kör elnöke nyitotta meg az egri Ünnepi Könyvhétet, s beszédében említést tett Dsida Jenő és a Dsida Jenő Baráti Kör jubileumáról is.

Az Ünnepi Könyvhétre jelent meg a Dsida Jenő Baráti Kör támogatásával és elnökének előszavával Bozók Ferenc *Szelkutyá* című, esszéket és verseket tartalmazó kötete. A könyv nagy sikert aratott, méltatások sora jelent meg róla. A Havi Magyar Fórum novemberi számában Vasvári Erika például így írt a kötetnek arról az esszéjéről, mely székfoglalóként hangzott el a Dsida Jenő

Baráti Kör előző évi közgyűlésén: „Végére hagytam a *Krisztus és Csöre című tanulmányt. A desszertet, legáltalábbis számomra. Ami itt sikerül Bozók Ferencnek, az esszéiben végrebajtott consecratio. Az Isten- és emberfelmutatás csodája – papíron.*”

Június 5-én Lisztóczky László és Ungvári P. Tamás a budapesti Magyarok Házában tartott előadást A „magyar zsoldár” költője (Dsida Jenő Trianon-élménye) címmel.

Július 6-án búcsúztunk el első halottunktól, Juhász Tibortól, aki az egyik leghűségesebb tagunk, rendezvényeink szorgalmas látogatója volt, s aki körünkben osztatlan népszerűségnek és szeretetnek örvendett. A Dsida Jenő Baráti Kör képviseletében négyen vettünk részt a temetésen, s helyeztünk el koszorút drága halottunk síremlékén.

Július 13-án és 14-én a Dsida Jenő Baráti Kör küldöttsége (Demkó Balázs és felesége, Ács Katalin, Ungvári P. Tamás és Lisztóczky László) részt vett a KITÁSZ (a Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetsége) nagyváradi vándorgyűlésén. A tanácskozás második napján a Kör elnöke és Ungvári P. Tamás Vonások Dsida Jenő portréjához címmel tartott előadást. A tanácskozás végén megtartott közgyűlésen az a döntés született, hogy a következő évben Egerben tartják meg vándorgyűléstüket, s a Dsida Jenő Baráti Kör tölti majd be a házigazda szerepét.

Július 20-án a Kör elnöke Parádfürdőn beszélt Dsida Jenőről az Eszterházy Károly Főiskola gyakorló általános iskolája által szervezett olvasótáborban.

Júliusban kaptuk meg az egri ügyészségtől az a levelet, mely a Dsida Jenő Baráti Kör tevékenységét ellenőrző vizsgálat eredményeit összegezte. Közhasznú egyesületünk működését jogszerűnek ítélték, elismeréssel szóltak színvonalas programjairól és kiadványairól, Eger kulturális életének gazdagításáról.

Július 28-án délelőtt a főszékesegyházban részt vettünk egyik legkedvesebb tagunk, Molnár Ferenc édesanyjának a gyászmiséjén.

Aznap délután a kettős évforduló jegyében tartottuk meg ez évi közgyűlésünket, amelyen közel nyolcvan fő jelent meg. Imát mondtunk halottaink lelki üdvéért. Papunk megáldotta kismamáinkat, újszülötteinket és fölköszöntötte az Annákat. Nádasdi Zsuzsannát, aki május 19-én töltötte be tizennyolcadik életévét, a felnőtt ta-

gozat tagjai közé fogadtuk. Fülöp Lajos, aki személyesen nem tudott részt venni a közgyűlésen, levélben és versben köszöntötte a rendezvényt. Czegő Zoltán, Cseh Károly és Füzesi Magda fölolvasta azokat a költeményeit, amelyeket Dsida Jenő emléke ihletett. Ezt követően Demkó Balázs és Ungvári P. Tamás Dsida-élményéről, legkedvesebb Dsida-verseiről vallott. Meskó Bánk szép és gondolatgazdag előadásában azokat a magyar verseket idézte és elemezte, amelyeknek a „majd” a vezérmotívuma, a kulcsszava. Németh Zoltán megemlékezett a Dsida Jenő Baráti Kör megalakulásának tizedik évfordulójáról. Kiállítást rendeztünk Gaál Anna képzőművészeti alkotásaiból, melyet édesanyja, a Dsida Jenő Baráti Kör alapító tagja, Román Éva nyitott meg. A megnyitót követően Pintér Áron közkívánatra bohómutavánnyal szórakoztatta a gyermektagozat tagjait és a felnőtteket. Az összejövetelt most is „vidám keresztényi lakoma” zárta.

2007. szeptember 16-án *A Jászapáti bitszónoka* (Pájer Antal válogatott prédikációi) című kiadványunkat félórás műsor keretében ismertette a Magyar Katolikus Rádió a Hagyományok éltetői sorozatában.

Október 10-én mutatták be a Magyar Írók Szövetségében a Dsida Jenő emlékkönyvet, mely a Dsida-centenárium alkalmából jelent meg Pomogáts Béla szerkesztésében, a budapesti Lucidus Kiadó gondozásában. A kötet Poeta angelicus című, 2003-ban megjelent kiadványunkból három tanulmányt vett át. A könyvbemutatón Meskó Bánk és az egyik tanulmány szerzője, Sas Péter képviselte közösségünket. Meskó Bánk rögtönzött hozzászólásában méltatta a kötetet, és tájékoztatta a jelenlévőket a Dsida Jenő Baráti Kör tevékenységéről, ez évi programjairól.

Október 17-én Ungvári P. Tamás nagy érdeklődés mellett mutatta be Angyalok citeráján című, felújított Dsida-műsorát a Keresztény Ifjúsági Klubban.

November 14-én a Kör elnöke Dsida Jenő és a XX. századi magyar szakrális költészet címmel előadást tartott az egi HÍD Keresztény Kulturális Központban. Irodalmi egyesületünk vállalta az ökumenikus kulturális szervezet további támogatását is.

December 8-án a Dsida Jenő Baráti Kör is képviseltette magát a KITÁSZ tisztújító köz-

gyűlésen a Magyarok Házában, melynek egyik napirendi pontja a jövő évi egi vándorgyűlés előkészítése volt.

December 21-én gyönyörű új kiadványunk jelent meg, az *Emlékezések városában* (Dsida Jenő életének főbb helyszínei régi képeslapokon) című összeállítás, mely névadónk századik születésnapja előtt tiszteleg. A kötetet Sas Péter lektorálta.

December 28-án hagyományainkhoz híven megrendeztük a Dsida Jenő Baráti Kör karácsonyát. Egyesületünk „nagyasszonya”, Margó néni mézeskalácsra írta, és a három méteres karácsonyfa csúcsára helyezte Jézuska és öt újszülöttünk nevét. Az összejövetelt Demkó Balázs gondolatai, Ungvári P. Tamás szavatai, Meskó Bánk máriás előadása és éneke, Okos Tibor és gyermekei gyönyörűen megformált dallamai színesítették. A gyermektagozat tagjai szavatokkal, ének- és zeneszámokkal köszöntötték Jézuskát. Hálát mondtunk Istennek munkánk ez évi támogatásáért, és további segítségért kértük. A gyertyák meggyújtása és a villany eloltása után közösen énekeltük el a legszebb karácsonyi énekeket. Margó néni most is „névre szóló” mézeskalácsokkal ajándékozta meg a jelenlévőket.

Ebben az évben is termékeny együttműködést alakítottunk ki az egi Segít a Város Alapítvány-nal és Keresztény Ifjúsági Klubbal. Készséges partnerünk volt a jászapáti Római Katolikus Plébánia és Városi Könyvtár, valamint a gyöngyösi Vachott Sándor Városi Könyvtár is.

Az idén is sokan, naponta legalább ötvenen, olykor még száznál is többen látogatták meg honlapunkat (www.dsidador.hu). Az eddigi rekordot 3412 látogatóval májusban értük el, amikor Dsida Jenő századik születésnapját ünnepeltük. Egész évben összesen 28047 látogatónk volt. Szatmárnémetiben egy helyi újságíró azt mondta, hogy a Dsida-évfordulóról készített megemlékezésükhöz honlapunk nyújtotta számukra a legnagyobb segítséget. Újságjukban fényképet is közöltek a Dsida Jenő Baráti Kör egyik összejöveteléről.

Végül köszönetet mondunk mindazoknak, akik az idén a legtöbbet tették irodalmi egyesületünk sikeres működéséért. Mindenekelőtt Demkó Balásznak, aki nagy gonddal látta el lelkipásztori teendőit, gyönyörű bevezetőt mondott Hervai Katalin kiállításán, saját autóján

vitte el küldöttségünket a szatmárnémeti és a nagyváradai tanácskozásra. Hatékonyan segítette munkáját felesége, Ács Katalin. Hálával tartozunk Ungvári P. Tamásnak a rendezvényeinken való rendszeres és színvonalas közreműködésért, önálló irodalmi estjéért. Kovács Misit a honlap szerkesztése, Mészáros Györgynét anyagi ügyeink adminisztrálása, Hervai Katalint és Gaál Annát szép kiállítása, Román Évát kiállítási megnyitója, Okos Tibort meg-megismétlődő

furulyaszólója, Füzesi Magdát, Czegő Zoltánt, Cseh Károlyt, Németh Zoltánt és Sas Pétert értékes előadása, Pintér Áront remek bohócmutatványa dicséri. Meskó Bánk gondolatgazdag előadásaival és a Dsida Jenő Baráti Kör jó hírét szolgáló alkalmi szónoklataival érdemelte ki elismerésünket. Évről évre számos ötlettel, kezdeményezéssel és önzetlen feladatvállalással segíti tevékenységünket a Gaál, a Nádásdi, a Németh és az Ocskay család.

JÖN! JÖN! JÖN! JÖN!

Újdonság a PoLiSz honlapján!
PoLiSz HANGTÁR

Terveink szerint, 2008 áprilisától honlapunkon, a www.krater.hu/polisz/hangtar alatt MP3-as formátumú *hangfájlb*an fiatal előadóművészek előadásában letölthető lesz az előző havi PoLiSz 3–5 legizgalmasabb, közérdeklődésre számot tartó írása, verse.

Tavasztól folyamatosan igyekszünk korábbi számainkból is feltölteni verseket, novellákat, könyvajánlókat.

Vigyázat! Fülbe lőjük!

A Wass Albert Mesesorozat rejtvényének nyertesei

A Wass Albert Mesesorozatokban meghirdetett rejtvény helyes megfejtői közül a februári sorsoláson az alábbi nyerteseket sorsoltuk ki:

Bárány Lilla és Tamás, 3300 Eger
Bárkányi Gábor, 6723 Szeged
Hernádi Fruzsina, 3529 Miskolc
Skultéty István Máté, 9024 Győr

Gratulálunk! A nyertesek könyvjutalmát postán küldjük el.

